

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 26 чэрвеня 1987 г. № 26 (3384) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

УНУМАРЫ:

Глыбіня баразны
Слова пра новую кнігу
Петруся МАКАЛЯ
5

●
Нам шмат трэба зрабіць
Публіцыстычны артыкул
Яўгена ЛЕЦКІ
6—7

●
Новыя вершы
Сцяпана ГАЎРУСЕВА,
Алеся РАЗАНАВА,
Юсіфа СКУРКО
4, 8—9

●
Пра густы не спрачаюцца?
Палемічныя нататкі
Н. ГОСЦЕВАЙ
10—11

●
**Фрагмент з нагоды
«фрагмента...»**
Развагі мастацтвазнаўцы
У. БОЙКІ
пра экспазіцыю адной
выстаўкі
13

●
Родны кут у горадзе
Артыкул навукоўца
З. ПАЗНЯКА
14—15

Не часта сям'я СКАРУШЧАЎ з вёскі Святага Воля Івацэвіцкага раёна збіраецца ў хаце ці вась так, на падворку, уся разам. Маці Любоў Пятроўна — загадчыца сельскай крамы, да таго ж — дэпутат райсавета; бацька Федар Мікалаевіч — памочнік брыгадзіра трактарнай брыгады тутэйшага калгаса імя Калініна. Мала ў іх вольнага часу. Але калі выпадае хвіліна адхлання, тады Любоў Пятроўна бярацца за вышыўку квяцістых, як чэрвеньскі луг, дываноў. Жыве ў душы жанчыны прага творчасці, жаданне аздобіць, зрабіць прыгажэйшым жыллё, вопратку, быт. Падрастаюць у яе дачушкі Наташа і Зоя, сыны Ігар і Сяргей, вучацца ў маці ўмельству і любіць да прыгажосці. Вучацца не толькі ў маці, але і ў бабуні Вольгі Васільевны, знатнай на ўсю вёску майстрыхі — праллі, ткачыні, вышывальчыцы.
Фота А. ШАВЛЮКА.

Важны ўклад ЮНЕСКА

23 чэрвеня ў Маскве адбылося першае пасяджэнне Нацыянальнага камітэта СССР па правядзенні сусветнага дзесяцігоддзя развіцця культуры (1988—1997 гады). Гэта міжнародная акцыя будзе ажыццяўляцца пад эгідай ААН і ЮНЕСКА.

На пасяджэнні, у якім прынялі ўдзел прадстаўнікі творчых саюзаў, дзеячы навукі, асветы і культуры, а таксама шэрагу міністэрстваў і ведамстваў, адзначалася, што дзесяцігоддзе заклікана прыцягнуць увагу грамадскіх і дзяржаўных дзеячаў на нацыянальным і міжнародным узроўнях да пытанняў культуры, яе значэння для жыцця і прагрэсу народаў. Яно будзе садзейнічаць выпрацоўцы новых прагрэсіўных канцэпцый развіцця культуры і культурнага супрацоўніцтва, вырашэнню такіх глабальных праблем сучаснасці, як захаванне міру, усеагульнае развіццё, стварэнне сістэмы калектыўнай бяспекі.

Быў прыняты праект паставы Нацыянальнага камітэта СССР па правядзенні сусветнага дзесяцігоддзя развіцця культуры. Абмеркаваны канкрэтныя мерапрыемствы па ўдзеле СССР у гэтай міжнароднай акцыі. У яе рамках мяркуецца арганізаваць сумесныя публікацыі, семінары, фестывалі, выстаўкі.

Пасяджэнне праходзіла пад старшынствам міністра культуры СССР В. Г. Захарова, старшыні Нацыянальнага камітэта СССР.

ТАСС.

ВЫСТАЎКА ГРАФІКІ

У Магілёве адкрылася выстаўка «Графіка Савецкай Беларусі». Яе вядучая тэма — гераізм савецкага народа ў гады Вялікай Айчыннай вайны.

У экспазіцыі — графічныя лісты А. Кашкурэвіча, Л. Асецкага, П. Дурчына і В. Шаранговіча. Прадстаўлена тут і сучасная тэма. Аб пазіі працы, любові да прыроды, асваенні космосу — работы мастакоў Л. Марчанкі, Ю. Зайцава і іншых.

У ніжэйшай частцы з'явіліся першыя водгукі, у якіх магіляўчане і госці горада дзякуюць арганізатарам выстаўкі і высока ацэньваюць творчасць беларускіх графікаў.

БЕЛТА.

ПРАЦЯГ ГАСТРОЛЬНАГА ЛЕТА

Омскі дзяржаўны ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга Акадэмічны тэатр драмы — старэйшы ў Сібіры. 113 сезонаў працягваецца яго творчая біяграфія. Цяпер з майстэрствам вядомага калектыву змогуць пазнаёміцца мінчане і госці горада-героя. У наступны чацвер амічы пачынаюць свае гастролі ў мінскім Доме афіцэраў спектаклем «У вайны не жаночы твар» паводле кнігі С. Алексіевіч.

Выступленні будучы адбыцца таксама і на сцэне Дзяржаўнага рускага драматычнага тэатра БССР імя М. Горкага. Гастрольная афіша гаасцей разнастайная. Будучы паказаны спектаклі «Праўда — добра, а шчасце — лепш» А. Астроўскага, «Лекар па прымусу» Ж. Мальера, «Уверх па лесвіцы, якая вядзе ўніз» Б. Каўфмана, «Усходняя трыбуна» А. Галіна, «Царскае палацана» Л. Зорына і іншыя.

М. ВЯРЭЖКА.

АБМЯРКОЎВАЮЦЬ КНІГІ ДЛЯ МАЛЕНЬКІХ

Добрай традыцыяй стала наведванне супрацоўнікамі выдавецтва «Юнацтва» не толькі школ, але і дашкольных устаноў. Сустрэчы і гутаркі з выхавальнікамі і дзецьмі пакідаюць прыкметны след у памяці і выдавецкіх работнікаў і чытачоў — дарослых і маленькіх. Так было і на гэты раз, калі ў Ясельскае № 192 г. Мінска разам з супрацоўнікамі выдавецтва пабывалі паэты Артур Вольскі і Віктар Гардзеі.

На сустрэчу прыйшлі работнікі многіх дашкольных устаноў Савецкага раёна. Яны даведаліся, што неўзабаве выйдзе ў свет такія прыгожыя аформленыя зборнікі для самых маленькіх, як «Светлячок», «Знайка», «Святло Кастрычніка», «Назі беларускіх пісьменнікаў», народныя казкі «Людзей слухай, а свой розум май»; вершы афганскіх паэтаў «Ватан — значыць Радзіма» ў перакладзе А. Грачанікава, «Ад «А» да «Я» — прафесія мая» А. Вольскага, «Кніжка Надзейкі» А. Лойкі, «Дружбаны» А. Русака, «Прыгоды Нязнайкі і яго сяброў» М. Носава, «Гарошан» (беларуская народная казка з серыі «Бібліятэчка дзіцячага сада») і шмат іншых.

Зацікаўленая гаворка ішла пра серыю «Працу кожную шануй», у якой выходзіць невялікага памеру, з густым аформленым для малых аб розных прафесіях: «Добры дзень, шафёр» К. Камейшы, «Як дом будавалі» М. Малюні, Рыхтуецца да друку кніжка В. Гардзея «Мой тата — трантарыст».

На сустрэчы А. Вольскі, У. Карызна, В. Гардзеі чыталі свае вершы, загадкі. Не застаўся ў даўгу і дзеці. Яны таксама дэкламавалі вершы беларускіх паэтаў, загадвалі загадкі, спявалі песні, выконвалі беларускія народныя танцы.

М. КАЗЬБЯРУК,
загадчык рэдакцыі
літаратуры для
дашкольнікаў.

СВЯТА НА ВУЛІЦЫ ПАЭТА

Цесна звязаны з Палессем жыццё і творчая біяграфія народнага песняра Якуба Коласа. Больш за шэсць гадоў склаў яго палескі перыяд, з якога паўтара года будучы паэт настаўнічаў у вёсцы Пінкавічы непалёўку ад Пінска.

Свята ўшаноўваюць пінкаўчане памяць аб вялікім паэце. У вёсцы створаны музей Якуба Коласа. Яго імем названы школа і вуліца. Нядаўна гэтая звычайна ціхая, схаваная ў за-

сені чэрвеньскай зеляніны вясковая магістраль была як ніколі ажыўленай: на святы вуліцы імя Якуба Коласа прыйшлі не толькі мясцовыя жыхары, але прыехалі і прыхільнікі ліры паэта з наваколных вёсак і з Пінска.

Удзельнікі расказвалі аб гісторыі сяла, аб тым, чым цяпер слаўны Пінкавічы, успаміналі аб настаўніку Міцкевічу, ушанавалі ветэранаў вайны, калгаснага будаўніцтва, перадавых працаўнікоў ордэна Леніна

У ВЫПУСКУ—ДЗЕСЯЦЬ

На тэатральным факультэце Беларускага дзяржаўнага тэатральна-мастацкага інстытута адбыўся чарговы выпуск. Сярод іншых — выпускнікі аддзялення «акцёр драматычнага тэатра і кіно». У трыццаць васьмі разоў трымалі яны апошні свой вучэбны экзамен; паказвалі аўтарытэтную камісію дыпламныя спектаклі.

Дзесяць хлопцаў і дзяўчат (мастацкі кіраўнік курса народныя артысты БССР Г. Волкаў) зрабілі апошні крок да самастой-

най творчай работы. Назавём іх імёны: Міхаіл Амеляновіч, Святлана Аксёніч, Ірына Бурцава, Алена Дамброўская, Галіна Ільчанка, Дзмітрый Калінін, Вольга Кірсанава, Ганна Маланкіна, Вячаслаў Паўлюць, Сяргей Шэлег.

На суд дзяржаўнай экзаменацыйнай камісіі былі вынесены спектаклі «Якаў Багамолаў» М. Горкага (рэжысёр-пастаноўшчык народны артыст БССР Г. Волкаў), «Мудрамер» М. Матукоўскага (рэжысёр-пастаноўшчык заслужаны артыст БССР

Якаў Багамолаў—В. Паўлюць, Ніна Арнадзеўна—І. Бурцава.

ДНІ ЛІТАРАТУРЫ НА ПАЛЕССІ

Гомель—Рэчыца — Мазыр — Жыткавічы — Пінск — Брэст... Гэта асноўныя пунты дзён літаратуры на Палессі, якія праходзяць у рэспубліцы і прысвячаюцца 70-годдзю Вялікага Кастрычніка. Чытачы атрымалі магчымасць яшчэ раз далучыцца да мастацкага слова, даведацца аб дасягненнях сучаснай беларускай літаратуры, тых задачах, якія стаяць перад ёй у

святае рашэнняў XXVII з'езда КПСС, студзенскага (1987 г.) Пленума ЦК КПСС, сустрэцца з любімымі пісьменнікамі.

У складзе творчай брыгады, якую ўзначальвае першы сакратар праўлення СП БССР Н. Гілевіч, — сакратар праўлення В. Казьмо, А. Вярцінскі, С. Законнікаў, У. Паўлаў, А. Письмянкоў, Б. Спрычан.

ЭТАПЫ ВЯЛІКАГА ШЛЯХУ

Работнікам партыйных і савецкіх органаў, супрацоўнікам навукова-даследчых інстытутаў, мастацтвазнаўцам, мастакам, гісторыкам, выкладчыкам, аспірантам, студэнтам вышэйшых навучальных устаноў і, вядома, усім, каго цікавіць гісторыя беларускага савецкага мастацтва, адрасуецца зборнік дакументаў і матэрыялаў у двух тамах «Мастацтва Савецкай Беларусі», другі том якога выпушчана выдавецтва «Навука і тэхніка».

У том сабраны дакументы, што часова ахопліваюць 1941—1965 гады і адлюстроўваюць палітыку Камуністычнай партыі і Савецкага ўрада ў галіне мастацтва, паказваюць працэс развіцця ў рэспубліцы тэатра, кіно, музыкі, выяўленчага мастацтва і мастацкай самадзейнасці, раскрываюць інтэрнацыянальны сувязі дзеячаў беларускай культуры, даюць магчымасць прасачыць, як праходзіла ў рэспубліцы культурнае будаўніцтва. В. ЗУШЧЫК.

У ФОНД МІРУ

Па даўняй традыцыі шосты нумар «Вясёлкі» падрыхтаваны на грамадскіх пачатках. Пісьменнікі і мастакі, якія прынялі ўдзел у яго выпуску, перадалі

ганарар у Савецкі фонд міру. У нумары змешчаны творы В. Віткі, П. Кавалёва, М. Калачынскага, Х. Жыцкі, М. Дуксы, А. Жыгуноў, У. Ліпскага,

калгаса «Аснежыцкі», у склад якога ўваходзяць Пінкавічы.

Былі выкананы тэатралізаваныя сцэны з сельскага жыцця з удзелам герояў твораў Якуба Коласа. Прайшоў конкурс на лепшага чытальніка вершаў паэта. Мясцовыя артысты спявалі народныя песні, якія калісьці любіў слухаць Колас. Прайшла і выстаўка твораў вясковых майстрых — проста на платах, на лаўнах былі развешаны ўзорныя пакрывалы, вясцявыя ручнікі, арыгінальнае вязанне і вышыўкі.

А. КВІР.

АПЯВАЮЧЫ ЖАНЧЫНУ

Мінчане і госці сталіцы рэспублікі працягваюць знаёміцца з выстаўкай работ выдатнай рускай мастачкі Зінаіды Серабраковай. У Дзяржаўным мастацкім музеі БССР прадстаўлена больш за шэсцьдзесят яе твораў — карціны і малюнкі з фондаў розных музеяў і прыватных калекцый. Аматары мастацтва могуць убачыць такія работы З. Серабраковай, як «Аўтапартрэт з пэндзлем», «Дзве слязкі дзяўчыны», «Эцюд дзяўчыны» і многія іншыя.

Зінаіда Серабракова выхоўвалася ў двух сем'ях вядомых мастакоў — Бенуа і Лансерэ, стала адным з песняроў рускай жанчыны. Сталася так, што, выехаўшы ў 1924 годзе ў Парыж, яна не змагла вярнуцца на радзіму, але свае лепшыя работы незадоўга да смерці перадала ў Маскву.

К. МІНІЧ.

В. Жуковіч, Г. Казловай, М. Дзеляноўскага, пераклады В. Зуёнка і М. Малюні, Аформілі часопіс мастакі І. Давідовіч, А. Лось, Я. Ларчанка, У. Савіч, В. Тарасаў, Н. Грамына, П. Драчоў, В. Чэпін, Т. МАЧУЙСКАЯ.

Збор твораў Кузьмы Чорнага

Выдавецтва «Мастацкая літаратура» пачало выпускі чарговага Збору твораў класіка беларускай літаратуры Кузьмы Чорнага. На гэты раз — выданне мяркуецца зваршыць у 1987—1989 гадах — падпісчыкі атрымаюць шэсць тамоў.

Выданне — навукова-масвае. Змест Збору складаць прайзачына спадчына К. Чорнага, яго публіцыстыка, літаратурна-крытычныя артыкулы, а таксама п'еса «Ірынка». Гэта — трэці падпісое выданне твораў пісьменніка. Папярэдні Збор выходзіў у 1972—1975 гадах у васьмі тамах.

ВЕЧАР У ВІШНЕВЕ

Амаль паўстагоддзя доўжыцца творчы шлях беларускага паэта і перакладчыка Пятро Бітэля. Усё было на гэтым шляху: і творчы ўзлёты, і спады, і вымушаны перапынкі ў творчасці, і перыяды актыўнай дзейнасці... Сваё 75-годдзе пісьменнік сустракае няхай не з вялікім колькасцю, але адметным і важным набыткам, поўным новых задум.

Пра ўсё гэта гаварылася на юбілейным вечары П. Бітэля, які адбыўся ў вёсцы Вішнева, што на Валожыншчыне, дзе пацяляна жыве пісьменнік. Свайго земляка віталі загадчык аддзела агітацыі і прапаганды РК

КПБ С. Кавязя, намеснік старшыні райвыканкома В. Харук, загадчык райана С. Міцкевіч, дырэктар Вішнеўскай СШ Ч. Часноўскі, настаўнікі-краязнаўцы В. Налескі і Г. Равінскі, супрацоўніца газеты «Працоўная слава» Н. Штэйнер і іншыя.

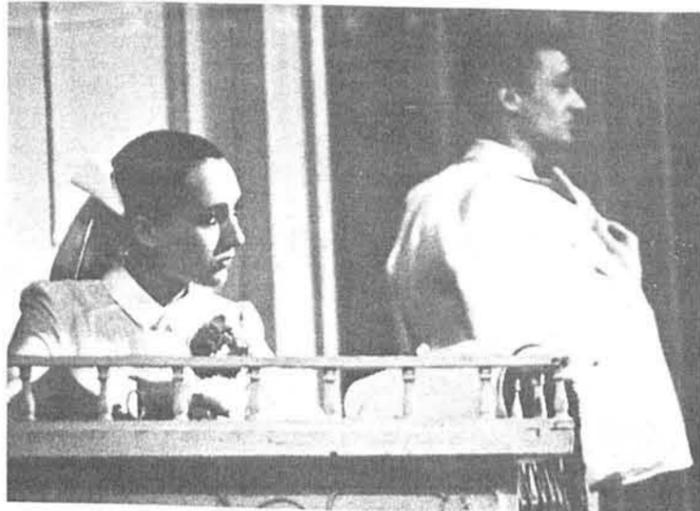
Старшыня секцыі мастацкага перакладу і літаратурных узаемадзейнасцей СП БССР В. Рагоша горада павіншаваў юбіляра ад імя Саюза пісьменнікаў Беларусі, уручыў яму Ганаровую граматы рэспубліканскай пісьменніцкай арганізацыі.

Юбіляра вітае Вячаслаў Рагоша.

Тэкст і фота А. КАЛЯДЫ

Вольга — Г. Маланкіна, Букеў — М. Амеляновіч.

Верачка — А. Дамброўская, Ладыгін — С. Шэлег, Фота Ул. КРУКА.

Песню Радзіме пяём...

Усеаюжны фестываль народнай творчасці, прысвечаны 70-годдзю Вялікага Кастрычніка, крочыць па краіне другі год. Актыўны ўдзел у ім прымаюць самыя розныя самадзейныя калектывы. Не засталіся ў баку ад гэтага агляду народных талентаў і навучэнцы прафесійна-тэхнічных вучылішчаў рэспублікі. Будучыя рабочыя прамысловых прадпрыемстваў, працаўнікі вёскі, прадстаўнікі іншых спецыяльнасцей не толькі паспяхова авалодваюць ведамі, але і ў вольны час захапляюцца любімымі відамі мастацтва.

Дастаткова назваць некалькі лічбаў, якія красамоўна сведчаць, наколькі таленавітае папаўненне ўваляецца ў хуткім часе ў народную гаспадарку. 39 тысяч чалавек займаюцца сёння ў 1813 гуртках мастацкай самадзейнасці прафесійна-тэхнічных вучылішчаў рэспублікі. Больш за 700 чалавек наведваюць мастацкія калектывы і студыі рэспубліканскага Палаца культуры прафтэхдукацыі.

Усе яны прымалі ўдзел у шматлікіх канцэртах, справаздачах. Ва ўсіх абласцях і горадзе-героі Мінску прайшлі таксама заключныя канцэрты лепшых калектываў, адбыліся рэспубліканскія агляды-конкурсы па жанрах. І вось самае аўтарытэтнае творчае саборніцтва — лепшыя з лепшых сабраліся ў Палацы культуры прафтэхдукацыі, каб прыняць удзел у заключным канцэртзе агляду-конкурсу калектываў мастацкай самадзейнасці навучальных устаноў прафтэхдукацыі Беларускай ССР.

Яркае, непаўторнае відовішча ўяўляў сабой гэты канцэрт, што пачаўся з кампазіцыі па творах Уладзіміра Маякоўскага «Рэвалюцыйны трымаўце крокі!» у выкананні ўдзельнікаў эксперыментальнага тэатра-студыі Палаца культуры прафтэхдукацыі. Здавалася, сама віхура рэвалюцыйных падзей уварвалася ў залу. Час быццам перанёсся на некалькі дзесяткаў гадоў назад, і загаварыла сама гісторыя мовай падзей, якім назіраўшы жывы ў памяці народа.

Уверцюра А. Пятрова з кінафільма «Утаймаванне агню» — яе выканаў лаўрэат прэміі Ленінскага камсамола Беларусі народны цымбальны аркестр Палаца культуры прафтэхдукацыі — працяг гэтага непаўторнага відовішча. Ёю і завяршыўся пралог канцэрта.

Фрагмент вакальна-харэаграфічнай кампазіцыі «Святкуй, Беларусь».

3 харэаграфічнай кампазіцыі «У сям'і адзінай».

Сваё майстэрства дэманструюць замежныя навучэнцы.

Праграма ж яго была разнастайнай і багатай на адкрыцці, бо ў заключным канцэртзе прынялі ўдзел вядомыя самадзейныя калектывы. У прыватнасці, хор інжынерна-педагагічных работнікаў навучальных устаноў прафтэхдукацыі г. Віцебска выканаў песню А. Фляркоўскага і В. Татарынава «Расія, мы ў сэрцы тваім». Харэаграфічную кампазіцыю «Мы — юная змена» паказалі дзіцячы танцавальны калектыв Палаца культуры прафтэхдукацыі, кампазіцыю «Святкуй, Беларусь» — народны хор «Малодосць» і народны ансамбль танца Палаца культуры прафтэхдукацыі.

Нікога не пакінула аб'яквым харэаграфічнай кампазіцыя «У сям'і адзінай» — велічны гімн дружбе савецкіх народаў-братоў. На сцэне адразу знаходзілася некалькі калектываў — народны ансамбль танца Палаца культуры прафтэхдукацыі, ансамбль танца «Спадчына» Гродзенскага СПТВ-127, ансамбль танца Маладзечанскага СПТВ-21, Баранавіцкага СПТВ-5, Мінскага СПТВ-8.

У фінале канцэрта прагучала «Песня міру» А. Кісялёва і В. Татарынава — яе выконвалі зводны хор і ўсе ўдзельнікі канцэрта.

Фінал канцэрта.

Тэкст і фота Ул. КРУКА.

ДОРАЦЬ РАДАСЦЬ ЛЯЛКІ

Споўнілася дваццаць пяць гадоў дзіцячаму тэатру лялек Палаца культуры будтрэста № 1 г. Мінска. Гэты калектыв, якім нязменна кіруе Г. Тэр-Маркар'ян, дзесяць гадоў носіць ганаровае званне «Узорны». У час урачыстага вечара юныя мінчане і іх бацькі цёпла прынялі пастаноўку тэатра «Каця і дзівосы».

П. ГАРДЗІЕНКА.

СПРАВАЗДАЧНЫЯ ВYSTУПЛЕННІ

Завяршылася XXX дэкада калектываў мастацкай самадзейнасці Палаца культуры Беларускай ССР, якая праходзіла ў рамках II Усеаюзнага фестывалю народнай творчасці, прысвечанага 70-годдзю Вялікага Кастрычніка. Больш за 300 самадзейных артыстаў выступілі толькі ў заключным канцэртзе. Усяго ж у дэкадзе прынялі ўдзел звыш 700 выканаўцаў.

Г. ПЯТРОУ.

НЕ ўЛІЧЫЛІ АДМОЎНЫХ ВЫНІКАЎ

На старонках «Літаратуры і мастацтва» працяглы час вялася гаворка пра неапраўданасць будаўніцтва Даўгаўпілскай ГЭС («ЛіМ» за 2 студзеня, 20 лютага, 13 сакавіка, 10 красавіка, 19

чэрвеня г. г.). Нядаўна гэтай надзвычай важнай эканамічнай і экалагічнай тэма была вынесена на пасяджэнне Геаграфічнага таварыства БССР. Ніжэй друкуецца справаздача аб гэтым пасяджэнні.

На парадку дня стаялі пытанні, звязаныя з будаўніцтвам Даўгаўпілскай ГЭС і яго ўздзеяннем на экалагічную абстаноўку на поўначы Беларусі. У абмеркаванні праблемы разам з вучонымі Геаграфічнага факультэта Белдзяржуніверсітэта прынялі ўдзел спецыялісты шэрагу акадэмічных і галіновых інстытутаў рэспублікі, журналісты.

З дакладам выступіў доктар геаграфічных навук прафесар В. Широкаў. Ён адзначыў, што праект будаўніцтва ГЭС доўгі час быў невядомы шырокаму колу навуковай грамадскасці. Толькі цяпер географы могуць выказаць свае меркаванні адносна праекта. Уважлівае вывучэнне праектнай дакументацыі, сказаў вучоны, паказала, што многія лічы праекта ў некалькі разоў заніжаныя. Заніжаныя для таго, каб паказаць праект у прывабным святле. На самай справе, у выніку ажыццяўлення праекта могуць быць беззваротна страчаны тысячы гектараў каштоўных сельгасугоддзяў. Апрача таго, праект не ўлічвае далёкіх адмоўных вынікаў уплыву ГЭС на навакольнае асяроддзе. Зона кліматычнага ўздзеяння будучага вадасховішча, як паказваюць самыя асцярожныя прыкідкі, складзе 15 тысяч квадратных кіламетраў на тэрыторыі Беларусі і Латвіі. Гэта будзе зона інтэнсіўнага забалочвання. Есць таксама сур'ёзныя апасенні, што вада ў вадасховішчы будзе моцна забруджвацца ў раёне Навапалацка, іншых населеных пунктаў і ў выніку стане малапрыдатнай для піцця. Што датычыцца перспектывы развіцця рыбнага промыслу, дык яны даволі змрочныя — з-за абшырных мелкаводдзяў будзем змой будзе прымяраць амаль напалову, а летам, з-за перагрэву, вада будзе цвісці. Усё гэта трэба яшчэ і яшчэ раз ўлічыць пры ацэнцы эканамічнай эфектыўнасці будаўніцтва Даўгаўпілскай ГЭС, сказаў у заключэнне прафесар В. Широкаў.

Трэба мець на ўвазе, адзначыла ў сваім выступленні намеснік дырэктара Інстытута эканомікі АН БССР прафесар Л. Казлоўская, што хібы праекта — вынік не чыёйсьці злой волі, а няправільнай, састарэлай метадыкі падліку эканамічнай эфектыўнасці. У праекце заніжаны каштарысны кошт будаўніцтва ГЭС, бо праект не ўлічвае расходы на будаўніцтва пад'язных дарог, на перасяленне людзей з зоны заталення, новыя кадастрычныя цэны на зямлю, сучасныя цэны на паліва, драўніну і многае іншае. У выніку эфектыўнасць Даўгаўпілскай ГЭС будзе мінімум удвая ніжэй запланаванай. Вельмі важна ўсвядоміць і тое, што далёка не ўсё паддаецца эканамічнай ацэнцы. Як ацаніць, скажам, цану помнікаў гісторыі і культуры, якія могуць загінуць у выніку заталення? А самае галоўнае — як ацаніць сацыяльныя вынікі

будаўніцтва ГЭС? Намечана перасяліць некалькі тысяч чалавек з дзесяткаў населеных пунктаў, якія апынуцца ў зоне заталення. Можна кампенсаваць кошт дамоў, хатняй гаспадаркі, але хто і як кампенсуе маральныя страты, сацыяльна-псіхалагічныя вынікі перасялення?

Супрацоўнік Інстытута геахіміі і геафізікі АН БССР доктар геолога-мінералагічных навук А. Кудзельскі звярнуў увагу прысутных на складаны характар гідраэкалагічнай пабудовы мясцовасці, дзе вядзецца будаўніцтва ГЭС. Цяпер цяжка прадбачыць, як будучыя паводзіць сябе грунтовыя воды ў выніку падпору вады ля плаціны. Але зусім не выключана, што інжынерныя збудаванні ГЭС і іншых прамысловых аб'ектаў апынуцца пад пагрозай падмывання фундаментаў. А гэта азначае дадатковыя расходы на пастаянную адкачку вады.

Важна ўлічыць, сказала супрацоўнік Навукова-даследчага інстытута глебазнаўства і аграхіміі Дзяржапрамо БССР доктар біялагічных навук Т. Раманава, што большасць зямель вакол будучага вадасховішча — меліяраваныя і таму лёгка паддаюцца разбурэнню. На вялікі жаль, ні на адной стадыі праектавання, ды і цяпер ніхто не звярнуўся да вучоных-глебазнаўцаў за экспертызаі. Таму сёння мы проста не можам дакладна ацаніць магчымыя страты ад будаўніцтва ГЭС для сельгасугоддзяў. Скажу толькі, што ўрадлівасць зямель у зоне заталення і навакол надзвычай высокая для Беларусі (некаторыя ацэньваюцца ў 71—78 балаў), а значыць, тут можна атрымаваць высокія ўраджай.

Дырэктар Інстытута геахіміі і геафізікі АН БССР акадэмік Р. Гарэцкі сказаў, што сёння ўсім неабходна зразумець: з прыродай трэба быць на «Вы». Справа не ў тым, каб адмовіцца наогул ад будаўніцтва ГЭС на раўнінных рэках, хоць ёсць і такі пункт гледжання, а каб вельмі дакладна ўлічваць экалагічныя вынікі такога будаўніцтва, умець выбраць найбольш эфектыўныя і бяспечныя яго метады. Самы галоўны воарат тут — ведамасны, вузкапрагматычны, тэхнакратычны падыход, асуджаны нашай партыяй. Пераадолець такі падыход можна толькі адным шляхам — галосным абмеркаваннем усіх важных народнагаспадарчых праектаў з шырокім удзелам спецыялістаў і грамадскасці.

На пасяджэнні былі выказаны іншыя меркаванні па праблеме. Вёў пасяджэнне прэзідэнт Геаграфічнага таварыства БССР кандыдат геаграфічных навук В. Аношка.

НАШ КАР.

Сцяпан ГАУРУСЕУ

НОВЫЯ ВЕРШЫ

Галоўная задача

НАШЫХ ДЗЕН

Да пераезду Савецкага Урада з
Петраграда ў Маскву

Зямля была
змарнелай і самотнай,
З акон фабрычных бляску не відно.
Вызмейвалася

стужкай кулямётнай
Чыгункі небяспечнай палатно.

Праціўнікі —
кадэты і эсэры,
Хамелеонаў раць — меншавікі —
Хацелі захаваць світанак шэры
І —
сустракалі Леніна ў штыкі.

Пад грукат кол,
не трацячы хвіліны —
Быў аднаму прасцяг яму відзён —
Пісаў Ільіч аб росквіце краіны:
«ГАЛОЎНАЯ ЗАДАЧА НАШЫХ ДЗЕН».

Ніколі ён не дбаў пра адпачынак —
Імгненнем кожным для народа жыві,
Не толькі хмар,
а нават аблачынак
Не заўважаў,
бо ісціне служыў.

Яшчэ далёка да зладзейскіх стрэлаў,
Што не змаглі скасіць правадыра...
Яго Масква галодная сустрэла,
Як весніка надзеі і добра.

На новыя мы сёння сталі рэйкі —
Ісці з народнай праўдай акурат.
Усё зробім самі,
а не дзядзька нейкі
Альбо тупы,
бязмозглы бюракрат.

Мы творым на камуністычным грунце
І —
кожны веры ленінскай жадзён.
Таму і ведаць кошт любой секундзе —
ГАЛОЎНАЯ ЗАДАЧА НАШЫХ ДЗЕНІ

Жыццё трапеча на няпэўнай грані:
Ступай наперад і — нідзе не збоч.
Што нас чакае —
сонечнае ранне
Ці агнявая ядзерная ноч?

Хоць галубы буркуюць у паддашшы,
Мы дыхаць не навэжымся раўней:
Паспешліва мяняем патранташы,
Абы было ўнушальней і страшней.

Лунае над планетай прывід смерці.
Ці ж разумеш, Чалавецтва, ты,
Што трэба рукі згоднасці прасцерці —
Саміх сябе лячыць ад дурнаты.

Гісторыі свавольствам не заценон,
Каб слепату шаденства астудзіць,
Са светазарнай будучыні Ленін
З трывогай заклапочана глядзіць.

Георгію КОЛАСУ

Даганяем дарогу,
Што ўцякае ад нас.
Пунсавее патроху
Дзень — гранёны алмаз.

І абсяг гэтка шчодры
У асенняй красе:
Нехта поўныя вёдры
Напярэймы нясе.

Гляньма — колькі прастору
Для грудзей і вачэй,
Каб, забыўшы на змору,
Жыць званчэй і ярчэй.

Поступ праўды ўладарнай —
Панарамай душы.
На скрыжалі янтарнай
Ты яе запішы.

Вабіць далеч скразная,
Сэрца стук не суняць.
Сонца нас даганяе
І —
не можа дагнаць!

А вакол — толькі вецер ды воля,
Ды спякотных праменняў асва.
Поле, поле! Вячыстае поле!
Як да твару табе сінява.

Разгайдаўшы наўсцяж небасхілы,
Да блакіту ўстаюць каласы.
Хоць цнатліва хаваш магільны,
Ды з нябыту гучаць галасы.

Столькі ў свеце святла і сінечы,
А ўзіраюцца вочы ў жарству.
Тут ламала і рукі, і плечы.
Як было ўберагчы галаву?

Праступаюць раскрылена далі
І — смуга асядае далоў,
Бы спякота сцякае са сталі,
Як калісцы з гарматных ствалоў.

Сонца лепш разгрэтага горна
Зіхаціць — хоць у космас ляці.
І дарога кладзецца прасторна,
Ды забылася радасць прыйсці.

Луг зялёны — друг звонкагалосы!
На твае ўладанні ледзь ступлю —
І касцоў, і бліскавіцы-косы
Я беспамылкова аднаўлю.

Свеціцца завая кофтак белых,
Жаўранкі развешваюць званкі.
І па-матылінаму нясмелых
Поглядаў спякота з-пад рукі.

Не было тут порсткіх і гарззных,
Прамяністым бачыўся ім свет.
Хто б сказаў, што гусеніц жалезных
На зялёным лузе ляжа след?

Грозна раскалоўшы далячыні,
Страшны гул ішоў ва ўсе канцы.
І зялёны дзён не далічылі,
І не ўсе вярнуліся касцы.

Чорныя сляды дасюль змяяцца —
І праз столькі год яны відны.
Ну, а нам нівек не засмяяцца,
Як змяяцца ўмелі да вайны.

Зірні —
галубы і галубкі
Лагодна буркуюць-гудуць.
З арэхавай вып'юць шкарлупкі
І — мёдам лясным заядуць.

Якое ж у іх там багацце?
Як кажуць, адна качарга.
Ды ў хаце, дзе лета на лаце,
Не страшныя дождж і пурга.

Штодзённа працай заняты,
Не ўмеюць тварыць яны зло.
Затое галубяняты
Так рана ўстаюць на крыло.

Яны сустракаюць адважна
Свіст ветру і гром навалініц.
І п'юць нетаропка-спаважна
Ваду з самых чыстых крыніц.

Любімцы людзей і прыроды,
Засвоілі цвёрда адно —
Глядзецца туды, дзе заўсёды
Блакітам адсвечвае дно.

Варлен Леанідавіч Бечык —
Пээтаў і друг, і дарадца —
І ў сутнасць праўды чалавечых,
І ў слова ты ўмеў узірацца.

Не ў бляску парадных рэгалій
Ты бачыў мастацтва аснову,
І думкі твае прабягалі
Падобна ўзрушэнню лясному.

Заўсёды — і з кожным, і ўсюды —
Паззіі быў паладзінам,
І нёс у грудзях сваіх цуды,
Што лічацца шчасцем адзіным.

Прадбачлівы і далікатны,
Узважваў з пачцівасцю словы.
За праўду, як ствол безадкатны,
Быў выбліснуць грозна гатовы.

Стократна пракляўшы касую,
Сляпое яе крывароцце,
Я слова сваё адрасую,
Мой друг, у тваё бессмяроцце.

Вось і вечар ступіў сенакосны,
Меданосны і млосны. І ты
Паглядзі — меднаствольны сосны
Неўпрыкмет падышлі да вады.

Дзень спацелую мые кашулю,
Затуліўшыся ў засень лазы.
А рака аж вірыць-раскашуве
Ад дзвочай палынной красы.

Вее грэчкай і церпкай парэчкай,
Зелянее нябёс глыбіня.
Маладзік зачэпіўшы вуздэчкай,
Поіць хлопец трудзягу-каня.

Жураўлі абзываюцца ўсхліпам,
Дзе-нідзе правурчыць калаўрот.
І за спозненым статкам са скрыпам
Зачыняюцца зёўры варот.

Небасхіл прапацелы не высах
І — гарыць паласой залатой,
А дарог ператомленых прысак
Пад дзіцячаю стыне пятой.

Не клопат —
ізяццо пляшу лі? —
Штодня мой турбуе спакой.
Я помню — з якой я кашулі,
І ведаю — з глебы якой.

Глыбіні нябёс ільняныя,
Падзолу ацеслівы смак.
І сэрца балюча заные,
Нядбайства заўважыўшы знак.

Не мне ўвасабляцца ў назолу,
Што звык толькі бачыць імжу —
Я ўдзячны і высі, і долу,
Дзе з верай сыноўняй хаджу.

Калі ж я каму надакучу,
Сваё ўваскрашаючы сны,
Спушчуся маўкліва пад кручу,
Як сходзяць у джунглі сланы.

Са мной без пярэчання ляжа
Усё, што збіраў спакаляя;
Ніхто вам дакладней не скажа,
Чым родная сведчыць зямля.

ПЕСНІ ПАРТЫЗАНСКОЙ ЗЯМЛЯНКІ

Кажуць, што калі гавораць гарматы,
музы маўчаць. Ды ведаю я са свайго
ваеннага вопыту, а даўлося мне ў гады
Вялікай Айчынай вайны прайсці няма-
ла партызанскімі сцежкамі, што муза
жыла, дапамагала нам біць ворага.

На ўсё жыццё захавалася ў мяне і ў
маіх таварышаў па зброі любоў да пар-
тызанскай песні — жанру, які трывала
заняў сваё месца ў беларускім музыч-
ным фальклоры.

Выступленні партызанскіх агітбрыгад
часта праходзілі непадалёну ад фашысц-
скіх гарнізонаў. Заўсёды яны збіралі
шмат людзей, і амаль пасля кожнага
канцэрта партызанскія атрады папаў,
няліся мясцовай моладдзю. Такая была
сіла ўздзеяння патрыятычнай песні.

На вялікі жаль, у першыя гады пасля
Айчынай вайны партызанская песня
пачала адыходзіць у нябыт. Усе былыя
мастацкія калектывы былі расфарміра-
ваны, толькі хор Вілейскага партызан-
скага тэатра ператварыўся ў Маладз-
чанскі ансамбль песні і танца. Восенню
1945 года мне удалося пачуць дзве ці
тры партызанскія песні ў выкананні гэ-
тага ансамбля ў дні Усесаюзнага агляду
харавой самадзейнасці ў Маскве.

Адрозна пасля заканчэння вайны на
Беларускае радыё пачалі прыходзіць
шматлікія пісьмы з просьбай выканаць
партызанскія песні. Неўзабаве яны пра-
гучалі па радыё. Музыказнавец Л. Му-
харынская (з сумам павінен паведа-
міць, што яна зусім нядаўна памерла)
потым стварыла цэлы цыкл перадач пад
назвай «Партызанскія песні». Імі заціка-
віліся многія выдатныя ваякі і ха-
равыя калектывы. Зусім нядаўна праця-
гам гэтай добрай справы сталі перадачы
новага тэлевізійнага цыкла БТ «Песні
партызанскай зямлянкі». Аўтар перада-
чы спыняецца на адным з твораў, за-
пісаным экспедыцыйнай Акадэміі навук на
Палессі. Строга і сурова выканаў гэтую
песню ў перадачы хор Акадэміі навук
пад кіраўніцтвам хормайстра Т. Слабод-
чыкавай.

Многія партызанскія песні прагучалі
ў першай перадачы цыкла ў выкананні
хораў Акадэміі навук БССР і 150-й сяр-
эдняй школы г. Мінска.

Наступная перадача расказала пра
партызанскія агіткаллектывы. Адзін з са-
мых праслаўленых калектываў узнік у
канцы 1943 года на Вілейшчыне і неўза-
баве стаў называцца агітатрадам імя
Максіма Горкага. Перад тэлегледачамі
выступілі былы камісар агітатрада, за-
служаны работнік культуры УССР, вы-
кладчык Мінскага інстытута культуры
Аляксандр Сяргеевіч Нікалаеў і былы
камісар славуэтага Лідскага партызан-
скага тэатра Яфім Данілавіч Гапееў.

У перадачы прагучалі многія песні.
Пра кожную можна доўга расказаць. Я
назаву, у прыватнасці, песні, аўтар якіх
— камісар аднаго з атрадаў брыгады
Дзядзі Колі Даніла Капыткоў, раманс
«Чакай мяне» на вершы К. Сіманова, які
сачыніла партызанская разведчыца і
саніструктар Маргарыта Мінянкова,
песня «Савецкі народ у няволі не будзе»
Ісідара Бары, партызанка атрада імя Ка-
лініна.

Аўтар гэтых перадач Л. С. Мухарын-
ская слушна заўважыла, што партызан-
скія песні з характарнай для іх сурова-
сцю і строгасцю інтанацыйнага строю
ўражваюць сваёй шчырасцю і сілай. Гэ-
та і лірычныя песні аб каханні, аб пар-
тызанскіх бітвах, загінуўшых героях, гэ-
та і песні-заклікі. Уся суровая абстаноў-
ка жыцця, поўнага трывог і небяспені,
не пакідала месца для дробных пачуц-
цў, прымушала засяродзіцца на самым
галоўным, заповітным, дарагім.

Вартасць гэтых перадач у тым, што
яны пазнаёмілі тэлегледачоў з песнямі,
якія пасля вайны не выконваліся, з іх
гісторыяй і аўтарамі. Л. Мухарынская
здолела сабраць мноства цікавых фак-
таў з партызанскага жыцця і падаць іх
у цікавай і змястоўнай форме. Мы як
бы перагарнулі многія старонкі гісторыі
партызанскага руху ў Беларусі.

Нельга не сказаць пра плённую працу
над партызанскай песняй хору 150-й
сярэдняй школы на чале з яго мастац-
кім кіраўніком Верай Іванаўнай Дабра-
вольскай. Шмат папрацавалі над пера-
дачай рэжысёр А. Дыбча і рэдактар
Л. Барадзіна. Праніжана прачытала
тэкст дыктар Кацярына Несцяровіч. Ду-
маецца, што Беларускаму тэлебачанню
неабходна працягнуць цыкл «Песні пар-
тызанскай зямлянкі». І рабіць гэта трэ-
ба неадкладна, бо многіх удзельнікаў
былых партызанскіх радыёперадач ужо
няма сярод нас, а былых партызан, якія
маглі б прыняць удзел у наступных тэ-
леперадачах, з кожным годам становіць-
ца ўсё меней і меней.

Перадачы Беларускага тэлебачання
навялі мяне на думку пра далейшы лёс
партызанскіх песень. Справа ў тым, што
апошнім часам беларускія кампазітары, і
ў першую чаргу маладыя, не зай-
маюцца іх апрацоўкамі, рэдка звярта-
юцца да партызанскай тэмы ў сваіх
творах. А між тым, партызанская песня
з'яўляецца ўдзячнайшым матэрыялам
для прафесійнага кампазітара.

Думаецца, наспеў час правесці фестыв-
валь партызанскай песні ў нашай рэс-
публіцы.

Д. ЖУРАУЛЕУ,
заслужаны дзеяч культуры БССР.

КАЛІ ісці за логікай назвы новай кнігі Пётруся Макаля, назвы відавочна канцэптуальнай, то трэба было б разважаць пра «асення прызарэнне», якое ўрэшце прынесла даўно жаданую паэтам яснасць, пра багаты ўмалот і разам з тым пра балючую, трапяткую замець «лістоў, якіх ужо няма», пра золкае, трывожнае адчуванне голага голя, у якім — «часу бег круты», «смерці і жыцця суседства».

Аднак наўрад ці будзе хто спрачацца, што сяўба — справа не менш важная, чым умалот, а правесці глыбокую баразну куды цяжэй, чым злавіць у далоні вогненны лісток. Да таго ж у новай кнізе П. Макаля зноў і зноў падкрэслівае саю вернасць долі аратага. У адпаведнасці з той жа логікай можна было б меркаваць, што ў першым раздзеле — «Крокі» — лірычны герой ідзе за плугам, «вырастае з баразны», каб у наступным, у «Верасовым полі», цешыцца ўраджаем. Але ж не — і там ралля, а не пожня, і там імкненне «сябе аддаць сяўбе». Дэкларацыя, штамп, рыторыка? А калі паэзія і перакананне, то ці дастаткова старых апрабаваных сродкаў, каб яе эстэтычна ўвабачыць, ці знойдзены новыя? Ці дастаткова сучаснаму, лірычнаму герою быць у вобліку сельніна — аратага, і якая амплітуда пераўвасаблення магчыма, каб не страціць адчування цэласнасці і канцэптуальнасці? Вось бы ў чым разабрацца!

Вобраз аратага, з якім «цэлы сусвет... дзеліць зямныя турботы», на сімвалічнай узбуйненасці ў П. Макаля нагадвае межэлайцаўскага чалавека: «На галаве — неба, а на нагах — боты, якія мне дорыць глеба». І клопаты ў яго адпаведныя — звязць баразною, нібы струною, поле і небасхіл, пасеяць «надзею на добрае», дабегчы «глыбокаю разорынаю да сонца». Вобраз яркі, створаны ў лепшых традыцыях гуманістычнай літаратуры, але вобраз далёка не новы як у лірыцы П. Макаля, так і ў беларускай паэзіі наогул. Значыць, патрабуюцца яго лірычныя актывізацыя, «падсветка» новымі паэтычнымі знаходкамі, новымі ідэямі.

Яны ў «Асенняй пошце лістоў» ёсць. Сяўба — гэта заўсёды трывога і надзея, таму як заканамернасць успрымаецца ўзмацненне драматычнага светаадчування лірычнага героя, душа якога, «бядою вымытая», на вышыні «нісцерна смягне». Сяўба — гэта філасофія жыцця, таму і засяроджаны сталы роздум аб тым, «што ў страце

не заўжды бяда, і не заўжды ў набытку — радасць», таксама арганічна ўспрымаецца ў кантэксце кнігі. І рамантычны ўзлёт інтымнай лірыкі (увогуле для П. Макаля не надта характэрны) — верш «Есць у каханні...» — нездарма будзеца на «сялянскай вобразнасці, якая «небам і зямлёю пахне»: «ты дай мне, ноч, сярпом маладзёковым дажыць май любівы паласу». Усё мэтанакіравана «працуе» на адзіную канцэпцыю лірычнага героя.

нась, сакавітая пластычнасць, жывалісная яркасць апісання страў, удала адцененая крыху скептычнай усмешкай? У адным з ранейшых вершаў П. Макаля прадметы хатняга ўжытку выступалі ў пачварным, пагражальным выглядзе, што, як справядліва заўважыў А. Лойка, спрашчала праблему адносінаў чалавека да жыцця і, у прыватнасці, да рэчаў. Сёння адбылася пераакцэнтацыя матываў. Стол, лыжка, талеркі і іншае — не толькі неабходныя

выключным майстэрствам гукапісу («крэслы з трэскам карагодзяць») імітаваць яе ў вершы?

Напэўна, усім, хто спрабаваў пісаць пра творчасць П. Макаля, прыходзілася задаваць сабе пытанне: ці не паўтараецца паэт? І хоць мне, як і кожнаму шчыра захопленаму яго лірыкай чытачу, хацелася б выгукнуць балдэрае «Не!», я зрабіць гэтага не магу. Можна, на новай ступені, на новым вітку, але паўторы ёсць: «яснасць,

калі плуг выварочвае на паверхню зярныя паэтычных знаходак. А яны ж паспелі працы?»

Вядома ж, не паўторы і ўжо ніяк не статычнасць духоўнага жыцця вызначаюць змест новай кнігі П. Макаля. Вызначальнымі з'яўляюцца інтэлектуальная сіла верша, ідэя-тэматычнае багацце і эстэтычная пераканальнасць лірыкі. Ці частае ў нашай «пагоні за даяглядам» такое майстэрства верша:

Я адкрываў
у гэтай пагоні
галактыкі горды гардоў,
панатый полымем жытня гоні,
роспах сірот і смутак удоў.
Вось дзе — глыбіня паэтычнай
баразны!

Драматычная паэма «Людзі і гузікі» патрабуе размовы асобнай і гуртоўнай. Напісаная паводле апавядання А. Маравія «Помнік» (1944), паэма П. Макаля аналізуе карані і антыгуманную сутнасць фашызму, трывожна папярэджвае аб небяспецы яго адраджэння, абараняе дэмакратыю і правы асобы на свабоднае, творчае развіццё. П. Макаль выключна глыбока зразумеў і прыроду таленту А. Маравія (сам італьянскі пісьменнік прызнаваўся, што яго «цягне» да твораў з выразнай тэатральнай структурай, хоць ніколі не пісаў п'ес), і тое, што засталася ў падтэксце апавядання, і гістарычныя перспектывы, якіх А. Маравія не мог бачыць. П. Макаль максімальна блізка да тэксту апавядання узнаўляючы тыя ж рэаліі часу: гузікі, зробленыя з чалавечых касцей, канцэнтрацыйныя лагеры, газавыя камеры. Захаваны і важнейшы для разумення ідэі «разважанні» гэта аб тым, што дзяржава мае права рашаць за чалавека, як яму жыць, і знішчаць непакорных, — дакладна перададзены іронія і сарказм, якія вызначаюць атмасферу апавядання «Помнік». Разам з тым П. Макаль ні ў ідэі, ні ў форме паэмы не паўтарае А. Маравія. Калі апавяданне напісана ў форме дыялогу «я — гід», то ў паэме з'яўляюцца новыя дзеючыя асобы: Герой, Сяброўка, Кантралёр, Натоп, які лёгка встройваецца ў сваіх тэмах, і Галасы «сумлення і праўды людской», што пратэстуюць супраць дэгуманізацыі палітыкі.

Новая кніга П. Макаля, як і кожны сапраўдны твор мастацтва, можа быць працэнтам па-рознаму. Адно застаецца нязменным — адчуванне ўдзячнасці таленту.

Вольга РУСІЛКА,
выкладчык Віцебскага
педінстытута.

Глыбіня баразны

П. Макаль. Асенняя пошта лістоў. Вершы і паэма. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1986.

Духоўныя даягляды героя лірыкі П. Макаля неабсяжны і азораныя святлом сучаснасці. Ён імкнецца асэнсаваць гісторыю, «дуэль добра і зла», і папярэдзіць апошні пажар на зямлі, вітае сённяшнія змены ў грамадстве, ад якіх у позіраках людзей «вышыня адбіваецца». У душы яго звоняць «званы людскіх трывог» — рэха вайны і сумленне чалавецтва, змагаюцца супярэчнасці жыцця, клічуць да спасціжэння высокага рэальнасці і мара. Менавіта актыўнасць духоўнага пошуку дапамагае лірычнаму герою П. Макаля адчуваць сябе «працягам вялікага бяссонна правады», паўнапраўным звяном у ланцугу пакаленняў, якое звязвае «надзейным словам... наш дзень з наступным днём». Ці варта ўжо і ўспамінаць пра «сялянскую абмежаванасць», калі ў канцэпцыі лірычнага героя такая гуманістычная глыбіня. І толькі зрэдку адчуваецца ці то асенняя стома, ці то боязь перашкод: «Дзень мой заўтрашні, абміні калдобіны, стромы і камяні». Мусіць, няўдзячная ўсё ж для паэта рэч — самашкадаванне...

Крыху нечакана і ўсё ж даволі арганічна ўваходзіць у мастацкую тканіну кнігі «Кухонная кантата». Баюся перабраць з «сялянскай» арыентацыяй, але ж ці не ад яе рэчыў-

чалавеку рэчы, але і сродак асэнсавання і матэрыяльнага быцця, і чалавечай сутнасці: «Нажы — як людзі: з іх адзін — сякач, другі — патхніты творца». Многія вершы цыкла адметныя такой значнасцю думкі.

Менш натуральным для П. Макаля ўяўляецца цыкл «Горад здароўя», у якім паэтычны голас часам зрываецца да наіўнасці: «Вышэй уласнага росту скачкі юнакі тут робяць». «Тут цела і дух дагледзім». Адна асобныя вершы таксама ўраджаюць глыбокай іншасказальнасцю і гістарызмам мыслення («Палёт кап'я»), глабальнасцю і асацыятыўнай накіраванасцю вобразаў: штанга, на якой «З аднаго боку — Зямля, а што з другога боку?» пераканальна.

Кожны, хто араў альбо хоць ішоў па баразне за бацькам, ведае, як цяжка ўтрымаць у руках плуг, калі ён раптам выслізгае з глыбіні і цягне за сабою, псуоучы разорыну. Здароўя няўдачы і ў П. Макаля, калі ён збіваецца на дэкларатыўнасць і дыдактычнасць: «Хай, як лепшае багацце, запануе назаўсёды мір трывалы ў кожнай хаце». Хай, вядома, але ж ці варта дзеля такой рытарычнай высновы прыслухоўвацца да суседскай сваркі і з

ты сталасці ўласнасць, «адсутнасць — заўсёды падсутнасць», зусім ужо збітае «свецер няўмольнага веку». Эксплуатуюцца тыя ж вершаваныя прыёмы («я — ручай...»), прычым лірычнай кампазіцыі, калі эмпірычнае разважанне заканчваецца абстрактным заклікам або зваротам. Зрэшты, форма, знойдзеная аднойчы паэтам, можа быць найбольш зручнай для развіцця яго паэтычнай ідэі, таму нічога дзіўнага ў гэтай заканамернасці няма. Горш іншае — паўтарэнне і абмяленне аднойчы выказаных думак, вобразаў. Тады П. Макаль робіцца, гаворачы яго ж словамі, «хавярай сваёй удачы». Так, у вусны М. Васілька паэт укладвае словы: «Хлеба жытняе праўды мне трэба». Але ж на колькі мацней было ў ранейшым вершы П. Макаля «Я — жабрак...»: «Дайце праўды чэрствую скарынку!». Гэта ж быў крык душы, рэфлексія, пазначаная метай часу, калі слова «праўда» не надта шанавалася.

Наўрад ці варта было ўводзіць у вельмі моцны па паэтычнай ідэі верш «Звон» ранейшую знаходку: «Вы адкуль? — Мы — ад куль. Мы — з вайны. Мы званы». Гэтыя радкі аднойчы глыбока ўразілі кожнага, аднак не былі паўторнага адкрыцця. На мой погляд, гэта «пераворванне» ўжо засяянага,

метнік грубы падае толькі з націскам на аснове ва ўсёх значэннях гэтага слова (т. 2, с. 82). У другую крайнасць кінуліся складальнікі «Русско-белорусского словаря», зацвердзішы націск у гэтым слове толькі на канчатку, забывшыся на тое, што ў залежнасці ад месцазнаходжання націску гэта слова «мяняе» свае значэнні. У «Слоўніку цяжкасцей...» усё на сваім месцы: калі гаворка пра недасканалы зроблена, недакладнае, прыблізнае, то неабходна выкарыстаць прыметнік з націскам на аснове (грубая работа). Гэты ж прыметнік ужываем, калі гаворка пра няветлівага, некультурнага чалавека або маецца на ўвазе рэкі на слых голас. Ва ўсёх астатніх выпадках прыметнік грубы прымае націск на канчатку.

У «Слоўніку цяжкасцей...» знаходзім адказ на пытанне аб правільнасці ўжывання слоў абодва, абедзве, абое. На жаль, адсутнічае артыкул пра выкарыстанне прыслоўяў удавай, удах, удзвух.

«Слоўнік цяжкасцей беларускай мовы» — надзеянна кніга.

Т. ТАМАШЭВІЧ,
кандыдат філалагічных
наук, дацэнт кафедры
беларускай мовы ГДУ.

З КЛОПАТАМ ПРА КУЛЬТУРУ СЛОВА

Г. Арашонкава, В. Лемцюгова. Слоўнік цяжкасцей беларускай мовы. Мінск, «Вышэйшая школа», 1987.

У апошнія гады прыкметна ажывілася вывучэнне пытанняў культуры мовы. І гэта невыпадкова. Дынамічны працэс развіцця грамадства даў адчуваальны імпульс узбагачэнню слоўнікавага складу мовы, яе сінтаксічных сродкаў. Строгі і разам з тым разнастайны граматычны лад беларускай мовы ва ўмовах білінгвізму, асабліва на сучасным этапе, апынуўся пад шчыльным уздзеяннем рускай мовы. У выніку нават падрыхтаванаму спецыялісту нялёгка даецца беспамылковае карыстанне беларускай мовай.

Сёння практычныя і тэарэтычныя задачы культуры мовы сталі надзвычайна задачы развіцця лінгвістычнай навукі. Патрабуюць глыбокага вывучэння праблемы, звязаныя з нармалізацыяй літаратурнай мовы: пытанні ўдасканалення

правапісу, ужывання слоў і словазлучэнняў, стабілізацыі канчаткаў, націску і г. д. Лінгвістамі рэспублікі ў гэтым кірунку зроблена нямала. Працы Ф. Янкоўскага, М. Цікоцкага, А. Каўруса, І. Лепешова і іншых вучоных значна ўзбагацілі навуку пра культуру мовы. У раду яе лепшых здабыткаў можна з прыемнасцю паставіць і «Слоўнік цяжкасцей беларускай мовы». Аўтары яго Г. Арашонкава і В. Лемцюгова — старшыя супрацоўнікі Інстытута мовазнаўства АН БССР, людзі, заклапочаныя лёсам і культурай роднага слова.

Слоўнік, як адзначаецца ў прадмове, з'яўляецца першай спробай агульнадаступнага дапаможніка, у якім зведзены і ў той ці іншай ступені пракаменціраваны найбольш тыповыя цяжкасці арфаграфічнага, лек-

січнага, граматычнага і стылістычнага характару. Хочацца адразу адзначыць: спроба першая і даволі ўдалая.

Аўтары ўважліва падышлі да адбору і падачы матэрыялу, улічылі істотныя моманты, калі перад носбітамі мовы ўзнікаюць пытанні: як правільна напісаць? як правільна сказаць? А гэтыя пытанні мы часта чуем ад вучняў і настаўнікаў, студэнтаў і журналістаў. Гэтыя пытанні непакояць і пісьменнікаў. Моўныя цяжкасці могуць узнікаць у шматлікіх выпадках: пры вызначэнні граматычнага роду нязменных назоўнікаў (авеню, дэкальце, тарнада і інш.), пры вызначэнні формы роднага склона разнастайных назоўнікаў, пры выбары форм назоўніка ў складзе словазлучэнняў (многа народу — савецкага народа) і г. д. Добра, што аўтары не абышлі ўвагай блізкіх па гучанні, але розных па значэнні, а таксама аднакарэнных і рознакарэнных блізкіх па сэнсе слоў. Практыка паказвае, што найбольш памылак якраз і прыпадае на ўжыванне названых катэгорый слоў. Сапраўды, не адразу скеміш, як правільна: абагуліць ці абагульніць, камплімент ці камплемент, ветрыць ці ветраць, цяжкагрузны ці цяжка-

гружаны, адзець ці надзець... Адказы на гэтыя і многія іншыя пытанні дае рэцэнзуюмы слоўнік.

У некаторых выпадках — і гэта апраўдана! — у слоўніку адводзіцца значнае месца апісанню, вытлумачэнню найбольш цяжкіх граматычных з'яў. Так, у артыкуле УЛАСНЫЯ ГЕАГРАФІЧНЫЯ НАЗВЫ (ТАПОНІМЫ) даецца кваліфікаванае тэарэтычнае абгрунтаванне граматычнага роду і ліку тапонімаў, скланення двухслоўных і шматслоўных назваў, акрэсліваецца спецыфіка ўжывання тапонімаў у спалучэнні з наменклатурнымі тэрмінамі.

Слоўнік ліквідуе разнабой у правапісе фразеалагізмаў, кампанентамі якіх з'яўляюцца ўласныя імёны (Ахілес, Філька...) Выслоўі тыпу ахілесова пята, фількава грамата павінны пісацца з малой літары. Пры ўкладанні слоўніка аўтары выкарысталі такія лексікаграфічныя працы, як «Тлумачальны слоўнік беларускай мовы» т. 1—5, «Русско-белорусский словарь», т. 1—2 і інш. І вельмі добра, што ў многіх выпадках не пайшлі следам за складальнікамі названых прац, бо ў іх адны і тыя ж рэчы «акрышчаны» па-рознаму. Напрыклад, «Тлумачальны слоўнік...» пры-

Вельмі ж доўгі час беларуская даўніна ўяўляла сабой не кранутую пісьменніцкім пяром цаліну. Але, нарэшце, як кажучы, лёд крануўся. Наш незабыўны Уладзімір Караткевіч першым на гэтым «запусцелым дзірванне» вырастаў свой багаты пісьменніцкі плён і тым самым абудзіў цікавасць шматлікіх сваіх чытачоў да роднай мінуўшчыны. І гэты прыклад стаў натхняльным для шэрагу яго маладзёжных калегаў, якія ў апошні час усё больш звяртаюць свой мастацкі позірк у далёкія часы. Сярод іх мы знаходзім і параўнаўча яшчэ маладога Уладзіміра Арлова.

Аповесць «Дзень, калі ўпала страла» — не першы яго твор у гэтым кірунку. Добра запомніліся сваёй мастацкай выраз-

чым, што прынятае ў навуцы і літаратуры гэтае імя больш умоўнае, чым сапраўднае. Справа ў тым, што пра гэтага князя нічога не гавораць нашы старажытныя летапісы, а ў «Хроніцы Лівоніі» Генрыха Латвійскага, адкуль мы толькі і чэрпаем звесткі аб ім, ён называецца Вальдэмарам. Але апошняе неабавязкова магло азначаць імя «Уладзімір», асабліва калі прыгадаць, што ніводзін папярэдні полацкі князь так не называўся. Хутчэй за ўсё імя «Вальдэмар» у даным выпадку магло замяніць імяны «Валодар» ці «Валодша», характэрныя для полацкіх князёў. Найперш праз успрыманне Уладзіміра чытач і пазнае поўнае драматызму тагачаснае жыццё Полаччыны. Ужо ў самым па-

аднак менавіта ў гэтых выключна неспрыяльных абставінах і выяўляецца магутная постаць полацкага князя. Ужо толькі знаёмычы нас з Уладзімірам, аўтар паказвае, як у яго душы, калі ён слухае шматгалосую размову полацкіх званоў, нараджаецца пачуццё веры ў вечнае жыццё свайго горада і адчуванне незвычайнай яго дужасці. Толькі на такіх трывалых духоўных падмурках і павінна трымацца асоба чалавека, якому суджана гісторыяй быць на чале краіны ў момант найбольшай для яе небяспекі. Вось чаму народ яго зямлі бачыў у ім свайго надзейнага правадыра і плаціў яму дэвірам на працягу трыццацігадовага княжання. Маральную моц Уладзіміру надае і ўсведамленне ім сваёй прыналежнасці да слаўтага роду полацкіх князёў Рагвалодавічаў.

Вельмі добра выяўляе душэўны стан Уладзіміра як абаронцы радзімы тое месца твора, дзе паказана, як князь, правёўшы ў цяжкіх роздумах і ўспамінах бяссонную ноч, бачыць узыходзячае сонца ў выглядзе пунсовага шчыта. Уладзімір не дае спакою ні сабе, ні сваёй дружыне, рыхтуючыся да паходу на Рыгу. Ён сурова карае ўсіх — смерды яны ці баіры, — што ўхіляюцца ад свайго абавязку ахвяраваць і дабром і жыццём у імя радзімы. Ужо нішто не можа паўплываць на яго цвёрды намер прадаўжаць барацьбу. Родная Дзвіна, якая змагла прабіцца скрозь парогі, што перагарадзілі яе плынь, стала для яго сімвалам настойлівасці ў змаганні.

Гэту сілу і непрымірмасць Уладзіміра добра бачыць і крыжакі і таму разумеюць, што іх перамогі не павінны кружыць ім галоў і што «кароль Вальдэмар» па-ранейшаму з'яўляецца самым небяспечным іх ворагам. Нездарма ж біскупу Альберту бачыцца сон, быццам «кароль Вальдэмар» прысягаў самому Вельзевулу, што пазбавіць заваяваную зямлю ад Хрыстовых служак, г. зн. ад крыжакоў. Вельмі трапіна дэталі! Іншым і не мог увяць сабе крыжакі верхавод полацкага князя. Яму такаса бачна, што Уладзімір не толькі добры воін, але і добры палітык. І сапраўды, ён рэалістычна ацэньвае абставіны, у якіх апынулася Полацкая зямля ў выніку страты Ніжняга Падзвіння. Ніколі не адмаўляючыся ад працягу барацьбы з Рыгай, ён заключае з ёй гандлёвыя і мірныя ўмовы, каб даць магчымасць багацець краіне і нарошчваць яе сілы з тым, каб не дапусціць ворага ў сваю карэнную зямлю. Тое, што яна не зломлена, больш за ўсё і непакойчы крыжакоў, бо без гэтага яны не могуць адчуваць упэўненасць на запаветнай тэрыторыі, тым больш, што пакарэння імі прыбалтыйскія плямёны бачыць у Полацку сваю самую надзейную апору ў вызваленні ад ненавіснай ім крыжакі ўлады. Па просьбе чуждзі Уладзімір і рыхтуе паход на Рыгу. Да таго ж і князь Герцык Усевалад, які толькі знешне падначаліўся Альберту, застаецца верным Полацку і абяцае быць саюзнікам Уладзіміру ў яго паходзе.

Гэта ключавое значэнне асобы Уладзіміра ў гістарычных

абставінах, якія тады склаліся, каварны вораг ацаніў па-свойму, што знайшоў сваё выяўленне ў словах крыжаккага агента Тэадорыха: «Вальдэмар павярнуў, што яму наканавана не дапусціць у Полацкую краіну ісціннае слова божае. Ён сам асудзіў сябе на смерць». Праведзеныя аб намеры Уладзіміра пайці на Рыгу, што магло нават і ў выпадку няўдачы прынесці шмат шкоды крыжакам, яны рашылі сарваць паход. І самым надзейным спосабам дасягнуць гэтага — было прыбраць з іх дарогі полацкага князя, што і ўдалося зрабіць. Атрочаны Уладзімір раптоўна памёр, толькі ступіўшы на карабель перад пачаткам паходу. Полаччына была абезгалоўлена, як гэта здаралася не раз у ранейшыя і пазнейшыя часы. Аднак яна не загінула. Яна засталася знайсці ў сабе сілы і самаўзрадзіцца, накітаваў той легендарнай птушкі Фенікс, пра якую чытаў Уладзіміру яго сын Барыс. Як паказаў аўтар у заключэнні твора, у далейшым спраўдзілася мара Уладзіміра аб сумеснай барацьбе Полацка, Пскова і Ноўгарада супроць агульнага ворага, што і дало магчымасць гэтым тром землям справіцца з крыжаккай навалай.

Бясспрэчна, што добра вынісаны, гістарычна праўдзівы вобраз Уладзіміра — несумненна ўдача пісьменніка. З другіх герояў больш-менш выразна пададзены біскуп Альберт, які ўспрымаецца Уладзімірам — яго антыподам — у абліччы начной драпежнай птушкі пугача. Праўда, гэты вобраз ужо часткова выкарыстоўваўся аўтарам у аповесці «Пакуль не пагасла свечка» пры характарыстыцы вельскага губернатара Мірковіча. Значнае месца ў аповесці займаюць крыжаккія агенты Тэадорых і Дзітрых. Аднак паказаны ў асноўным у дэтэктыўным плане, яны хоць і маюць некаторыя адрозненні ў сваіх характарах, усё ж у цэлым абое ўвасабляюць у сабе крыжаккія хітраць, жорсткасць і каварства, чаго ўжо дастаткова было ў вобразе Альберта. Наогул, адзін з істотных недахопаў аповесці — яе перанаселенасць другароднымі героямі, што пацярпела за сабой і лішняе эпизоды, як, напрыклад, уся гісторыя з атручальнікамі полацкіх калодзежаў. Яна нічога новага не ўносіць у характарыстыку крыжакоў. Хочацца спадзявацца, што пры ўключэнні аповесці ў новы зборнік аўтар зробіць у ёй некаторыя дпрацоўкі.

Аповесць яшчэ раз пацвердзіла бясспрэчны талент пісьменніка. Яна, як і ўпomenня ў пачатку апавядання, выявіла добрае веданне аўтарам гістарычнага матэрыялу, уменне яго па-свойму асэнсаваць, здольнасць данесці яго да чытача ў жывых мастацкіх вобразах і ў той жа час застацца верным гістарычнай праўдзе. Вельмі радуе ў творы і жывое гучанне роднай мовы, імкненне аднавіць у ёй незаслужана забытыя намі словы. Есць усе падставы меркаваць, што ў асобе У. Арлова мы маем пісьменніка, які шмат зробіць у мастацкім узнаўленні многіх старонак беларускай мінуўшчыны.

Мікола ЕРМАЛОВІЧ.

У 1977 годзе я ўпершыню трапіў на нараду маладых у якасці семінарыста. Сёлетні ўдзельнічаў у яе рабоце як кансультант па прозе. Міжволі параўноўваю гэтыя два семінары. Што ж пераіначылася за дзесяць гадоў, якая тэндэнцыя развіцця маладой літаратуры? Абмяжуюся канстатацыйнай найбольш відэачынных фактаў, якія выклікаюць на роздум.

Асноўны касцяк колішняй нарады складалі людзі ва ўзросце каля трыццаці гадоў. Большасць з іх ужо заявілі пра сябе калі не першай кніжкай, то публікацыямі ў перыёдыцы.

Сёлетняя ж нарада мела больш размаштую ўзроставую амплітуду, пачынаючы ад тых, хто толькі дасягнуў паўналецця, і да людзей з досыць багатым жыццёвым вопытам. Аднак і маладзёжныя, і старэйшыя ўдзельнікі нарады пакуль што сябе ў літаратуры не выявілі, і цяжка сказаць з пэўнасцю, хто з іх трывала і назаўсёды замацуецца ў прыгожым пісьменстве. І яшчэ кінулася ў вочы: наша літаратура тады дружна папаўнялася навукамі-філолагамі. Сёлетня ж філолагаў і журналістаў у нарадзе ўдзельнічала няшмат.

У чым жа прычына, што пачаткоўцы пачалі цурацца, скажам, беларускага аддзялення філфака БДУ імя У. І. Леніна, за якім раней трывала мацавалася слава гадавальніка творчага папаўнення для нашай літаратуры?

Свято аўтарытэту і прыцягальнасці выпраменьвала кафедра беларускай літаратуры, на якой амаль усе выкладчыкі былі асобамі ў жыцці ўніверсітэцкім і літаратурным. Частка з іх (М. Ларчанка, С. Александровіч, Р. Семашкевіч) адышлі ад нас, на змену ж ім не заўсёды прыходзілі вартыя папярэднікаў. Ды і сам прынцып, паводле якога кафедра папаўнялася выключна за кошт дачок чыноўнікаў і пісьменнікаў, — сябе не апраўдаў. Не хачу сказаць, што сярод «навабранцаў» не трапіліся людзі здольныя і перспектыўныя, але ж ці не здзіўна, што на кафедры беларускай літаратуры за апошнія пятнаццаць гадоў ніводзін сялянскі (і «рабочы» таксама) сын не здолеў замацавацца...

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, як вядома, узнік у першыя гады Савецкай ўлады паводле распараджэння Савета Народных Камісараў і пры асабістым удзеле У. І. Леніна. Беларускім універсітэтам тады не толькі называўся, але і быў такім па сутнасці. Выкладанне на ўсіх факультэтах вялося на роднай мове, што з'яўлялася яшчэ адным ярскім пацвярджэннем лінгвістычнай нацыянальнай палітыкі ў дзеянні, яшчэ адной гарантыяй правоў разнаволеннага народа.

А што мы маем цяпер? Нават на філфаку роднае слова не карыстаецца належнай пашанай.

Нядаўна я меў магчымасць пазнаёміцца са сваёй зямлячкай, выпускніцай беларускага аддзялення філалагічнага факультэта БДУ, якая летась за-

ЯК ПТУШКА ФЕНІКС...

У. Арлоў. Дзень, калі ўпала страла. Аповесць. «Маладосць», 1987, № 4.

нашю і багатым зместам апублікавання яго ранейшыя апавяданні. Паказваючы ў іх розныя гістарычныя эпохі, пісьменнік звярнуў увагу на асабліва багатыя іх моманты. Усіх галоўных герояў гэтых твораў яднае трагічны лёс. На кастры канчае сваё жыццё ў 1689 г. выдатны беларускі філосаф-атэіст Казімір Лышчынскі («Місія папскага нушчя»), забіваюць па загаду князя двух таленавітых мастакоў — бацьку і сына, — каб болей нідзе не маглі тварыць яны свой цуд («Маўклівы маналог»), памірае ў турме яшчэ зусім маладым філосаф і пісьменнік Аляксандр Незабітоўкоўскі, паспеўшы ўсвядоміць кроўную еднасць са сваім народам («Пакуль не згасла свечка»), чакае немінучы палон і бізлітнае пакаранне жменьку паўстанцаў 1863 г. («Піць мужчын у леснічоўцы»), гіне мужчын рэвалюцыянер-нарадаволец, адзін з актыўнейшых натхніцеляў беларускага нацыянальна-вызваленчага руху Ігнат Грынявіцкі ў час яго замаху на цара Аляксандра II у 1881 г. («Першы дзень вясны»). Усё гэта нельга лічыць выпадковым. У. Арлоў падмеціў вельмі характэрную асаблівасць гістарычнага жыцця Беларусі, а менавіта — гвалтоўнае знішчэнне яе лепшых, найбольш выдатных людзей, што прыводзіла яе на пэўны час да палітычнага і духоўнага заняпаду.

У аснову аповесці У. Арлова ляглі падзеі 1216 г. То быў час, калі дасягнула сваёй кульмінацыі барацьба Полацка з крыжаккай агрэсіяй, якая смяротнай пагрозай навесла над яго зямлёй. І хая пра тую падзею пісаў Л. Дайнека ў рамане «Меч князя Вячкі», аднак гэта не робіць аповесць У. Арлова другаснай. Яна з'яўляецца працягам далейшага мастацкага даследавання той складанай пары нашай гісторыі.

Галоўным героем свайго новага твора аўтар узяў полацкага князя Уладзіміра. (Знаць:

чату аповесці разам з Уладзімірам мы чуем, як абарваўся на нейкім храме вясёлы перазвон. Так адразу аўтар дае нам адчуць грозную атмасферу, у якой жыве гэта старажытная зямля.

Перад пісьменнікам стаяла нялёгкае мастацкае задача: змясціць у невялікім творы багаты гістарычны матэрыял, звязаны з трыццацігадовай барацьбой Полацка з тэўтонамі. Ранейшы вопыт аўтара не прайшоў дарэмна. Ён у цэлым справіўся з гэтым і ў аповесці, паказаўшы толькі паасобна, але найбольш характэрныя эпізоды гэтага змагання праз успаміны Уладзіміра. Той асабліва дакарае сябе за памылку, калі, толькі сеўшы на полацкі пасад, даў давол хрысціць залежных ад яго ліваў, што жылі на пабярэжжы Балтыйскага мора, брэмскаму маныху Мейнарду. Гэта і паклала пачатак нямецкай агрэсіі і каштавала пасля вялікай крыві. З горьчучу ўспамінае Уладзімір і свае няўдачы ў вайне з моцным, добра ўзброеным і хітрым ворагам, адной з якіх быў яго паход пад Гольм. Пакутліва перажывае ён і тое, што ні Ноўгарад, ні Псков не адрукніліся на яго заклік агульнымі сіламі супрацьстаяць ворагу. Усё разам гэта і прывяло да сумных вынікаў. Ужо пабудавана Рыга ў вусці Дзвіны, і Полацкая зямля адрэзана ад мора, што вельмі абцяжарвала далейшае гістарычнае жыццё ўсёй Беларусі. Ужо захоплены Кукейнос — крайні заходні фарпост Полацка. Ужо прызнаў над сабою ўладу рыжскага біскупа Альберта Усевалад — князь Герцык, другога полацкага ўдзелу ў Ніжнім Падзвінні, у выніку чаго апошняе фактычна было страчана для Полацка. Пасля гэтага, здавалася б, полацкі «кароль Вальдэмар», як яго называюць крыжакі, больш не з'яўляецца сур'ёзным праціўнікам і яго можна ў разлік не прымаць.

для Вас родным, — ці ж не прыклад для многіх даражыць сваім рабочым месцам, быць верным аднойчы абранай прафесіі.

Наперадзе адкрываюцца новыя даягледы ў развіцці нашай літаратуры і культуры, даягледы, пакліканыя рэвалюцыйнай перабудовай у краіне і грамадстве. Дзеянчы культуры і мастацтва імкнуча быць наперадзе гэтага важнага працэсу абнаўлення. Спадзяёмся, што і Вы, як адзін з работнікаў культурнага фронту, з уласнай Вам апэратыўнасцю прымеце самы актыўны ўдзел у гэтай усенароднай справе.

Фоталетапісец

Згадаецца 1961 год. Тым годам я, малады і зялёны, адразу, можна сказаць, пасля ўніверсітэта прыйшоў у «ЛІМ». І тут пазнаёміўся з рэдакцыйным фотакарэспандэнтам Уладзімірам Крукам, і ў хуткім часе падружыўся, пасябраваў з ім, чалавекам надзвычай таварыскім, шчырым, абаяльным. Ён быў ужо досыць вядомым фотакорам, і мне імпаанавалі яго прыязнасць і давер, і я з вялікай

ахвотаю выпраўляўся з ім у камандзіроўкі і з маладым імпультам забяспечваў тэкстамі ягоных фотарэпартажы з калгасных і гарадскіх клубуў і палацаў культуры, з культасветвучылішчаў, тэатраў, бібліятэк.

Неўзабаве ведаў, што Уладзімір Крук родам з Чэрвеньшчыны, вясенню сорак чацвёртага прызваны ў армію. На фронт не трапіў, але затое служба задоўжылася аж да 1951 года. Дэмабілізаваўшыся, прыйшоў у рэдакцыю газеты «Літаратура і мастацтва» шафёрам (тады у

ВІНШУЕМ

24 чэрвеня споўнілася 60 гадоў вядомаму фотакарэспандэнту-лімаўцу Уладзіміру Круку. Юбіляра сардэчна павіншавала кіраўніцтва Саюза пісьменнікаў БССР. У прывітальным адрасе, накіраваным Ул. Круку, гаворыцца, у прыватнасці: «Саюз пісьменнікаў Беларусі горача вітае Вас з 60-годдзем з дня нараджэння. Відаць, не было і няма ніводнага члена нашага творчага саюза, перад якім не запыніўся б Ваш уважлівы аб'ектыў. З 1951 года Вы працуеце ў газеце «Літаратура і мастацтва». Ададанаць выданню, якое за 36 гадоў атала

кончыла вучобу і была накіравана на працу ў Нягневіцкую СШ Навагрудскага раёна. І што мяне здзівіла ў гэтай дзяўчыне, дык гэта прыняццё павялічанага ўважання да сваіх бацькоў. Апраўданне такое: яна, бачыце, вядзе ў школе рускую мову і таму знарок асцерагаецца гаварыць па-беларуску, каб не блытацца на ўроках. Аргументацыя, мякка кажучы, дзіўная.

набыткаў свайго народа, у адсутнасці глыбока ўсвядомленага пачуцця патрыятызму. Далей такі «чалавек з комплексам» пасля школы паступае ў вышэйшую навучальную ўстанову, у тым ліку і на беларускае аддзяленне ўніверсітэта — не таму, што туды і нікуды іначай яго паклікала душа, а найперш па прычыне зручнасці, бо ёду, асабліва гарадскому, паступіць лягчэй, чым на аддзя-

Я вельмі сумняваюся, што беларускія гараджане, якія карыстаюцца ў штодзённым абыходзе рускай мовай, у нечым вартым яе развіваюць і ўзбагачаюць. Хутчэй засмечваюць і збядняюць, навіваюць неўласцівы ёй лад і афарбоўку. І адначасова, адарваўшыся ад сваіх спрадвечных каранёў, стрымліваюць развіццё роднай мовы, яе гарадскога гутарковага пласту, іншых стыльвых ад-

валі. Нібыта веданне роднаснай мовы не можа спрыяць больш грунтоўнаму вывучэнню сваёй...

Можа, я і памыляюся, але мяркую, што не толькі вярта аднавіць курс украінскай мовы на філфаку, але пажадана было б увесці такія спекурсы па украінскай мове і літаратуры ў сярэдніх школах, крыху падіснушы праграму па некаторых іншых прадметах. Пра гэта, дарэчы, і наогул пра нашу абмежаванасць у моўнай адукацыі пераканаўча пісала Т. Шамякіна («ЛіМ», 24. 04. 1987). Давайце ж паглядзім, як пастаўлена справа з навучаннем роднай і братняй моў у краінах сацыялістычнай супольнасці. У Чэхіі і Славакіі, напрыклад, вывучаецца як прадмет толькі свая нацыянальная мова, аднак падручнікі складзены так, што, вывучаючы сваё, вучань увесь час памятае аб народзе-суседзе, народзе-браце, бо яго родная мова ці то падсвечваецца, ці то адцяняецца мовай суседняга славянскага народа. У выніку гэтага чэхі і славакі свабодна разумеюць адзін аднаго і могуць чытаць у арыгінале ўсё, што друкуецца і выдаецца ў Чэхаславакіі на абедзвюх мовах.

лучыліся тысячы прыхільнікаў, прапагандастаў і папулярызатараў у самых розных краінах. Няма сярод іх і перакладчыкаў чэшскай літаратуры, дзякуючы якім аўтарытэт яе ў свеце няўхільна павышаецца і пашыраецца.

Тыя ж задачы, што і дзве чэшскія, выконвае славацкая школа славяназнаўства, якая працуе ў Браціславе.

Зрэшты, летнія школы ёсць не толькі ў Югаславіі і Чэхаславакіі — яны існуюць ва ўсім славянскім свеце, уключаючы і серба-лужычан, якіх, у параўнанні з беларусамі, усяго некалькі тысяч. Школы такія, зразумела, ёсць у Расіі і на Украіне. Але мы, беларусы, адмаўляемся ад такой дзейснай формы залучэння іншаземцаў у шэрагі прыхільнікаў нашай мовы і літаратуры. Можна падуумаць, што і без гэтага ўсё ідзе ў нас як мае быць і тут не патрэбны ніякія старанні і дадатковыя захады. Між тым, становішча наша ў параўнанні з іншымі славянскімі народамі вельмі незаздроснае: іншаземцаў, якія свабодна валодаюць беларускай мовай, кваліфікавана выкладаюць яе ў сваіх вышэйшых навучальных установах, перакладаюць нашу літаратуру з арыгінала, — бадай што можна пералічыць па пальцах.

Між тым цікава, да нашага народа, да яго гісторыі, культуры, мовы і літаратуры — узрасце. І гэта я адчуў асабліва пад час вучобы ў летняй школе славяназнаўства ў Празе. Да мяне неаднаразова звярталіся балгары і швейцарцы, партугальцы і японцы, прадстаўнікі іншых народаў з роспытаннямі, як можна трапіць на летнюю школу беларусазнаўства.

А што я ім мог адказаць?.. Супакоіць і абнадзейць, што і мы па праву нашай роўнасці сярод роўных, нашай нацыянальнай годнасці, школу такую абавязкова неўзабаве адчынім... Але ж хто мяне ўпаўнаважыў, каб што-небудзь абяцаць і дакладраўваць?

Нам яшчэ шмат давядзецца зрабіць. Няма ў нас слоўнікаў нават асноўных еўрапейскіх моў, няма ніводнага размоўніка, па якім можна было б спасцігнуць азы беларускай гутарковай мовы, няма падручніка беларускай мовы для іншаземцаў. А галоўнае, пакуль што ў некаторых адказных таварышаў не бачна вялікага жадання ўсё гэта ствараць, рупіцца, пазбаўляцца нашай пракаветнай беларускай дрымуначы, якая сфарміравалася ў нас яшчэ тады, калі мы воляй гістарычнага лёсу былі спачатку на статусе занябанай польскай правінцыі, а потым доўгі час з'яўляліся цёмным і забітым «севера-западным» краем, і ад якой семдзятка гадоў назад нас рашуча вызваліў ачышчальны вецер рэвалюцыі.

Яўген ЛЕЦКА

Нам шмат трэба зрабіць

Але нават не гэта вымусіла ўважлівым выпадкам не змоўчаць: тады настаўніца ў Нягневіцкай школе не толькі выкладае рускую мову і літаратуру, але і вядзе групу падоўжанага дня і там таксама, наколькі я зразумеў, не карыстаецца роднай мовай, хоць школа лічыцца беларускай. І тут ужо проста так не адмахнешся, не скажаш: як хачу, маўляў, так і гавару. Тут ужо справа заходзіць не толькі пра меру ўласнай годнасці, павялічанага ўважання да сваёй мовы, але і прафесійнага абавязку. Асабіста я не магу ўявіць сітуацыі, каб у рускай школе асобныя прадметы выкладаліся на якой-небудзь іншай мове. Тут бы знайшлася каму забіць трывогу і прымяніць меры адміністрацыйнага ўздзеяння. Але пакінем адміністрацыйныя функцыі за тымі, каму іх выконваць належыць. Абмяжуемся здзіўленнем: хіба не парадаксальна, што выпускніца аддзялення беларускай мовы і літаратуры ўніверсітэта адважваецца пераступаць праз закон і метадку і добраахотна адбівае ў вучняў любоў да роднага слова?

І я не ўпэўнены, што пачалавечы абаяльная дзяўчына-настаўніца, што незнарок трапіла ў поле майго зроку, з'яўляецца хоць і сумным, але адзінакавым выключэннем.

А зараз увім маладога чалавека, які не чуў беларускага слова ў садзіку, пайшоў у гарадскую школу і толькі ў чацвёртым класе даведаўся, што ў яго, апрача рускай, ёсць яшчэ і родная мова, ад навучання якой, аказваецца, чамусьці можна пры жаданні адмовіцца...

Вось вам і вытокі па-грамадзянску аднабокага станаўлення маладых людзей, фарміравання іх характараў, а заадно і таго комплексу нацыянальнай непаўнаценнасці, з якім цяпер даводзіцца сутыкацца амаль на кожным кроку. Справа тут, вядома, не толькі ў мове, а ў агульнай недаацэнцы духоўных

ленне рускай мовы і літаратуры. Прадбачу вокліч: без належнага ведання роднай мовы і на беларускае аддзяленне? Так, некалькі гадоў назад уступілі экзамен з беларускім сачыненнем быў скасаваны, і цяпер абітурыенты яго не пішуць. Памяркуйце, як бы выглядала, справа, каб некаму раптам уздумалася адмяніць экзамен па матэматыцы пры паступленні на матфак!..

Дык ці трэба здзіўляцца прысутнасці на філфаках значнай колькасці выпадковых людзей, якія лічаць сябе часовымі спадарожнікамі беларускай філалогіі, бо пасля заканчэння, як і да паступлення, змогуць збысціся без яе? Гэтыя спадарожнікі, аднак, не проста прысутнічаюць, але і адпаведным чынам уздзейнічаюць на тых, хто закончыў беларускамоўную школу — на выхадцаў з вёскі. Тыя да паступлення арганічна пачуваліся ў стыхі беларускага слова, але не набылі грамадзянскай загартоўкі, а таксама здольнасці разбірацца, дзе сапраўдная культура, а дзе ўсяго толькі падробка пад яе, імітацыя і суратат.

І ўжо вясковасць дзяўчо ці хлопеч пачынаюць хуценька пераломваць сябе на «гарадскі» лад і ў паводзінах, і ў гаворцы, нават не згадваючыся, што ўнутрана не арганізаваны, лексічна збеднены да прымітыву, душэўна не ацелены набор слоў яшчэ не ёсць «великий и могучий русский язык», на якім размаўляў Пушкін і Тургенев, Ленін і Талстой.

І, па-другое, хіба ж гэтыя, як і многія іншыя выдатныя прадстаўнікі вялікага рускага народа, сцвярджалі права на жыццё і паўнакроўнае развіццё сваёй мовы за кошт якой-небудзь іншай? Наадварот, рашуча і паслядоўна выступалі супраць усякай, у тым ліку і моўнай экспансіі.

Ды і ўвогуле, ці можна адной мове развівацца за кошт другой?

галінаванняў, што, у сваю чаргу, адбіваецца на літаратуры, у прыватнасці, стрымлівае станаўленне нашай так званай гарадской прозы.

Гаворачы пра ролю роднай мовы ў духоўным самавыяўленні народа, мы, разам з гэтым, ніякім чынам не павінны адмаўляць і прыніжаць значэнне рускай мовы як сродку міжнацыянальных зносін у краіне, як велізарнай жыватворнай крыніцы ўзаемаўзабагачэння ўсіх народаў і далучэння мільёнаў людзей да духоўных скарбаў, створаных рускім народам. Валоданне рускай мовай успрымаецца намі не як павіннасць, а як вялікае шчасце, якім заўсёды з'яўляецца далучэнне духоўна высокаразвітой асобы да культуры іншага народа. Таксама, як не збедніць, а ўзбагаціць веданне і беларускай мовы прадстаўнікамі іншых нацыянальнасцей, якія жывуць у Беларусі і за яе межамі.

У пацвярджэнне сказанаму спашлюся на адзін паказальны факт — надрукаваную ў «ЛіМе» карэспандэнцыю настаўніка з Украіны П. Капчыка, які піша пра арганізаваны ім у школе гурток беларускай мовы і літаратуры, пра тое, як гэтае пачынанне захапіла ўкраінскіх вучняў і якім дзейным фактарам інтэрнацыянальнага, а значыць і патрыятычнага выхавання для навучэнцаў і іх бацькоў стаўся вечар беларускай мовы і літаратуры.

Мы шмат гаворым пра еднасць і блізкасць трох усходнеславянскіх народаў-братоў, але мала робім дзеля таго, каб яны маглі ведаць і пазнаваць, далучаючыся да таго, што створана на мове не толькі рускай, але ўкраінскай і беларускай. Трохі нават дзіўна, што яны ў нас на Беларусі, ані на Украіне нічога афіцыйна не зроблена ў гэтым кірунку. Раней дык хоць на філфаку Беларжуніверсітэта быў факультатыву па ўкраінскай мове, але потым яго чамусьці скаса-

«ЛіМе» была, дайце веры, і свая машына, і адзіна шафера) — вазі супрацоўнікаў на карычневых, гарбатым яшчэ «Масквічцы» ў камандзіроўкі, на дзяжурствы ў друкарню і з дзяжурстваў дадому, і г. д. У камандзіроўках наслаўся жальбаў сваіх пасажыраў, што дарэчы было б і сфатаграфавана сётое з убачанага. Набыў фоталапарат і пачаў шчоўнаць затворам. Вось так, пакрысе, робячы сваю шаферскую работу, авалодаў майстэрствам фотаздымкі, адпрацоўваў пільнасць свайго фотанораўнага бачання, каб нарэшце развітацца з баранкай і цалкам аддацца таму, што стала галоўнай справай жыцця.

З тае пары і «піша» Уладзімір Андрэвіч Крун фоталагіі літаратурнага, мастацкага, культурнага жыцця рэспублікі. Расказвае асабліва шмат пра яго работу наўрад ці ёсць патрэба: пра яе і за яе гавораць здымкі Ул. Круна, без якіх не абходзіцца ніводны нумар нашага штотыднёвіка, які часта з'яўляецца ў іншых выданнях самага рознага плана і характара. Вось ужо чацвёрты дзесятак гадоў вядзе ён гэты летаніс, вядзе старанна, рупна, нястомна і пунктуальна. Абавязковасць — гэтую рысу характара Уладзіміра Андрэвіча хочацца падкрэсліць асабліва. Я не ведаю, бадай, ніводнага выпадку, каб ён прапусціў, без уважлівай прычыны пісьменнікі сход, тэ-

атральную прэм'еру, філарманічны канцэрт, якую-небудзь іншую падзею ў жыцці і творчых саюзаў і календываў рэспублікі. Тут ён працягвае самую што ні ёсць самаахвярнасць, працуючы без выхадных, не лічычыся з часам, не звязваючы на здароўе.

Аднак жа зараз у архіве Ул. Круна — дзесяткі (а мо нават і сотні) тысяч негатываў, якія ўяўляюць сабой велізарны скарб ужо сёння, а заўтра яму і наогул не будзе цаны. Хто толькі ні карыстаецца ім сёння! Колькі крукаўскіх здымаў на старонках дванаццацітомнай БелСЭ, чатырох (што паспелі

выйсці) тамах Энцыклапедыі літаратуры і мастацтва Беларусі, трохтомнай «Гісторыі тэатра», дзесяткаў розных альбомаў і буклетаў, сотняў зборнікаў, аднатомнікаў і шматтомнікаў! Асабіста я не ўяўляю, што б рабілі выдавецтвы, рэдакцыі газет і часопісаў, пісьменнікі, крытыкі, літаратуразнаўцы, дадзеныя тэатральнага, выяўленчага, музычнага мастацтва, калі б у нас не было сёння Ул. Круна і яго багацейшага фотаруха...

Уладзімір Андрэвіч спойніла 60 гадоў. З гэтай нагоды і згадалася сёе-тое з яго біяграфіі.

Моцнага здароўя і новых творчых поспехаў табе, дружа!

Мікола ГІЛЬ.

Творчай справаздачай фоталагіі стала яго персанальная выстаўка, разгорнутая ў фале Дома літаратара. «Вяртанне ў перапытак» — спроба мовай здымкаў адлюстраваць найбольш значны падзеі апошніх гадоў, сведкамі якіх быў Ул. Крун, найперш у літаратурным і культурным жыцці рэспублікі. Значнае месца ў экспазіцыі займаюць партреты народных пісьменнікаў Беларусі.

Алесь РАЗАНАУ

Палёт стралы

Напружваецца цеціва: паўакружнасць лука ўраўнаважваецца паўакружнасцю цецівы.

Упарцыся, лук!
Супрацьдзейнічай, цеціва!
Вы ўтрымліваеце ў сабе звышвышце: палёт стралы.

Я ў хаты ўваходзіў і з хат выходзіў, уваходзіў у гарады і выходзіў з іх — і

ўсё адно апынаўся то ў паўакружнасці дня, то ў паўакружнасці ночы, самім сваім існаваннем дзелячы свет надвое і з'ядноўваючы ў адно.

Пакуль я жыву, я абкружаны неба-краем, пакуль я жыву, не магу дасягнуць неба-краю:
ён — там, дзе спынюся,
ён — там, дзе ўпаду.

Жыццё ідзе кругам, вяртаючыся да пачатку,
смерць — нацянькі.

І ляціць нацянькі страла, вынікаючы безупынна з сябе самое, вызваляючыся ад сябе самое, каб зрэшты зрабіцца палётам самім.

Сыны Іова

Мае браты збіраюцца разам — на святы, нарады, справы, што тычацца нас усіх.

Але я сцярожка сачу наўкола.
Я ўхіляюся ад сумесных сустрэч.
Калі ўсе прысутнічаюць, нехта, хоць бы адзін, адсутнічаць мусіць.

Я вартаўнік лёсу.
Я не магу яму даверыцца.
Я памятаю пра сыноў Іова: яны загінулі, калі сабраліся пад адною страхой усе разам.

Краты

Як здрадливы лёд, пад намі правальваецца зямля,
самі сабою зрушваюцца са сваіх месцаў нашы бажніцы, астрогі, музеі, крамы...

Не трэба звяртаць на ўсё гэта ўвагі, — нам раець аднекуль звернуць, — гэта капаюць краты свае норы, ўсяго-наўсяго краты...

Мы і так не звяртаем даўно ўжо на шмат што ўвагі,
нават на тое, што мы ўжо не надта і мы,
што мы падкапаны ў саміх сваіх думках, учынках, словах,
што — невядома кім — ашуканы,
што — невядома як — страцілі грунт...

Мы чуюм спаднізу штуршкі — быццам там, пад зямлёю, ўстае на ногі палонны волат,

адною сваёю часткай палюаемся, і радуемся — другой,
адважваемся і марудзім, чакаем і вырашаем, як быць, што цяпер нам рабіць усё-ткі:

ці слухаць не тое, што чуем, бачыць не тое, што бачым, казаць не тое, што разумеем,
ці напярэймы кратам капаць пад сабой — разам з імі — зямлю.

Іван Гуговіч

Колішні брыгадзір паляводчай брыгады Іван Шаўкаловіч, па-вулічнаму Гуговіч, казаў, што ён пражыве семдзесят два гады.

Столькі разоў адстукаў яму ў часы яго маладосці, яшчэ пры Польшчы, на адным спірытычным сеансе драўляны столік.

І з ім, і вакол яго ўсё мянялася неаднаразова, і ў чужых землях, і ў сваёй зямлі гінулі аднавяскоўцы, а Іван Гуговіч, нібы зарок, насіў у сабе тую звестку, якая прыйшла да яго з яго канца...

І калі па вёсцы блукалі ўпартыя чуткі: будзе вайна, і ў ёй аніхто не ўцялее, а ў краме бралі мяшкамі запалкі, мыла і

3 ПАЭТЫЧНАГА СШЫТКА

Юсіф СКУРКО

Родная песня

Ад сэрца народнага гукі плывуць,
І лёс іх падслухаць мне выпаў,
Яны з нараджэння у сэрцы жывуць,
Ліюцца, як Нёман, як Прыпяць.

Народная песня і ўдзень, і ўначы
Душу у абдымках трымае,
Пяе яна скрыпкай і дудкай гучыць,
Звініць пералівам цымбалаў...

У пошуме пушчаў, у звоне крыніц,
Як роду свайго абаронца,
Жыве найвялікшаю з таямніц
І жыць будзе вечно пад сонцамі.

Калі я пад'язджаю да Пількаўшчыны,
У мяне згладжваюцца маршчыны,
Бачу твары сваіх сяброў,
Чую незабыўныя песні,

Якія ў маленстве я слухаў.
Зімою нават
Клякоча бусел на ліпе
Каля сядзібы роднай.
Вочы шукаюць баравікоў
У запаветных мясцінах грыбных...
А сэрца злоўленай птушкай трапеча, —
Так я знябыўся па табе,
Пількаўшчына!

Песня жніўня

Калышацца спелая ніва
Пасля жыватворных залеў.
І ходзіць абветраны жнівень —
Чуцён перадвосеньскі спеў.

А песня на вуснах світае
І сэрца кранае да слёз.
А песня у жніўня святая, —
каб быў у людзей светлы лёс:

«Мне большага шчасця не трэба:
Каб свет і шчырэў і мудрэў,
Каб бомбы не падалі з неба,
Каб яблыкi падалі з дрэў!»...

Вышынны гмах і мур старога Мінска:
Унук і прадзед. Розны час і лёс.
І клопат продка стане вельмі блізім,
Нашчадка клопат стане ва ўвесь рост.
Пагодны дзень. Гульня святла і ценю.
Вярэдзіць невядомасць галаву.
Ці не адсюль стагоддзі і імгненні
Бяруць выток і к вечнасці плывуць?..

3 РАБОЧАГА СТАЛА ПІСЬМЕННІКА

ПАСЛЯ абеду Валянцін выйшаў на панадворак. Крыху пастаяў там і падаўся ў гарод. Цесць таксама накіраваўся за ім. Заўсёды, калі прыязджае Валянцін, стары толькі і пільнуецца яго. Рады, што зяць не забывае, прыязджае ў адведкі.

— Гэта ж во цыбуля пачала жаўцець, — стаўшы побач з Валянцінам, сказаў цесць. — Нейкія чарвякі ў каранях заводзяцца. Мы і марганцоўкай палівалі, і салетрай — не памагае. Можна, ты, Палікарпавіч, ведаеш, чым іх выгнаць?

жыве хто ў Марылінай хаце, як адтуль вырваўся немый жаночы крык:

— Лю-дзі! Лю-дзі! А-а-ай!
Цесць ухмыльнуўся:
— Зноў канцэрт бясплатны.
Валянцін кінуў галавой у бок Марылінай хаты:

— Што ж там такое?
— Марыліна нявестка — хто ж? — крыва ўсміхнуўся стары. — Яшчэ зімой прыехаў яе сын з краляй, дык цяпер усёй вёсцы спакою няма. Б'юцца. То ён яе б'е, то яна яго.

І зноў у хаце закрычалі. Закрычалі мацней, адчайна, і Валянцін устрывожана сказаў цесцю:

Іван СТАДОЛЬНІК

Лістапад на пачатку лета

Сёлета ў выдавецтва «Мастацкая літаратура» выходзіць мая кніга «Лістапад на пачатку лета», куды я ўключыў, акрамя апавяданняў, і аднайменную аповесць. У ёй, як пішуць крытыкі, узнікаюцца праблемы сям'і, чалавечых узаемаадносін, п'янтства. Прапануючы чытачам «ЛіМа» ўрывак з гэтага твора.

АУТАР.

Стары лічыць, што яго зяць ведае ўсё на свеце і ўсяму можа даць рады.

— Не, не ведаю, — памаўчаўшы, адказаў Валянцін.

— Ат, бог з ёй, з цыбуляй, — абьякава махнуў рукой стары, — вырасце.

Позірк Валянціна неяк сам па сабе сігануў цераз плот, на суседскую сядзібу, і аж балюча стала вачам, нібы ён напароўся імі на высокую і шчыльную сцяну крапівы, што прывольна буяла там. Яшчэ залетась, калі быў у цесця Валянцін у такую ж самую пару, на суседскім агародзе таксама, як і цяпер на цесцевым, ва ўсю раскашавалі і агуркі, і памідоры, і фасоля, і буракі, і цыбуля, нават радыска. Тады яшчэ цесць папракаў цешчу, што Марылін агарод лепшы за іхні. Але ў той жа год восенню Марыліна памерла, і хата засталася пуставаць. Гаспадар яе не вярнуўся з вайны, а адзіны сын недзе быў на свеце, казалі, і на пахаванне не прыязджаў, бо ніхто з суседзяў не ведаў, куды даваць тэлеграму.

Толькі хацеў папытацца ў цесця, ці

— Трэба пайсці, паглядзець, што там. Можна, памагчы жанчыне трэба, памірыць.

Цесць узяў яго за руку, глуха прабубніў:

— Не трэба. Абое рабое. Гэта ў іх як фіззарядка ўсё роўна.

— Дык там жа, здаецца, дзіця... — разгублена глянуў у вочы цесцю Валянцін.

— Шкада, вядома, дзіцяці, але што зробіш? Іх ужо не перайначыш.

У хаце зноў закрычалі, ды так прарэзліва, што Валянцін ледзь не падбегаў пашыбаваў да Марылінай хаты.

І ў трыцен, і ў лепшую палову хаты дзверы былі парасчынены. Асвойтаўшыся ў паўзмроку трыценка, дзе ў адным кутку была даўно нябеленая печ, а ў другім — стол-шафка, Валянцін ступіў да расчыненых дзвярэй у другую палову хаты. Справа ад дзвярэй, ля самай грубкі, на нейкай дзярэзе-ходніку, ці што, паўляжала яшчэ маладая жанчына, заголеная да бессаромнасці. Убачыўшы Валянціна,

На Беразіне.

Фота А. ГЛІНСКАГА.

соль, я не згаджаўся: не будзе — Івану Гуговічу яшчэ далёка да сямідзесяці двух гадоў.

Зягінуў ён неяк дзіўна. Паехаў на возе ў лес, а перад мостам чамусьці збожыў, паехаў па-плыткаму — ўброд, праз дачку...

Там і знайшлі яго: на беразе ходзіць конь, воз у вадзе, а пад возам Іван Гуговіч, адно вытыркаецца, ў кола ўчаперыўшыся, рука...

Дзічка

Дзічка-дзічка, чаму ты не груша? Вось і піла ўжо зубіцца на цябе, і вострыцца ўжо сякера.

Але хіба ведае дзічка, чаму яна дзічка? Але хіба ведае горкі палын, чаму ён горкі палын?

І хіба ведаюць людзі, чаму яны людзі?

Нешта пагасла ў свеце, нешта замоўкла, нешта асірацела.

Не ўсё, што расце, расце для яды, і ўсё, што расце, расце не адной ядою.

Прыходзіць з мінуўшчыны на апусцелае месца сівы дзядуля. З будучыні выбліскае ў нашы вочы пакар.

Яны не мелі таго, што мы сёння маем, — расказваюць сваякі пра людзей, што жылі калісьці, — але жылі яны лепш.

Ці ведае чалавек урэшце, што яму лепш, а што горш, што — страта, а што — набытак, што — немач, а што — здароўе, што — мала, што — шмат?

Усё вырашае па-свойму розум, ды нешта ў жыцці не згаджаецца з ім.

Пад вечар запаліцца ў печы. І загорыць — апошні раз — з намі дзічка на самай відушчай мове — на мове агню.

Прымаю тое, што ёсць, і не прымаю таго, што ёсць.

Перашкодаю, што ўва мне, наштурхоўваюся на перашкоду, што прада мною.

А за маімі плячамі стаіць мая неадольная абарона — смерць

і кажа: змагайся, і кажа: перамагай.

Што можа ўва мне паражацца, бярэ паражэнне. Бярэ, што можа ўва мне памерці, смерць.

Знаходжу выйсце ў бязвысці. Пакуль не шукаю ратунку — не маю страты.

Пакуль не турбуюся аб сабе — магутнейшы за сябе.

П'ю з кубка нябесаў нектар, п'ю з кубка зямлі атруту.

Зычу сабе асалоды і зычу сабе пакуты, зычу добра і зычу таксама зла.

А прад маімі вачамі цвіце, і хаваецца за сябе самое, і разнастаіваецца жыццё — мая неадольная перашкода — і кажа: змагайся, і кажа: перамагай.

Відушчы камень

З веку ў век ляжаў ля гасцінца камень.

З веку ў век ішлі па гасцінцы людзі.

Людзі глядзелі на камень, камень глядзеў на людзей, глядзеў-прыглядаўся і, ўрэшце, зрабіўся відушчым.

І стала яго відушчасць праменіцца на гасцінец і абпраменьваць кожнага, хто па гасцінцы ішоў.

І сталі рабіцца відушчымі людзі, і стаў кожны ў кожнага бачыць думкі — пярэстыя, простыя, пакручастыя, белыя, шэрыя, чорныя, каляровыя, і стаў кожны кожнага без слоў разумець.

Спачатку ўсе ўзрадаваліся, а потым палюхацца сталі гэтага свайго разумення, відушчасці гэтай нязвычайнай сваёй.

Накінуліся грамадой на камень — і саштурхнулі яго ў глыбокую яму, але на трэці дзень стала свяціцца яма, укінулі камень у мора — на шосты дзень стала свяціцца мора, закінулі камень высока ў нябёсы — камень адно ўсміхнуўся і стаў, быццам новы месяц, кружыцца і ззяць над усёй зямлёй.

Так скончыўся колішні свет і настаў — відушчы.

яна закрычала прарэзлівым істэрычным голасам:

— Лю-дзі! Ратуйце!

Валянцін ад нечаканасці нават адступіў крыху назад. У гэты ж момант жанчына ўвішна падхапілася з месца і, ступаючы ўлукаткі, кінулася некуды ў куток, за грубку. Валянцін заўважыў, што там, за грубкай, быў дапагонны жалезны ложкак, а на ім ляжаў мужчына ў шэрым картовым касцюме і ў стаптаных кірзавых ботах.

Жанчына схпіла мужчыну за валасы і пачала тузаць, прыгаворваючы надрыўным спінавым голасам.

— Га-ад! Га-ад! З'еў! Выкраў — і не падавіўся.

Мужчына, не супраціўляючыся, вераўчаў:

— Пусці, гадаўка! Пу-усці!..

Ці стаміўшыся, ці здаволіўшыся, жанчына, перастала тузаць мужчыну, кіснулася на крэсла без спілкі, што стаяла за два крокі ад ложка, узмахнула рукамі, як хапаючыся за паветра, села!

Цяпер Валянцін разгледзеў, што на жанчыне быў ні то халат без гузікаў, ні то наскрозь разарваная спераду няпэўнага колеру сукенка. Жанчына, відаць, з прытворнай сарамлівасцю, а можа, і праўда, саромеючыся запазірала на Валянціна сваімі вялікімі шэрымі, з нейкім нездаровым бляскам вачамі.

Ён не ведаў, што рабіць, як і аб чым загарыць з гэтымі людзьмі, як запытаць пра дзіця, дзе яно і што з ім? Ці, можа, яму падалося, што крычала і яно?

Тым часам мужчына сеў і сказаў пісклявым голасам, адрабуючыся да Валянціна:

— Во як, гадаўка, за валасы рве... Бачыў?

Валянцін, зірнуўшы на яго, знякавеў яшчэ больш: перад ім сядзеў... стары, сівы чалавек, дзед, можна сказаць, а дзець жа казаў, што Мікола на добрых гадоў пяць маладзейшы за яго, Валянціна.

Хацеў нешта адказаць мужчыну, хаця б падаць голас, але не змог, нібы на яго наваліўся нейкі раптоўны цяжар.

— Гэта ж падумаць толькі, — заплакала жанчына, — дзесяць бутэлек «Зосі» кату пад хвост выкінуў, гад гэты. Усе грошы ні на што перавёў, як цяпер жыць будзем — галавы не прыкладу. І вы думаеце — ён пра мяне хоць падумаў? Прынёс во паўбу-тэлькі толькі. Астатняе па дарозе выжраў і не падавіўся.

Валянціну зрабілася непамысна, брыдка і агідна, захачелася кінуцца адсюль прэч, хутчэй апынуцца на вуліцы. Але нешта ўтрымлівала яго ў гэтай хаце, не давала ходу. Стаў і, дай рады, думаў, якую гэта Зосю выкінуў Мікола кату пад хвост, пакуль не ўспомніў, што і дзець і дзець так называлі вельмі таннае пладова-ягаднае віно, якое выпускаў мясцовы саўгас.

— Я табе казаў ужо, гадаўка, што Алёшу Перапечынага пачаставаў, — пагрозліва таргануўся, седзячы на ложку, Мікола.

— Глядзіце на яго — багацей знайшоўся — Перапечына ён частуе? Той на трактары — колькі зарабляе, а ты з віламі — колькі? — паспрабавала ўстаць з крэсла маладзіца, але тут жа

бездапаможна плюхнула зноў.

— А за м-малых помач не лічыш?

— За малых? Знайшоў тапор пад лавай? О-о, разумныякі! Глядзіце на яго — надарваўся! А хто носіць тых малых? Во хто — я! На паглядзі, гад!

І жанчына, не ўстаючы з крэсла, выпнула жывот уперад і, як не з усёе сілы, пачала барабаніць па ім абедзюма рукамі. Доктарскае вока Валянціна адразу ўлавіла, што жанчына цяжарная. І ад такой яе выхадкі яго аж ў пот кінула. Усяго паспеў пабачыць ён за сваё доктарскае жыццё, але каб вось так людзі здэкаваліся з сябе, з другога бязвіннага жыцця, якое яшчэ і вета белага не ўбачыла, — такое не ўкладвалася ў галаву.

Жанчына раптам абмякла ўся, уставілася сумнымі бяздумнымі вачамі ў падлогу. І Валянціна ад гэтага працяў нейкі спусташальны жал. Уздыхнуўшы цяжка і сутаргава, як апраўдваючыся, глухім голасам сказаў:

— Ні вам, ні мужу нямажна піць столькі. У вас жа будзе дзіця, а вы не не шкадуеце ні яго, ні сябе.

Жанчына раптоўна ўстрапянула ўся, як ачунуўшыся ад моцнага салодкага сну.

— А ці ж мы п'ём? Гэта ж во толькі сёння і выпілі. Учора палучка была, дык і выпілі трохі. Праўда, Коля? — зыркнула бяжамі вялікіх асалавелых вачэй неяк надобра на гасця, а потым на мужа.

Цяпер яна старалася выглядаць цвярозай, хоць гэта і не вельмі ў яе выходзіла. Яму цяпер было б самы час падняцца і пайсці, але па-ранейшаму стрымлівала жаданне хоць нечым дапамагчы гэтым людзям.

Сабраўся быў ужо нешта сказаць, як раптам пад лаўкай, ля самых яго ног, нешта заварушылася. Валянцін ледзь не ўскрыкнуў ад нечаканасці. І тут жа паміж лаўкай і сталом вынырнула ўскалмачаная гадоўка. Гэта была дзяўчынка гадоў пяці-шасці, не болей, у бруднай, але дарагаватай шарсцяной сукеначцы, якая ўяна была ёй велькаватая. Пэўна, нехта вырас ужо з яе і аддаў у гэту хату. Валянцін успомніў, што такая ж сукенка была і ў яго Аленкі.

— Як жа цябе зваць? — як мага лагодней усміхнуўся ён дзяўчыны.

Але мала яе адказаў, толькі пахлава паглядала на маці і на бацьку.

— Кажы. Ты ж ведаеш, — ці то давала дазвол, ці то будзёрыла маці.

Нарэшце дзяўчынка ціха, як сама сабе, праспявала тоненькім жаласлівым галаском:

— Лю-уба...

Ён палез рукою ў кішэню пінжака. Апошнім часам ён амаль што пастаянна насіў з сабой цукеркі. Прывычка засталася з таго часу, калі кідаў курьці і замяніў цыгареты цукеркамі. У кішэні знайшліся дзве цукеркі «Ластаўка».

У абыякавых дагэтуль вачах малой раптоўна ўспыхнулі вясёлыя іскаркі. Яна аж тарганулася ўся, устрапянула і насмела працягнула сваю ручку насустрач ягонаму. Але гэты насмелы рух яе ручкі перапынуў істэрычны воклік маці:

— Л-люба!

Дзяўчынка так і застыла з працягнутай ручкай.

— Нашто ж вы так крычыце на яе? Яна ж нічога благага не робіць, — заўважыў Янкоўскі.

— Нечага ёй блішчэць тут. Можна падумаць, што цукерак у вочы не бачыла, — скасіўшы вочы на мужа, сказала жанчына і зноў крыкнула на малую: — Ан-ну н-на печ!

Малая, як віхор, мінула ў другую палову хаты.

— Навошта крычаць так? Малой ласка патрэбна.

Жанчына раптам злосна зыркнула на яго блішчатымі вырачанымі вачамі і, ледзь не ўпаўшы з крэсла, закрычала:

— А-а вучыць прышоў!.. Вучыць!.. І гарэлку ўжо не пі, і на дачку ўжо не крычы. А што табе да нас? В-вучыцель знайшоўся! Мы ў сваёй хаце. Што хочам, то і робім. А можа, я во зараз спаць з мужам захачу? Што табе да гэтага? — І жанчына нечакана ўвішна ўстала з крэсла. — Кол-ля, Кол-ля, чуюш? Ч-чаго гэты хлюст прышоў сюды? Т-т-ты прасіў яго? К-коля, чаго яны ўсе лезуць? Я л-люблю цябе, К-коля!.. Вон я-го! Во-о-он!

Не развітаўшыся, нічога не сказаўшы гаспадарам, Валянцін выйшаў з хаты. І толькі на панадворку адчуў, як глыбока абражаны, прыгнечаны. Тут ён і сустрэўся нос у нос з дзецем. Твар у старога таксама быў узбуджаны, чырвоны, як усё роўна з лазні.

— Ну, што там? — запытаўся ён, хаваючы вочы, і сам адказаў: — Я ж казаў, што глупства адно і будзе.

Валянцін змоўчаў і толькі прыбавіў кроку, як уцякаючы.

Увесь астатак дня ён не мог нідзе знайсці сабе месца, не ведаў, за што зачэпіць рукі, куды дзецца.

Убачыўшы пад страхой косы, Валянцін ўзрадаваўся, як малое дзіця. Прапанаваў дзецю схадзіць куды пакасіць.

— Куды ж тут пойдзеш? — нехвотна адказаў дзець. — Хіба што на Валеркаву лужок?.. Для поспілу... — і пачаў даставаць косы.

А ў Валянціна ўсё не выходзіла з галавы тое, што пабачыў у суседскай хаце:

— Ну і артысты вашы суседзі... — І не кажы — артысты з артыстаў. Раней дык і мы бегалі разводзіць іх, і Міхалюковы, дык яшчэ і бліжэй засталіся. Цябе во, свежага чалавека, і то не пасаромеліся.

— А адкуль яны ўзяліся?

— Ды ліха іх ведае. Колева маці як памерла, ды і нахапіліся. І ў калгас прынялі, як людзей. Вядома, сілы няхватка. З тыдзень які патрымаўся, а потым і пачалі. П'юць, аж пакуль усю палучку не прап'юць. А якая там палучка ўжо ў іх, п'яніц? Меншая, чым за дзяцей помач.

— Дык што — у іх гэтая дачка не адна?

— Дзе ж адна? Яшчэ хлопец ёсць меншы за дачку.

— Хлопчык? Меншы? — здзіўўся Валянцін. — А я нешта ж не бачыў.

— Ёсць. Толькі, пэўна, спаў недзе. Кажуць, надта спакойны: усё смяецца і смяецца. Толькі не гаворыць. Можна, нямыя які, — стары ўздыхнуў, пераклаў касу з аднаго пляча на другое, колькі часу намаўчаў, абдумваючы нешта сваё. — Я дык і не хаджу ўжо да іх. Гэта мая, калі не п'яныя,

дык забягае: то малака занясе, то скварку, а то і бульбы ці спады Аленчыны, што вы панавезлі, перадаць. А іхняй малой і добра. А малая якая, каб ты ведаў толькі: яны п'яныя пластом ляжаць, а яна бульбы ў калгасе накапае, наварыць, сама пад'есць і малага накорміць. Калі дроў няма, дык ці ў нас возьме, ці ў Міхалюковых. Я, калі і ўбачу, дык не крычу ўжо. Міхалюк крапівой высцебаў. А я не магу. Шкада дзеўкі.

— Няўжо ніхто і не спрабаваў на розум навесці? — неяк разгублена сказаў Валянцін і тут жа адчуў гарачыню сору на твары: хто-хто, а ён, доктар, ведае, як лёгка даводзіць да розуму такіх людзей.

— Чаму? Вучылі. І падсмейвалі, і грошы на гарэлку не пазычалі. Дык ім — гэтае самае — хоць плюй у вочы... Не памагае.

Мінулі выган і пайшлі старым гасцінцам. Там, дзе павінна была зб'гаць з яго сцяжынка да Валеркавага лужка, расла калгасная бульба. Цёмна-зялёнае лапушастае каліе ўвачавідкі цягнулася ўгору, ледзь не вырвалася з зямлі. Белыя, аж крамяныя кветкі з ружовенькімі пупочкамі ў сярэдзіне радавалі вока. З-за гэтай сакаўной і дружнай зеляніны Валянцін ніяк не мог заўважыць астраўка асакі Валеркавага лужка, які павінен быў быць недзе зусім недалёка. Ён нават хацеў запытаць у старога, ці не заблудзілі яны, але пасаромеўся, запытаў другое:

— А куды ж глядзяць калгас, сельсавет?

— Што калгас? Ну, прагоніць ён іх, дык у другое месца пададуцца. Кажуць, яны паўсету аб'ездзілі ўжо. Толькі дзіней гэтых валочаць па свеце, не ведаюць, дзе і калі каторае на радзіла.

— Хоць бы іх пазабралі.

— Забіралі ўжо. Кажуць, аж трое ў іх адсудзілі, дык яны зноў двое нажылі. — Дзець раптам гарэзліва бліснуў вачамі, усміхнуўся: — Струмант жа не адбярэш!

Валянцін прамаўчаў.

— Прызнацца, дык я шкадую Колю, — запаволіў хаду дзець. Відаць, і яго ўстрыжыў сённяшні выпадак у суседзях. Таму ён хацеў выгаварыцца перад зяцем, як у нечым апраўдацца перад ім. — І вучыўся добра, і да работы — агонь, усё ў руках яго гарэла. Гэта гарэлка ім круцілі. Прабач ужо, але некалі я хацеў, каб ён зяцем маім быў. Яны са Святанай разам у школу хадзілі, дружылі. Я пасуседску памагаў ягонаму маці, дык і яна надта ж ужо хацела парадніцца з намі. Але перад самай арміяй хлопец быта прысох да гэтай Нэлкі. Прыездзя яна была. Можна, што свежая дзяўчына, а можа, што і прыгожая надта. Як узялі ў армію, Нэлка гэта трохі патужыла-патужыла, ды і хвост падняла. А потым нейкага артыста знайшла і з'ехала з ім. А Мікола, як вярнуўся, нідзе сабе месца не знаходзіў. А потым і сам з'ехаў. А Нэлку той артыст, казалі, адразу ж і кінуў, дык і знайшоў яе недзе, выпараў Мікола. Ды што там казаць...

Валянцін і не заўважыў, што яны прышлі ўжо да лужка і гамоняць на яго ўскрайку.

КОЖНЮЮ РАНІЦУ ў суботу купляю ў кіёску «Саюздруку» «ЛіМ», адразу прачытваю нумар цалкам і што-небудзь выразна для сябе, каб зноў вярнуцца да той ці іншай думкі, выказанай на старонках вашай паважанай газеты.

У нумары за 24 красавіка г. г. мяне ўзрушыў допіс Алеся Асташонка, прыведзены ненармальнаму становішчу моўнай прафесійнасці ў купалаўскім тэатры. Здаецца, нібы аўтар напісаў з маіх слоў альбо слоў маіх таварышаў, якія даўно любяць гонар беларускага сцэнічнага мастацтва — Акадэмічны тэатр імя Янкі Купалы.

Ідучы ў знаёмы дом па вуліцы Энгельса, заўсёды прадчуваеш радасць ад сустрэчы з тым

Змешчаная пад таю назвай 24 красавіка нататка пісьменніка Алеся Асташонка знайшла водгук у нашых чытачоў. Пра гэта сведчыць рэдакцыйная пошта, частку якой мы выносім сёння на старонкі «ЛіМа».

Але шчырай размовы не атрымалася, бо з першых яе хвілін купалаўцы адмежаваліся ад нас моўным бар'ерам...

І вось — 1987 год. Красавік месяц. Купалаўцы зноў у Наваполацку, але вылікіх чэргаў ля касы няма. Я іду па калідоры роднай школы, мяне сустракае адна з настаўніц, якая, трымаючы ў руках жмут білетаў на «Браму неўміручасці», пытаецца: «Колькі ў вас вучняў у класе?.. Вы павінны распаўсюдзіць білеты». Я адмаўляюся, і білеты аддаюць непасрэдна дзецям,

лі я чую галасы Галіны Бальчэўскай, Аляксандра Уладзімірскага, Юрыя Аўяр'янава, Аляксандра Лабуса, то мне не сорамна за іх. Людзі гэтыя дасканалы ведаюць мову, паказчык гэтага — тое, што менавіта іх часцей за ўсё запрашаюць на радыё і тэлебачанне, дзе пакуль што да мовы ставяцца сур'эзна і па-сапраўднаму.

З другога боку, калі я чую са сцэны галасы акцёраў старэйшага пакалення, хай сабе і з ганаровымі званнямі, то мне робіцца мляса. Мне, рускаму ча-

Куды мы вядзём гасцей Мінска паслухаць беларускую мову? У купалаўскі тэатр. І, як правіла, людзі выходзяць узрушаныя і захопленыя — калі ім пашчасціць убачыць, пачуць нашых народных артыстаў Г. Макараву, С. Станюту, М. Захарэвіч, Г. Аўсянікава... Побач з імі і маладзейшыя імкнучыся вымаўляць Купалава слова натуральна і прыгожа. Але яны з прыкрасцю, а то і болей усведамляюць: школа і інстытут далі ім слабую (калі не сказаць больш рэзка) моўную падрыхтоўку. І не толькі ім, але і рэжысёрам, выпускнікам таго ж БДТМІ, якія штораціны праводзяць рэпетыцыі нават беларускіх п'ес па-руску. На сцэне, як нідзе, выяўляецца адсутнасць натуральнага моўнага асяроддзя.

З маладымі купалаўцамі мы поплеч уваходзілі ў жыццё. Тыя з нас, хто вучыўся ў БДТМІ, адкрылі для сябе творчасць многіх сучасных беларускіх пісьменнікаў дзякуючы сваім аднагодкам з тэатральнага факультэта, якія чыталі іх апавяданні, вершы са сцэны.

І сёння яны застаюцца прапагандыстамі нашай культуры. Збіраюць народныя песні. Рыхтуюць кампазіцыі з вершаў нашых паэтаў, выступаюць з імі на сцэне Дома літаратара, пад час гастролі ў розных гарадах нашай краіны. Яны адшукалі сугучнае свайму светаадчуванню ў У. Караткевіча, У. Някляева, Я. Янішчыка... А вось у аднагодкаў (акцёры, дарэчы, шмат чытаюць, яны ў курсе ўсіх літаратурных навін) рэдка знаходзяць вывераную душою пачуцці і думкі.

Маладыя купалаўцы цяпер з задавальненнем бяруцца за самастойную работу. Але цікавай сучаснай беларускай драматургіі мала. Даводзіцца перакладаць. І часцей за ўсё самім. А што рабіць? Хто з маладых літаратараў возьмецца без грошай і гарантыі на пастаноўку хутка і дасканалы перакладзі той або іншы твор? Не раз (у тым ліку і на старонках «Маладосці») выказвалі маладыя купалаўцы жаданне паставіць музичны спектакль-відовішча паводле беларускага фальклору. Але маладыя фалькларысты і літаратары не адгукнуліся.

І, нарэшце, самае галоўнае. Камертонам сцэнічнай мовы была і будзе мова нашых класікаў. Найперш — мова Янкі Купалы. А стаўленне тэатра да яго драматургічнай спадчыны бянтэжыць. Нам могуць запрэчыць, маўляў, больш за 40 гадоў жыць на сцэне «Паўлінка», роля якой, нібы эстафета, перадаецца з пакалення ў пакаленне; у свой час яркай падзеяй быў спектакль «Раскіданае гняздо»... Быццам і так, але дарэмна сёння шукаць Купалаву драму на афішы тэатра. А на адказную творчую справядачу ў Маскву купалаўцы выправіліся сёлета і без «Паўлінкі».

Крыўдна, што наш любімы купалаўскі тэатр не адгукнецца на ўзросшую цікавасць да традыцый нацыянальнай культуры.

Т. ПАУЛАВЕЦ, музыкант;
Г. САЧАНКА, журналістка;

В. ПАУЛАВЕЦ,
Р. СІТНІЦА, мастакі.
г. Мінск.

ТЫ «ХВАЛІСТ» ЦІ «МЕТАЛІСТ»? — гэта пытанне з размовы двух трэцікласнікаў. А далей — не надта аргументаваныя, але захопленыя і ўзрушаныя довады на карысць «металістаў».

Што ж, гэта, я думаю, яшчэ адно сведчанне распаўсюджвання рок-музыкі: у яе такія юныя паклоннікі! Хоць наіўна, вядома, было б лічыць, што гэтыя маленькія меламамы добра разумеюць тое, пра што спрачаюцца і гавораць. Хутчэй за ўсё, яны проста абменьваюцца інфармацыяй, атрыманай ад дарослых, ад старэйшых братоў, сясцёр.

А што ж яны ведаюць пра сучасную папулярную музыку? Напэўна, маюць уяўленне пра тое, чым адрозніваюцца накірункі «хэві метал», «нью вэйф», ведаюць і «спід-метал», «блэк-метал». Ды, на жаль, часам зусім забываюць, што мноства градацый і падзелаў, якія з'явіліся ў музыцы ў апошнія гады, не так ужо важна (тым больш, што цяпер усё часцей назіраецца зліццё музычных накірункаў, сціранне выразных грэней паміж імі, чым, відаць, асноўныя прынцыпы падзелу музыкі — на добрую і дрэнную.

Прадбачу паўсюдна і сёння асабліва папулярны (і найбольш там, дзе гавораць пра сучасную музыку) выраз: «прагусты не спрачаюцца». Сапраўды, густ кожнага належыць павяжаць. Аднак жа апошнім часам тлумачэнне слова «густ» набыло здзіўную, я б сказала, трактоўку. Маю на ўвазе той густ, уся правяна якога зводзіцца да недарэчнай «безгустоўнасці» (няхай даруе мне чытач гэты каламбур).

Пацвярджэнняў таго, на жаль, дастаткова. Але спыняюся на адным, так сказаць, масавым прыкладзе.

Параўнальна нядаўна ў Палацы культуры Мінскага тонкасуконнага аб'яднання адбыўся канцэрт калектыву Беларускай дзяржаўнай філармоніі — рок-групы «Сюзор'е». Зала была поўная навучэнцаў старшых класаў. І цікава, што гледчак, хоць і ўмоўна, канечне, аднак досыць прыкметна падзяліліся на дзве асноўныя групы. У адной былі, што называецца, заўзятая прыхільнікі накірунку «хэві метал рок» (але, як выясніцца пазней, толькі моды на «метал»). Гэтыя маладыя людзі вельмі неярліва чакалі пачатку канцэрта. Аднак... іх менш за ўсё цікавіла сама музыка. Яны чакалі толькі пачатку кампазіцыі, каб, некалькі разоў тряснуўшы галавой у такт музыцы, прадэманстраваць сваё дакладнае адчуванне рытму, і толькі канца, каб з шумам і свістам, ускінуўшы рукі ўгору з двума узнятымі пальцамі, выказаць такім чынам сваё захопленне. Захопленне музыкой, трэба думаць? Але ж менавіта яе яны і не пачулі.

Я невыпадкова звярнула ўвагу чытачоў на тое, што гэтая частка глядзельнай залы прагла толькі першыя і заключныя такты. Бо паміж імі было ўсё: і пільнае вывучэнне ўлюстэрку ўласных зубоў, і праўленне прычосак (што пры цяперашняй модзе з'яўляецца

Апошнім часам беларускі балет набыў шырокую вядомасць у краіне і за мяжой дзякуючы цікавым работам свайго кіраўніка галоўнага балетмайстра тэатра Валяціна Елізар'ева. З харэаграфіяй, якая ўвасабляе важныя праблемы сучаснасці, артысты спраўляліся паспяхова. Аднак у балете стала аксіёмай, што ніводная труппа не можа жыць і развівацца без твораў класічнай спадчыны, праца над якой — вышэйшая школа прафесійнага майстэрства.

Сярод твораў балетнай класікі адметнае месца займае «Жызэль». Усё далей у глыб стагоддзяў адыходзіць эпоха балетнага рамантызму, але на-ранейшаму адчуваецца яе ўладарнае прыцягненне. Тут пра-

«А ТЭАТР ЗАВЕЦЦА КУПАЛАЎСКІМ»

альбо іншым творам, які табе спадабаецца, ад ігры тваіх улюбёных акцёраў (пераважна старэйшага пакалення)... І цягнее ў вачах, калі са сцэны чуеш ненатуральную беларускую мову, бачыш, як цяжка даецца вымаўленне той ці іншай фразы, слова якому-небудзь акцёру (як правіла, маладому).

Буду чакаць адказу купалаўцаў на гэты трывожны артыкул А. Асташонка.

А. КАРАТКЕВІЧ.

г. Мінск.

УПЕРШЫНІЮ пра купалаўскі тэатр я пачуў ад маці. Было гэта на пачатку шасцідзясятых гадоў, і я добра не памятаю, аб чым была тая гаворка паміж маімі бацькамі, але засталася ў памяці і да сёння — Альжбета і Рэжэяка...

Ішоў час. У 1979 годзе я стаў студэнтам БДУ імя У. І. Леніна. Тым жа годам пачалося і маё бліжэйшае знаёмства з тэатрам імя Янкі Купалы. Мы, студэнты, перагледзеўшы ледзь не ўвесь рэпертуар, аднойчы ўзялі з сабой на спектакль том Купалы з камедыяй «Паўлінка». Не магу сказаць, каб паміж тэкстам аўтара і тым, што казалі купалаўцы, былі дужа значныя адрозненні, але яны былі. Што ж да вымаўлення большасці акцёраў, то яно, як кажуць, не вытрымлівала аніякай крытыкі.

Потым купалаўцы прыехалі ў наш горад. Няма чаго казаць — білеты на спектаклі купіць было досыць складана. Па нейкім часе гастролі скончыліся, і творчая моладзь нашага горада пажалода сустрэцца з купалаўцамі ў простых, нязмушаных абставах. Наладзілі агенчык.

абыходзячы мяне — класнага кіраўніка 9-га класа. Тыя таксама адмаўляюцца. Мяне выклікаюць да адміністрацыі і пачынаюць ушчуваць. Мне кажуць, што я толькі на словах «змагар за родную мову, а вось беларускі тэатр падтрымаць не хачу», мне кажуць, што «гэта лепшы тэатр рэспублікі», што «зверху ёсць указанне распаўсюдзіць білеты і не ганьбіць горад», але я стаю на сваім. Няўжо людзі сапраўды думаюць, што я толькі з-за таго, што спектаклі ідуць па-беларуску (ды ці па-беларуску ж!), павяду туды дзяцей. Адзіная вартаць (у плане мовы) наведання тэатра зараз у тым, што вучні могуць атрымаць там урок на тэму: «Што такое моўны сурагат, або як не трэба казаць па-беларуску», але такіх ўрокі яны атрымліваюць часта ў штодзённым жыцці...

С. СОКАЛАЎ,
настаўнік.

г. Наваполацк.

ШТО Ж, эрудыцыя і дасведчанасць А. Асташонка не выклікаюць нараканняў. Але ж чаму аўтар такі непаслядоўны і неканкрэтны? Хіба ў час галоснасці і праўды нельга назваць прозвішчы, дарэчы, не такія ўжо і шматлікія, акцёраў і рэжысёраў, якія нехайна і ўвогуле непрафесійна ставяцца да мовы, на якой абавязаны дасканалы гаварыць?

Ці т. Асташонак баіцца сапсаваць адносіны з пэўнай часткай труппы? Дык давайце я, чалавек, які любіць тэатр імя Янкі Купалы, ведае яго добрых акцёраў, зраблю наступны крок.

Па-першае, не ўсе маладыя (і не такія маладыя) акцёры кепска ведаюць сваю мову. Ка-

лавеку, які валодае вашай мовай, бывае няёмка за М. Яроманку, А. Мілаванова, Г. Талкачова, В. Букіна — артыстаў добрых, але мову якіх вельмі прыблізна можна назваць беларускай.

Мне незразумела, чаму рэжысёр А. Андрасік на сустрэчах з глядачом пасля спектакляў пачынае гаворку па-руску. Тое самае я магу запытацца і ў галоўнага рэжысёра тэатра В. Раеўскага...

А вось што датычыць тэкстаў п'ес А. Макаенка, то тут віна не артыстаў, а аўтара. Я шаную памяць выдатнага драматурга, але «Верачка» ў моўным плане — твор далёкі ад дасканаласці.

Заканчваючы свой ліст, скажу, што трэба адрозніваць добра адлагага. Калі рэдакцыя даручыць каму-небудзь больш падрабязна асвятліць тэму мовы ў тэатры імя Янкі Купалы, а таксама зробіць гэта без слоў «некаторыя» і «ў цэлым», то я і мае таварышы-медыкі, якія любяць гэты тэатр, будуць вам вельмі ўдзячны. Нельга ўжываць толькі чорную ці толькі ружовую фарбы ў ацэнцы той ці іншай з'явы.

П. СЯРОГІН,
урач.

г. Мінск.

АЛЕСЬ АСТАШОНАК наракае на тое, што моладзь купалаўскага тэатра не разумее, не ўсведамляе сваёй адказнасці перад сучаснікамі за зберажэнне і развіццё роднай мовы. Як усё адно невядома, што не яна фарміруе рэпертуар, вызначае аблічча тэатра. Будучыня купалаўскай сцэны залежыць у першую чаргу ад яе мастацкага кіраўніцтва. І не ў малой ступені ад глядача.

Каментарый аддзела тэатра, кіно і тэлебачання «ЛіМа»

«Прыкра», «крыўдна» «няёмка» — словы, якія часцей за ўсё сустракаюцца ў чытацкіх водгуках на публікацыю А. Асташонка «А тэатр завецца купалаўскім». Шчырая заклапочанасць чысцінай мовы, якая гучыць з падмоўкаў першай нацыянальнай сцэны, — не выклікае сумнення. Разам з тым, на падставе нашай пошты можна зрабіць па меншай меры дзве высновы. Альбо незадавальняючая «моўная форма» купалаўскай труппы замінае дасканалому ўвасабленню творчых памкненняў калектыву, альбо сёння глядач, цалкам задаволены тым, што гаворыць тэатр, — першаступенную ўвагу надае таму, як ён гаворыць. Думаецца, штодзённае існаванне тэатральных калектываў рэспублікі (не адно толькі Акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы), іх праблемы і клопаты ўсё-ткі не ўмяшчаюцца ў гэтыя рамкі.

Патрабаванне, каб сцэнічная мова купалаўцаў была эталоннай — слушнае, аднак трэба ўсведамляць, як складана захаваць гэты эталон. Тэатр жа не схаваеш пад шклянкі каўнак...

А вось ліст М. і Зм. Саўко нас крыху засмуціў. «Мы даўно і сур'эзна цікавімся беларускай культурай, — напісалі чытачы ў рэдакцыю. — Але купалаўскі тэатр не наведваем ніколі. Бо ведаем — новая сустрэча прынясе адно засмучэнне і сорам за тых, хто, замест таго, каб годна прадстаўляць беларускае сцэнічнае мастацтва, кампраметуе яго». Цяжка сказаць, чаго тут больш — недасведчанасці ці неаб'ектыўнасці. Хоць, магчыма, аўтары вынайшлі ўласны спосаб «даўно і сур'эзна» цікавіцца культурай, — абмяноўчы тэатр...

На заканчэнне, адказваючы на шматлікія пытанні, паведамім, што ў Акадэмічным тэатры імя Янкі Купалы ўважліва паставіліся да лімаўскай публікацыі. Адно з першых пасля гастрольнага лета пасяджэнняў мастацкага савета вырашана прысвяціць актуальнай праблеме, узнятай на нашых старонках А. Асташонкам. «ЛіМ» абавязкова пазнаёміць сваіх чытачоў з гаворкай, якая, спадзяёмся, будзе сур'эзнай і зацікаўленай.

МЫ — САВЕЦКІ НАРОД

Больш як сто нацый і народнасцей жывуць сёння ў Саюзе. Непарушны адзінства і братэрства народаў СССР — адна з найважнейшых заваў сацыялізму. У нашай краіне нарадзілася і пад кіраўніцтвам Камуністычнай партыі ўмацавалася вялікая дружба людзей, згуртаваных у адзіную сям'ю незалежна ад іх нацыянальнай прыналежнасці агульнасцю класавых інтарэсаў і інтэрнацыянальнай мэты. Волит узнікнення і станаўлення першай у свеце шматнацыянальнай дзяржавы рабочых і сялян служыць сваёму роду зорнай барацьбітам за сацыяльны прагрэс, дае адказ на пытанне, як вырашаць нацыянальныя пытанні на сучасным этапе.

Ідэі пралетарскага інтэрнацыяналізму прапагандае міжваенная саюзная серыя (у нашай рэспубліцы кнігі ў ёй выпускае выдавецтва «Беларусь») «СССР — братэрства народаў». Сабралася цэлая бібліятэчка аднолькава аформленых зборнікаў, якія адлюстроўваюць розныя моманты з жыцця савецкіх народаў, паказваюць іх сумесную барацьбу за ажыццяўленне задач камуністычнага будаўніцтва. Кніга М. Румянцава і Я. Рэнькаса «Бявое братэрства» — яе выпускае Выдавецтва ДТСААФ СССР — адна з апошніх у гэтай серыі.

Аўтары, раскрываючы ролю Камуністычнай партыі Савецкага Саюза ў ажыццяўленні ленінскай нацыянальнай палітыкі, раскажваюць, як з першых гадоў Савецкай улады народы былой царскай Расіі сумесна змагаліся са знешняй інтэрвенцыяй і ўнутранай контррэвалюцыяй, а пазней, аб'яднаўшыся ў СССР, перамаглі нямецкі фашызм. Прыводзяцца красамоўныя прыклады і з жыцця беларускага народа, што адразу пасля Вялікага Кастрычніка стаў на абарону яго заваў. Ужо к пачатку 1919 года ў нацыянальных фарміраваннях налічвалася больш за 20 тысяч беларусаў, якія змагаліся паруч з русімі і ўкраінцамі, латышамі і малдаванамі, прадстаўнікамі іншых нацыянальнасцей.

Аб гэтым гаворка ў першым раздзеле «Згуртавацца, каб адстаяць рэвалюцыю». У наступных — «Нараджэнне Саюза ССР» і «У сям'і вольнай, новай» — паказана, як, дзякуючы падтрымцы вялікага рускага народа, у адзінай сям'і мацавалася эканоміка саюзных рэспублік. У прыватнасці, у Беларусі ў першую п'яцігодку былі пабудаваны Гомельскі завод сельскагаспадарчых машын, абутковае фабрыка ў Мінску, дала ток цэпавая электрастанцыя. Калі на ўсіх прадпрыемствах Беларусі ў 1913 годзе налічвалася толькі каля 15 тысяч рабочых, то ў 1934 годзе іх ужо было 145 тысяч чалавек.

Асабліва відэочна п'яцінаццацігадовае ўзаемаўздзейненне на прыкладзе барацьбы з нямецка-фашысцкімі захопнікамі («У гады суровых выпрабаванняў», «У тыле ворага», «Усё для фронту, усё для перамогі»), калі прадстаўнікі розных нацый і народнасцей бачылі ў фашызме агульнага ворага. Свой працяг інтэрнацыянальных традыцый знайшлі ў пасляваенны час, калі Савецкая Армія паранейшаму з'яўляецца дружнай сям'ёй прадстаўнікоў розных народаў («Армія дружбы і братэрства», «Мы — савецкі народ»).

З кнігі відаць, што інтэрнацыяналізм характэрны для ўсіх сфер жыцця і дзейнасці савецкіх людзей, а найбольш яркім увасабленнем яго з'яўляецца дзейнасць КПСС — партыі інтэрнацыяналістаў-ленінцаў.

С. ВАКУЛІЧ.

У цэнтры Полацка знеслі скар, не запытаўшыся ў гараджан. І, парушаючы інструкцыю аб вядзенні работ у археалагічнай зоне, пачалі капаць катлаван.

Цяпер экскаватары і бульдозеры спынены. Хаця і запознена, але вырашана ўсё ж правесці археалагічныя даследаванні. Аднак агароджа, якая хавае ад вока палачан гэты месца, і цяпер выклікае трывожныя думкі...

1838 годзе перабудавана з кацёла калегіума, а на пачатку 60-х гадоў нашага стагоддзя невядома на якіх прычынах была зруйнавана.

Абараняючы вартасці праекта, яго складальнікі разглядаюць будучы збудаванні абстрактна, у адрыве ад асяроддзя. А давайце месцам агледу возьмем не плошчу, а супрацьлеглы бераг Заходняй Дзвіны.

Мы не ўбачым ужо купалаў

і пачалі будаўніцтва без археалагічных раскопак. Нядаўна работы спынены. Ну, а практычная распрацоўка — што ж, я згодны, у яе няма недахопаў...

Ці не дзіўна: яшчэ не вырашана, якімі будуць фасады дамоў, а будаўніцтва ўжо пачынаецца! Выходзіць, архітэктары перадаверыліся густу і фантазіі прарабаў. Так і не ўдалося даведацца, чаму А. Сідзюк не ўказаў кіраўніцтву выканкама

мі з іх здзіўся. Есць тут адна сумная заканамернасць.

Раённыя таварыствы ўзначальваюць, як правіла, намеснікі старшын выканкамаў, якія вядуць пытанні культурнага будаўніцтва. Здавалася б, гэта вельмі добра: займаючы такую высокую пасаду, старшыня аддзялення мае большую вагу і ў вачах мясцовага кіраўніцтва. Але ім часта даводзіцца рабіць выбар паміж службовымі інтарэсамі і грамадскім абавязкам. Канечне, у ідэале яны павінны сумяшчаць, а ў жыцці? Калі выканкаму выгадна, скажам, менавіта на месцы помніка пасадыць новы будынак — таму што затрачаны ўжо грошы на праект, знойдзены сродкі на будаўніцтва, ды і часу ў абрэз, — якія інтарэсы возьмуць перавагу? У С. Капітана перамаглі службовыя. А дзейнасць таварыства? За яе, як мы ведаем, прадугледжана толькі справядлівае, панярэвае адказнасць. Таму спалучэнне дзвюх пасадаў адной асобе часта абарочваецца заганным бокам: вольна, сапраўды, нельга адначасова сесці на некалькі крэслаў.

Ну, а адказны сакратар аддзялення? Хутэй за ўсё з'яўляецца пенсіянер. У асабліва свайго большасці гэта людзі, якія часна адпрацавалі сваё. Хаця бываюць выключэнні: зняло вышэйшае начальства чалавека за «правал», а мясцовае яму — цвёрды аклад. Так ці інакш, але і таму, і другою, згадзіцеся, не часта ўласцівы імэт і энэргічнасць, неабходныя для таго, каб адстойваць нашу спадчыну. Адстойваць яе даводзіцца ў барацьбе жорсткай, прычым у кабінетах мясцовай улады. Ці будзе чалавек смелым перад тым, ад каго атрымаў цёплае месца? Месца ж адказнага сакратара таварыства, на жаль, даўно ўжо зрабілася мяккім і цёплым — і дзейнасць аддзяленняў нагадвае паводзіны прыручаных кацянят...

С. Капітан і М. Парфёнаў паказалі, далікатна гаворачы, некампетэнтнасць, якая гранічыць з безадказнасцю. Бо яшчэ тыдзень-другі — і ўнікальны археалагічны пласт загінуў бы пад каўшом экскаватара.

Што да цэнтральнай плошчы горада, то зрабіць новы праект перапланіроўкі можна толькі цалкам адмовіўшыся ад старога. Дорага, што і казаць, але гэта — адзіна магчымы спосаб захаваць непаўторны сілуэт Полацка.

Праўда, многія палачане не бачаць неабходнасці перакройваць плян. Менавіта думкі жыхароў не запыталі кіраўнікі горада, праігнараваўшы важнейшы прынцып сённяшняга нашага жыцця — галоснасць. Убаку ад абмеркавання праекта засталіся і тыя, хто мог бы даць каштоўныя, кваліфікаваныя парадкі: краязнаўцы, настаўнікі-гісторыкі, члены полацкага і наваполацкага літаратурных аб'яднанняў.

Пацвярдзеннем таго, што з гэтага зроблены сур'ёзны ўрок, было б адкрытае, без якіх-небудзь абмежаванняў абмеркаванне не толькі праекта забудовы цэнтральнай плошчы, але і аблічча ўсяго горада, стану яго гісторыка-архітэктурных каштоўнасцей. Пакуль што інфармацыя на гэты тэмы паведацца ў мясцовай газеце ў вельмі абмежаваным выглядзе. Нельга дазваляць грамадскую думку, агароджу неагаворанасці трэба разбурыць.

Р. С. З. А. Сідзюком мы размаўлялі ў канцы красавіка, а ў пачатку чэрвеня ў Полацку нарэшце з'явіўся паўнамоцны галоўны архітэктар. І стаў ім — хто б вы думалі? — А. Сідзюк.

Сяргей НАВУМЧЫК, журналіст.

г. Віцебск.

Полацк чакае... Дойліда

Ёсць у Полацкім гарвыканкаме дакумент з такой мудрагелістай назвай: «Праектнае вырашэнне гісторыка-архітэктурных і інжынерных абгрунтаванняў рэгенерацыі гістарычнай забудовы». Ён уяўляе стос розных папак, альбомаў, чарцяжоў і распрацовак у майстэрні № 3 Беларускага навукова-даследчага інстытута горадабудаўніцтва. На думку аўтараў, праект «забісчывае беражлівыя адносіны да гістарычнай структуры».

А ці так гэта на самай справе?

Менавіта помнікам нашай мінуўшчыны з'яўляецца дом № 1 на вуліцы Карла Маркса. Шэраўрам архітэктурнай думкі гэты будынак не назавеш, але ён арганічна і вельмі ўдала ўплываецца ў старажытную забудову сённяшняй плошчы Леніна, якая склалася ў XVIII—XIX стагоддзях. Да таго ж, глядзіцца прывабна — зусім не роўня яму тыя стандартныя збудаванні з сілікатнай цэглы, якімі застаўлены цэнтр старажытнага горада. Словам, дом унесены ў тую частку праекта, якая называецца гісторыка-архітэктурнай інвентарызацыяй. Чорным па белым запісана, што фасад падлягае рэстаўрацыі, а інтэр'еры — рэканструкцыі. Паўнапраўнай часткай гэтага праекта з'яўляецца і апісанне першай чаргі рэгенерацыі, але ў ім нашага сімпатычнага доміка ўжо няма. Згодна з чарцяжамі, яго трэба... знесці!

Што гэта: выпадковая неахайнасць?

Так, неахайнасць, але з разраду тых, што перарастаюць у памылкі. Аўтары праекта ўпэўнены, што знесці дом трэба, каб надаць плошчы Леніна «прамавугольнасць». Шчыра кажучы, тэрмін вельмі спрэчны, бо любы першакурнік архітэктурнага інстытута вам скажа: наяўнасць прамых вуглоў яшчэ не гарантуе кампазіцыйнай аднасці, гэтаксама, як, скажам, памеры палатна не вызначаюць мастакоўскіх вартасцей карціны. Ды і ці мала мы ведаем прыкладаў, калі акруглая планіроўка рабіла плошчу шэд'ўрам дойдліва.

Зрэшты, кожны архітэктар вольны ў выбары сродкаў. Галоўнае — каб ягонае тварэнне ўпрыгожвала вуліцу, квартал, арганічна ўплывало ў сілуэт, што асабліва важна, калі гаворка ідзе пра такі багаты славян мінуўшчынай горад, як Полацк. На думку ж аўтараў праекта, «традыцыю ўтварэння выразнага сілуэта і выяўлення асноўнага элемента планіровачнай структуры будзе падтрымліваць 12-павярховы будынак, які возьме на сябе ролю галоўнай дамінанты замест сабора езуіцкага калегіума».

(Відаць, на ўвазе маецца Мікалаеўская царква, якая ў

храмаў, якія калісьці ўпрыгожвалі Полацк, але Сафійскі і Багаяўленскі саборы паўстануць ва ўсёй сваёй велічы. Сілуэт выцягнецца высакароднымі выгібамі — і душа зойдзецца, калі ўявіш, што гэтымі ўзгоркамі любаваліся нашы далекія продкі. І гандляры, якія вялі караваны ў чужыя землі па Заходняй Дзвіне, і ваяры, што ішлі адсюль у ратны паход за незалежнасць Полацкага княства, і Сімяон, і Ефрасіння... Ды ці пералічыш усіх тых, каму гэтыя ўзгоркі ляглі на сэрца напамінаў аб прыгажосці роднай зямлі і вечнасці народа, які жыве на ёй?

Мы б'ём у бат, калі гінуць архітэктурныя помнікі, абурэмы неахайнымі адносінамі да спадчыны паэтаў і мастакоў нашых, паўстаём супраць таго, каб высякалі запаведныя лясы. А спалучэнне прыроды і тварэння чалавечых рук, якое складалася стагоддзямі, — няўжо гэта меншая каштоўнасць? Шкодзіць культуры і духоўнасці можна не толькі разбурэннем, але і спосабам бягзлудага стварэння. Дванаццаціпавярховы гмах безнадзейна знявечыць сілуэт горада, «задавіць сабою і Сафійку, і Багаяўленку».

Сёлета палачане адзначаць 1125-годдзе свайго горада. І старажылам, напэўна, падумаецца, што Спаса-Ефрасінеўская царква, Сафійскі і Багаяўленскі саборы — толькі малая частка таго, што магло б дайсці да сённяшняга дня. Многае знішчыла вайна. Але як змірыцца з тым, што большасць каштоўных архітэктурных помнікаў загінула ў наш час? Няўжо на месцы яшчэ аднаго старажытнага будынка прайдуцца бульдозеры, няўжо і сілуэт Полацка не ўдасца зберагчы?

Распрацоўка гэтага недарэчнага праекта — на сумленні мінскіх архітэктараў. Але чаму яго зацвердзілі на выканкаме гарсавета? Можна, на тым насяджэнні не было спецыяліста, які ўказаў бы кіраўніцтву горада на недасканаласці праекта?

Быў такі спецыяліст. Аляксей Фёдаравіч Сідзюк, працуючы галоўным архітэктарам Полацка, меў магчымасць выказаць заўвагі яшчэ ў час падрыхтоўкі праекта. Присутнічаў ён і на пасяджэнні выканкама — праўда, ужо ў новай для сябе пасадзе начальніка ўпраўлення па будаўніцтве і архітэктурцы Віцебскага аблвыканкома.

— Вы памыляецеся, — гаворыць А. Сідзюк, — праекта забудовы яшчэ няма. Тое, што вы бачылі, усяго толькі практычная распрацоўка. Перад пачаткам работ не трэба было ўзгадніць з Міністэрствам культуры БССР у месячны тэрмін. Адказу не прыйшло. Палічылі, што міністэрства згодна. Таму

на відэочныя памылкі ў праекце. Пэўна, з высокага крэсла начальніка абласнога ўпраўлення праблема Полацка ўжо бачача дробязямі, не вартымі ўвагі...

І яшчэ адно пытанне да Аляксея Фёдаравіча заставалася ў мяне: чаму вольна ўжо больш за год выконваюцца абавязкі галоўнага архітэктара Полацка А. Субоціна не зацвярджаецца ў пасадзе і тым самым пазбаўлена ўсялякіх правоў?

— Нічым не магу дапамагчы, у Субоцінай няма дыплама архітэктара, — адказаў Сідзюк. — Няма ў яе і абавязковага п'яцігадовага стажу практычнай работы. Такія спецыялісты ёсць толькі ў Віцебску, але хто з іх згодзіцца ехаць у Полацк, ды яшчэ на такую нервовую пасаду, на 180 рублёў акладу? У нас, між іншым, няма галоўных архітэктараў і ў Глыбокім, і ў Наваполацку, і ў Новадуброві, у Аршанскім раёнах, наогул, з дванаццаці аднаго раёна ў семнаццаці адсутнічаюць спецыялісты. Ніхто не жадае ехаць. Выпускнікі архітэктурнага факультэта БПІ? Адмацоўваюцца...

Сітуацыя сапраўды складаная: архітэктурна-мастацкае аблічча большасці гарадоў і раёнаў вобласці трымаецца, як гаворыцца, «на чэсным слове».

Але Полацк... Не могу паверыць, каб гэты жывы сімвал нашай нацыянальнай гісторыі ўспрымаўся архітэктарамі як нічога не вартая, бесперспектыўная правінцыйная дрыгва. Як «чорная дзірка», у якой згаснуць іх талент і мары. Як мёртва і бездухоўная прастора, якую можна запоўніць самімі нізкапробнымі адкідамі горадабудаўнічай дзейнасці. Успрымаць Полацк на ўзроўні заштатнага раёнцэнтра — значыць прапаводаць альбо невуцтва, альбо непавагу да народнай гісторыі, што для інтэлігентнага чалавека ў роўнай ступені недаравальна.

Хто ж павінен быў заступіцца за Полацк, калі гарадское начальства і архітэктары «ўмылі рукі»? Думаецца — таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры. Яго аддзяленне ўзначальвае першы намеснік старшыні гарвыканкома С. Капітан.

— Не ў курсе справы, — адказаў Сяргей Сямёнавіч і параў зварнуцца да адказнага сакратара аддзялення М. Парфёнава.

— Ведаецца што, — тлумачыць Мікалай Рыгоравіч, — я толькі з красавіка мінулага года заступіў на гэту пасаду, таму ў нюансах яшчэ не разабраўся.

Нічога новага ў гэтых адказах я не пачуў і нават не вель-

ТРОЕ МАСТАКОЎ паказалі «фрагмент мыслення» свайго, пазначыўшы яго «акцыяй», падпарадкаванай цалкам высакароднай мэце — «пошукам ісціны». Як мяркуюць аўтары экспазіцыі, яна мусіць утрымліваць імпульсы, спалучаныя нават з «касмаганічным значэннем добра і зла», з рэмінісцэнцыямі творчага мыслення самых разнастайных папярэднікаў і сучаснікаў — ад Авідзія, Босха, Гоі да Шастаковіча і Абуладзе... Маніфестуецца праблематыка, якая ўключае «фаўстаўскія» матывы і нават гісторыю, архітэктоніку і «цяперашні статус» будынка, у якім адбылася экспазіцыя (некалі касцёл, цяпер Дом кіно). Так што, як бачым, «фрагмент мыслення» даволі маштабны. А выяўлены ён праз спалучэнне ў адну прадуманую экспазіцыю дэкаратыўных матываў жывапісу, скульптуры і... «канцэптуальных аб'ектаў», створаных пераважна са старых рэчаў.

Адаю на суд чытача таксама «фрагмент мыслення», па-рэальнаму «акцыя» траіх мае нашмат больш сувязей з хуткаплыннай і ўнутрана супярэчлівай рэчаіснасцю, чым удалося прасачыць нават шматлікім удзельнікам абмеркавання экспазіцыі, якое працягвалася некалькі гадзін (дарэчы, мне падалося, з нашмат большым плёнам, чым некаторыя абмеркаванні ў Саюзе мастакоў, дзе так часта «шэрыя» творы выклікаюць «шэрыя» абмеркаванні). Выказваліся і аргументаваліся самыя супярэчлівыя довады «за» і «супраць». А галоўнае — удзельнікі абмеркавання слухалі адзін аднаго і аўтараў экспазіцыі, якія з сапраўды спартанскім гартам абаранялі свае пазіцыі, аднолькава ўважліва ўслухваючыся і ў хвалу і ў хулу... І, мне думаецца, самі змястоўныя спрэчкі вакол экспазіцыі былі досыць важкімі аргументам у карысць паказу нават такіх нечаканых выставак (канечне, пры абавязковай умове, што яны будуць усебакова абмеркаваны). Зрэшты, пра гэта, як і пра многае другое, слухна пісаў Барыс Крэпак у артыкуле «На выстаўцы і за яе кулісамі», надрукаваны дзямі ў газеце «Знамя юности». Адзін толькі акцэнт у прыгаданым артыкуле, на мой погляд, патрабуе ўдакладнення. Б. Крэпак мяркуе, што «фрагмент-падзея-87» у нечым тлумачыцца і як рэакцыя на псеўдамастацтва, якога хапала на нашых выстаўках, пазначаных прыкметамі пампезнасці, фальшывых ідылій і да т. п. Аднак жа ўлюбывы з перыядаў развіцця мастацтва ў рэспубліцы не перарываўся струменем наватарства, які і надаў тую ўдзельную вагу, якую мае мастацтва Беларусі ў агульнасаюзным кантэксце. І я звязваю бы памкненні Людмілы Русавай, Фёдара і Ігара Кашкурэвіча са шчырым жаданнем распусціць абсяг эксперыменту (іншая справа, што ў абраным кірунку іх «першы блін» шмат у чым нагадвае «камяк»).

Так, сапраўды, можна пра «канцэптуальныя аб'екты» гэтай экспазіцыі гаварыць: «было». Былі калажы Пікасо і Брака. Аднак яны не замянілі ўзнікненню калажаў, скажам, Раўшэнберга. Былі калажы Родчанкі і Хартфільда. І яны не замяняюць узнікненню калажаў апошняга часу ў самых розных

ленае, дарэчы, і тым, што старая рэч — паламаная лялька, абломак скульптуры, засохлыя кветкі, косці жывёл — і г. д. і да т. п. па прыродзе сваёй нясуць зарад песімістычнага) заглушыла паасобныя знаходкі. Прастора экспазіцыі перагружана — «канцэптуальныя аб'екты» замяняюць успрымаць жы-

пабываў на «фрагменце-падзеі-87».

Аднак жа, пры ўсіх няўдачах, гэтая выстаўка прымушае мабілізаваць тэарэтычны багаж, назапашаны на сёння ў асэнсаванні дыялектыкі традыцый і наватарства (няхай нават не экспанатамі, а самім фактам свайго існавання).

Цікава, што Фёдар Кашкурэвіч заявіў рашуча: «Усё, што тут паказана, гэта мастацтва рэалізму». Наўна? Можна быць. Але заява даказвае: мастака глыбока хвалюе сутнасць выяўлення. І як тут не прыгадаць прадуктыўную думку Б. Сучкова, выказаную больш за дзесяць гадоў назад: «Сярод некаторай часткі літаратуразнаўцаў пануе перакананне, што рэалізму ўвогуле, а сацыялістычнаму асабліва ўласціва толькі адна форма мастацкай выяўленчасці, а іменна — абавязковае жыццёвае падабенства вобраза. Умоўныя формы адлюстравання разглядаюцца як адсутнасць рэалізму і ледзь не як састанупленне перад эстэтыкаю мадэрнізму. Прычым не даследуецца сам характар умоўнасці, якая ў сістэме сацыялістычнага рэалізму выяўляе ў згушчанай, завостранай форме існасныя бакі жыцця і з'яўляецца адным з відаў пазнання і абагульнення рэальнасці».

Гэта прыводжу не ў падтрымку заявы маладога мастака і не ў апраўданне эклектыкі зместу і формы эксперыментальнага «фрагмента-падзеі-87». Прадаўжаючы думку Б. Сучкова, падкрэслію: прадмет у нацюрморце ці ў калажы (хай сабе ў «канцэптуальным аб'екце»), як і ва ўсякай «добрапрыстойнай» карціне, можа даць зусім процілеглыя вынікі; супастаўленне прадметаў можа выклікаць «сутаргі асацыяцый», як, скажам, у калажах Раўшэнберга, а можа выклікаць прадугледжанае аўтарам гуманістычнае перажыванне, нават калі і самае жорсткае бярэцца спалучэнне. Спашлюся на калаж Джона Хартфільда «Ніколі болей!» — мёртвы белы голуб на шытку, змешчаны на чорным фоне і знізу падсвечаны чырвоным колерам. Гэта класіка высокаграмадзянскага, гуманістычнага мастацтва калажу.

Інтуіцыя і фантазія — рэчы добрыя. Аднак карыстацца імі рызыкаўна без цярплення кантролю розуму. Іначэй самыя добрыя намеры могуць прывесці ў пекла зусім непажаданых вынікаў.

Хацелася б спадзявацца, што прыгаданая трое мастакоў пазбавяцца натуралістычна ілюстрацыйнага чаргавання «канцэптуальных аб'ектаў», дасягаючы больш арганічнага і больш акрэсленага ў сэнсе светапогляду калажнага ўзаемадзеяння, здольнага нараджаць больш акрэсленыя эфекты, якія не давалі б падстаў для ўзаемна процілеглых трактовак.

Уладзімір БОЙКА.

ФРАГМЕНТ З НАГОДЫ «ФРАГМЕНТА...»

мастацтвах, не толькі ў выяўленчым (дастаткова прыгадаць плённыя ідэйныя вартасці калажнага прыняццю ў творчых пошуках кінарэжысёра Сяргея Юткевіча). Калажны принцип скарыстоўваецца на плоскасці карціны або ў прасторы, калі ўзаемадзеіваюць рэчы і іх фрагменты (гэтак жа, як на выстаўцы, пра якую ідзе гаворка).

І тут мушу нагадаць агульнавядомае: у мастацтве заўсёды важна — хто, што, як, у імя чаго? У адказе на гэтыя пытанні — крытэрыі ацэнкі «фрагмента-падзеі-87».

У імя чаго? У імя самых высакародных памкненняў, абвешчаных больш або менш выразна ўдзельнікамі экспазіцыі. Іншая справа, што памкненні гэтыя ў экспанатах пульсуюць часам насуперак абвешчанаму.

Які! Не без таленту. З выдуманым. Часам нават з густам. Хаця і таленавітасць, і вострыя думкі і пачуцця, і вытанчаны густ заглушаюцца, па-мойму, і яўнай безгустоўшчынай, залежнасцю ад узораў далёка не заўсёды лепшага гатунку. Імпульсы, якія ўзнікаюць у гледача, узаемна пагашаюцца.

Што! Удзельнікі абмеркавання знайшлі тут «духоўную абуджанасць» і «адсутнасць ідэала», «недарэчнае выдаткаванне таленту» і «голас перасцярогі перад небяспекаю атамнага варварства», «філасофскае вытлумачэнне тэмы смерці» і «заклік да пільнасці», «элементы масавай культуры» і «ледзь не страту розуму», «ароздум пра лёс помнікаў культуры» і «нястачу пазітыўнага пачатку»...

Хто! Здольныя мастакі, якія не жадаюць ісці лёгкім шляхам. Аднак пры ўсёй несумнянай вынаходлівасці стварэння «канцэптуальных аб'ектаў» мастакам не ўдалося вырасцаць з нечаканых спалучэнняў прадметаў гуманістычны пафас. Дэгуманізаванае гучанне шэрагу вузлавых кампазіцый (абумоў-

вапіс (у ім, як слухна заўважыў на абмеркаванні А. Зіменка, ёсць пэўныя фармальныя адкрыцці), скульптуру, а жывапіс і скульптура ў сваю чаргу мала даюць імпульсаў, якія хоць неяк спрыялі б успрыманню «прасторавых калажаў». Не хапіла мужнасці зрабіць адбор? Не ведаю, у тры, у чатыры ці больш разоў скарачана экспазіцыя, можа, дала б магчымасць больш акрэслена выявіць імпульсы, якія валодаюць аўтарамі.

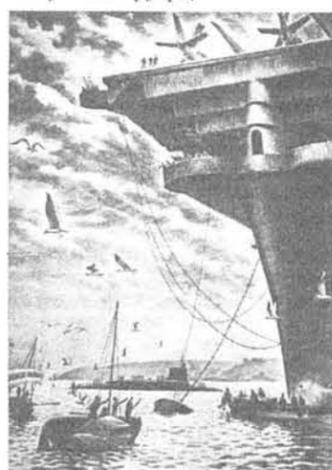
І тут ніяк не магу адкінуць думку пра тое, што ў нашых вучылішчы і інстытуце будучыя мастакі навучаюцца малюваць, кампанаваць і г. д., аднак мала навучаюцца мысліць аб мастацтве на сучасным узроўні, атрымліваюць яўна недастатковую светапоглядную загартоўку. Так, на гэтай выстаўцы мы ўбачылі небяспеку «поп-артызму». Аднак мы раўнадушна мінаем небяспеку «шэрасці», якую плодзяць «добрапрыстойныя» мастакі, ад чыйго «мастацтва» нікому ні горача, ні холадна, чые творы пры ўсёй сваёй «добрапрыстойнасці» не здольныя даць імпульсу хаця б для такога абмеркавання, як «фрагмент-падзея-87». Пагадзіцеся, тут ёсць над чым падумаць.

Гэтыя трое мастакоў чытаюць аб мастацтве, відаць, шмат, але — недастаткова шмат. Іначэй яны звярнулі б увагу, скажам, на такое разважанне паважанага англійскага рэжысёра Пітэра Брука ў яго кнізе «Пустая прастора»: «Мастацкая смерць узнікае там, дзе ёсць паўтарэнне пройдзенага. «Мёртвы рэжысёр» скарыстоўвае старыя формы, старыя метады рэпетыцый, старыя жарты, старыя эфекты, збітыя пачаткі і фіналы, гэта ў роўнай ступені датычыць і яго сатворцаў — мастакоў і кампазітараў...» Напісаў так, быццам толькі што

ЭКСПАЗІЦЫЯ ЗЕМЛЯКА

На Жлобінскай фабрыцы штучнага футра.

Янкi — вон!

Вялікую цікавасць у гамлячан выклікала персанальная выстаўка мастака Вялянціна Ягорава.

В. Ягораў — выпускнік Беларускага дзяржаўнага тэатральна-мастацкага інстытута. З 1961 года жыве ў Гомелі. Асабліваю ўвагу заслугоўвае яго антыімперыялістычная серыя работ «Да зброі, Нікарагуа!», «Пракіляец аратэга», «Янкi — вон!», «Песня пратэсту», «Камуніст». У ёй адлюстравана барацьба народаў Лацінскай Амерыкі, Азіі за свабоду, мір на зямлі.

Гераічным будням савецкіх марак мастак прысвяціў творы «Ракетныя кацеры», «Нараджэнне новага», «Каб чыстым быў гарызонт», «Да родных берагоў», «Вадалаз».

Трыпціх «Блакадны дзённік», што ўключыў работы «На перадавую», «Зіма 1941 года», «Малое вайну», адлюстроўвае ленынградскую блакаду, якую мастак перажыў падлеткам.

У экспазіцыю ўключаны цыкл работ «На Жлобінскай фабрыцы штучнага футра», пейзажы «Соки», «Дняпро ля Лоева» і іншыя.

В. Ягораў быў удзельнікам творчай сустрэчы мастакоў СССР, Балгарыі, Венгрыі, ГДР, ЧССР, адкуль прывёз серыю работ «Прага пасля дажджу», «Прага. Карлаў Мост», «Украіна Крумлава», «Чэшскі Крумлаў. Замак XVI стагоддзя». Янкi — таксама ў экспазіцыі.

А. ШНЫПАРКОУ.

У СКАРБОНКУ ДРУЖБЫ

Некалькі дзён у буйным індустрыяльным і культурным цэнтры Украінскай ССР Днепрапятроўску, іншых гарадах і пасёлках Прыдняпроўя паходзіла святая нашага мастацтва — VI Усесаюзна фестываль савецкай музыкі. Гэтае традыцыйнае свята праводзіцца ў горадзе на Дняпры пад эгідай Саюза кампазітараў СССР і Міністэрства культуры СССР. Фестываль, у ходзе якога слухачы знаёмяцца з лепшымі дасягненнямі савецкіх музыкантаў, заўсёды збірае прызна-

ных і папулярных кампазітараў, выканаўцаў, вядомых творчых калектывы. Вось і на гэты раз на яго канцэрты прыехалі кампазітары Ціхан Хрэнікаў і Георгій Маўсесян, Марк Мінкоў і Уладзімір Мігуля, Яўгеній Пічкін і Алмаз Манаспаў, спевакі Марыя Пахоменка, Леанід Пішанічын, Марына Капура, Эстрада-сімфанічны аркестр Ленінградскага тэлебачання і радыё, Ансамбль скрыпачоў Сібіры... Дастойна была прадстаўлена і музыка братняй Беларусі

— дзякуючы шматлікім аўтарскім канцэртам гасцей фестывалю народнага артыста СССР Ігара Лучанка і заслужанага дзеяча мастацтваў БССР Эдуарда Ханка. Разам з імі ў Днепрапятроўску пабывала цэлая група выканаўцаў беларускай савецкай песні — ветэран эстрады Эдуард Міцуль, маладая спявачка, лаўрэат усесаюзнага конкурсу Таццяна Арлоўская, салісты Ядвіга Палаўская і Аляксандр Ціхановіч, дыпламант XII Сусветнага фестывалю моладзі і студэнтаў

у Маскве Уладзімір Правалінскі... Слухачы ўспомнілі любімыя песні беларускіх кампазітараў, з цікавасцю ўспрынялі новыя творы І. Лучанка і Э. Ханка.

Яшчэ да адкрыцця свята савецкай музыкі творчаму шляху кампазітараў былі прысвечаны публікацыі ў фестывальных рубрыках днепрапятроўскіх газет, а ў час фестывалю з'явіліся інтэрв'ю з імі, рыхтуюцца спецыяльныя праграмы на абласным тэлебачанні і радыё.

— Прыезд на Украінскую зямлю для нас — асабліва падзея, — сказаў І. Лучанок. — Бо мы — пачац, і нягоды, і радасці ў нас агульныя, і песні на Па-

лесці так перапліліся, што цяжка бывае размежаваць, дзе песня Украінская, а дзе беларуская... Я уражаны горадам на Дняпры — яго людзьмі, яго размахам, захапляюся вялікай славянскай ракой і, галоўнае, — музыкай, любоўным стаўленнем да мастацтва на Прыдняпроўі...

Адгучалі ў канцэртных залах Днепрапятроўшчыны задучыныя песні гасцей з Беларусі. Уражанне пра гэтыя канцэрты, неаспрэчна, адно з самых яркіх; застаецца яшчэ адна старонка ў бяскончым летапісе дружбы нашых народаў, нашых культур.

В. ПОРТНІКАУ.
г. Днепрапятроўск.

Т ОІ, хто цікавіцца станам аховы помнікаў гісторыі і культуры ў Мінску, не можа не заўважыць, што ў апошнія гады значна ўзрастае грамадская цікавасць да гістарычнай, архітэктурнай і горадабудаўнічай спадчыны горада. Назіраюцца прыкметныя поспехі ў яе ахове: прыняцце над дзяржаўную апеку шэрагу гістарычных аб'ектаў культуры, рэстаўрацыя помнікаў архітэктуры і г. д.

Працэс шанавання спадчыны горада развіваецца, аднак, даволі складана і супярэчліва як у свядомасці людзей, так і ў канкрэтных правах горадабудаўнічай дзейнасці. Але сфера няўважлівых, негатыўных адносін да гістарычнай спадчыны няўмоўна звужаецца, выклікае ўсё шырэйшае грамадскае асуджэнне. Працэс вяртання да вытокаў, што назіраецца ў Мінску, выяўляе, на мой погляд, падзею велізарнай важнасці — усведамленне насельніцтвам сваёй прыналежнасці да культуры горада. «Што горад, то і нораў», — прымаўка ўзнікла ў сярэднявеччы і адлюстравала рэальнае становішча. Кожны горад меў сваю пэўную архітэктурную і сацыяльна-культурную адметнасць і асаблівасць, дзякуючы перш за ўсё пастаяннаму насельніцтву, што забяспечвала пераемнасць традыцый. У старабеларускіх гарадах існаваў, напрыклад, універсальны каштоўнасны крытэры культурных здабыткаў — «старына». Гэта значыць, комплекс выпрацаваных гарадскіх традыцый, сфарміраваны ўклад жыцця, які гарантаваў эвалюцыйнае развіццё культуры. («І каб старыны не рухалі», — пісалі звычайна магільскія, быхаўскія, случкія мяшчане «яго каралеўскай міласці»).

З развіццём капіталізму, ростам насельніцтва і урбанізацыяй гарадоў сувязь гарадскіх традыцый распалася. У асобных выпадках гэта прывяло да ўтварэння замест гарадской культурнай агульнасці жыхароў гарадской масы насельніцтва. Мікраструктура такога горада — шматкватэрны дом, жыхары якога, жывучы побач, пад адным дахам, не маюць агульных грамадскіх інтарэсаў, не ведаюць адзін аднаго — выяўляе макраструктуру, гэта значыць усю фармальную гарадскую агульнасць.

Невыпадкова, што пасля рэвалюцыі ў нас назіраліся імкненні супроцьпаставіць капіталістычнаму гораду новы сацыялістычны са сваім арыгінальным узроўнем культуры, традыцыямі, сацыяльным укладам і архітэктурай. У дваццатаыя гады многім такі горад уяўляўся ў ажыццяўленні ўстаноўка канструктывізму і ідэй пралеткульта. Аднак, бадай, нішто так не пашкодзіла ў гэтай справе, як пралеткультаўская ідэалогія, якая, як вядома, адмаўляла ўсялякія гістарычна-культурныя традыцыі. Неабходнай умовай стварэння новай «пралетарскай» культуры, на думку ідэолагаў пралеткульта, з'яўлялася знішчэнне старой «буржуазнай», «эксплуататарскай» культуры. Базаруцкая «расчыстка» стала неабходным фактарам новага будаўніцтва. А паколькі такое дзеянне не патрабуе фактычна ніякай культурнай падрыхтоўкі, ідэй агрэсіўнай непашаны да старадаўніны пусцілі глыбокія каранні. Пралеткульт выкарыстаў рэвалюцыйны энтузіязм і агульную культурную адсталасць працоўных таго часу ў сваіх інтарэсах. Пасля роспуску пралеткульта ў 1932 г. яшчэ доўга прыходзілася змагацца з дэмагічнымі правамі несярпнасці да спадчыны.

Фактычна толькі пасля вайны, калі большасць гарадоў ляжала ў руінах, многім стала зразумелай самагубная сутнасць пралеткультаўскай «базараўшчыны» і немагчымасць плённага развіцця новай гарадской культуры без сувязі і пераемнасці традыцый. Аднак у саракавыя—пяцідзсятыя гады прасталінейнае усведамленне творчых задач і гістарызму ў архітэктуры прыводзіць, гэтак жа як і ў другой палове XIX ст., да аналагічнага выніку — развіваецца эклектыка.

Адрозненне пасля вайны складаюцца спісы помнікаў культуры, ствараюцца камісіі па ахове спадчыны, прымаюцца пастановы. У гэты ж час інтэнсіўна абнаўляецца гарадское насельніцтва. Калі перад вайной у Мінску жыло каля 240 тысяч

струкцыі і рэгенерацыі гістарычных цэнтраў Вільнюса, Каўнаса, Клайпеды, пачынаецца рэстаўрацыя старога Таліна. У Мінску ж у гэты час распрацоўваюцца планы зносу гістарычнай забудовы, а з пачатку сямідзсятых гадоў пачалося разбурэнне даўніх кварталаў па Нямізе, вуліцах Віцебскай, Астроўскага, у Нізкім горадзе па вуліцы Гандлёвай, руйнуецца Траецкае прадмесце — сотні мураваных дамоў. Планаўецца знос Верхняга горада.

Толькі на пачатку васьмідзсятых гадоў пасля ўваходу ў сілу Закона аб ахове помнікаў у захаванні архітэктурнай спадчыны Мінска назіраецца паварот да лепшага. Такое спазненне ў параўнанні з іншымі гарадамі СССР абумоўлена не толькі суб'ектыўнымі прычынамі. Складанасць выпявання

руху урбанізацыі ў шырокім яе разуменні. Адбываецца пастаянная цыркуляцыя паміж цэнтрам і перыферыяй на аснове аднабаковай сувязі з цэнтрам. Заўважана, што ў выніку такога кругавароту гарадскія формы свядомасці распаўсюджваюцца на ўсё насельніцтва, абліжаюцца класы і сацыяльныя групы, узмацняецца сацыяльная аднароднасць. Урбанізацыю трэба разглядаць як форму сацыяльнага развіцця культуры.

Культуру горада немагчыма вывучаць ізалявана ад працэсу урбанізацыі. Складанне гарадской агульнасці падлягае пэўным заканамернасцям. Абавязковым з'яўляецца ўтварэнне архітэктурна-планіравацкай

ляемса сведкамі супярэчлівых падзей. З аднаго боку, адбываецца фармальна-інтэграцыя гарадской сацыяльна-прасторы, гарадскі арганізм перапоўніўся насельніцтвам, абудавана мікракварталамі, што выступаюць у ролі агромністай, аморфнай гарадской перыферыі, з другога — мы бачым разбурэнне традыцыйнай векавой гарадской культуры, ад знішчэння ўсталяваных прасторавых структур (гістарычнай забудовы) да трансфармацыі гарадскога тыпу чалавечай асобы, што прыводзіць у цэлым да дэвальвацыі культуры і «унікальных» узораў дзейнасці.

Як характэрны прыклад, можна разглядаць Ленінград — горад самабытнай культуры. У апошнія два-тры дзесяцігоддзі з развіццём навукова-тэхнічнага прагрэсу і інтэнсіфікацыяй урбанізацыі з ім зда-

Родны кут у горадзе

чалавек, у 1944 годзе — не больш за 50 тысяч, а ў 1960 г. ужо 600 тысяч. Цяпер гэта паўтарамільённы горад. Прытым большасць пераехала ў Мінск з вёскі. Зразумела, што павінен быў мінуць нейкі перыяд, пакуль адбудзецца грамадскае асэнсаванне наваёсламі свайго новага сацыяльнага і культурнага становішча. Працэс ускладняўся тым, што перасяленцы прыехалі не ў цэласную сфарміраваную грамадска-культурную структуру горада, якая б хутка асімілявала новы пласт, а ў разбітую, ва ўсіх адносінах дэфармаваную. Яны самі сталі тым «матэрыялам», з якога фарміравалася гэтая сацыяльна-культурная структура.

Узаемаадносінны з горадабудаўнічай спадчынай у той час на першы погляд парадкальна. Гаворыцца аб пераемнасці традыцый і аднаўленні Мінска і адначасна зносіцца гістарычная забудова, каб на яе месцы пабудавалі новую. Даследуюцца помнікі дойлідства і адначасна перапрацоўваюцца альбомы зносіцца аб'екты архітэктурнай спадчыны, а большасць новага насельніцтва горада не толькі не разумее каштоўнасці гэтых аб'ектаў, але не ў стане яшчэ ўсвядоміць значэнне і сутнасць таго, што адбываецца.

У шасцідзсятыя гады было неабвержна даказана, што рэстаўрацыя і прыстасаванне гістарычнай гарадской забудовы эканамічна больш выгадна, чым новае будаўніцтва. З гэтага часу ўсялякія зносы старой забудовы гарадоў спынены ва ўсім свеце. Пачынаецца рэгенарцыя старадаўніх гарадскіх цэнтраў, вуліц, кварталаў, рэстаўрацыя і прыстасаванне грамадскіх будынкаў. Сама прырода эканамічнага развіцця грамадства прадугледзела захаванне горадабудаўнічай спадчыны як матэрыяльнага фактара гарадской культуры. Знос гістарычнага будаўнічага фонду горада стратны для гарадской гаспадаркі. Ужо ў першай палове шасцідзсятых гадоў створаны практы рэкан-

грамадскага ўсведамлення каштоўнасці горадабудаўнічай спадчыны як фактара і сродку гарадской культуры і, адпаведна, неабходнасці дзейснай яе аховы трэба суадносіць з агульным працэсам урбанізацыі і тымі канкрэтнымі абставінамі, у якіх ён адбываецца ў Мінску.

У кантэксце даследаванняў, праведзеных апошнім часам, урбанізацыя паўстае як важнейшы сацыяльны працэс, які закранае глыбінныя асновы самога быцця чалавека, істотна пераўтварае яго лад жыцця, псіхалогію і культуру. Пры сацыялізме урбанізацыя азначае перабудову асяроддзя, у якім жыве чалавек, сфер яго штодзённай жыццядзейнасці, спосабаў задавальнення патрэбнасцей, распаўсюджанне тыпу бытавой культуры і баўлення часу на лепшых узорах, што ўзніклі ў буйных гарадах, прычым вызначальнае ўздзеянне аказвае, з аднаго боку, знішчэнне процілегласці паміж горадам і вёскай, а з другога — караннае аздаравленне ўмоў гарадскога жыцця. Словам, галоўны змест урбанізацыі заключаецца ва ўзмоцненым уздзеянні і распаўсюджванні гарадскіх адносін на ўсё віды дзейнасці як сельскай, так і гарадской. Сутнасць у тым, каб дасягненні гарадской культуры сталі даступнымі ўсяму грамадству, усяму насельніцтву, самым аддаленым куткам краіны.

Носьбітам урбанізацыі з'яўляецца сучасны горад. У ім адбываецца канцэнтрацыя і накіраванне эканамічнага і культурнага патэнцыялу грамадства. Гэта стварае ўмовы для фарміравання вышэйшых (узорных) прыкладаў матэрыяльнай і духоўнай дзейнасці. Потым дасягненні буйнейшых гарадскіх цэнтраў засвойваюцца меншымі гарадамі, мястэчкамі, вёскамі і паселішчамі. Засваенне «цэнтральнай» гарадской культуры «правінцыяй» у сваю чаргу дае штуршок для нарошчвання культурнага патэнцыялу галоўных цэнтраў. Такая схема

прасторавай структуры. Прытым гарадская архітэктурная прастора, якую асвойвае чалавек і ўнутры якой знаходзіцца, не з'яўляецца безадноснай да яго. Яна фарміруе яго ўзаемаадносінны і асобу, гэтак жа як і чалавек уздзейнічае на яе. Узаемадзеянне падлягае агульным правілам абарачальнасці культурнага патэнцыялу паміж перыферыяй і цэнтрам горада. Такі спосаб развіцця гарадскога феномена культуры, акрамя фактара «цэнтральнасці», вылучае, як мяркуюць некаторыя даследчыкі, ішчэ фактар «унікальнасці». Гэты працэс суправаджаецца ўтварэннем і канцэнтрацыяй вышэйшых, унікальных узораў дзейнасці ў самых розных галінах матэрыяльнай і духоўнай вытворчасці (прамысловасць, тэхніка, навука, мастацтва і да т. п.).

Горад тады зробіцца цэнтрам, калі ўтворыць культурнае асяроддзе. Яно залежыць ад узроўню урбанізацыі асобы гараджаніна. Аднак утварэнне гарадской асобы і культурнай агульнасці жыхароў-гараджан адбываецца не адразу. Працэс накіравання і адбору культурных каштоўнасцей надзвычай складаны, развіваецца паступова, патрабуе часу, перадачы сацыяльнага вопыту ад пакаленняў у пакаленне, крышталізацыі традыцый, залежыць ад спецыфічных умоў фарміравання канкрэтнага горада. Гэта працэс доўгі. Ён не паспявае за тэмпамі росту прамысловасці і жыллёвага будаўніцтва. Таму не дзіўна, што так званыя новыя гарады развіваюцца доўгі час як прамысловыя ўтварэнні з кангламератам насельніцтва, аморфнай архітэктурна-прасторавай структурай, прыміўнай, абмежаванай сферай узаемаадносін. Толькі праз працяглы час у такім утварэнні могуць з'явіцца прыкметы культурнага цэнтра, уласна горада ва ўрбаністычным яго разуменні.

Інтэнсіўнае перасяленне сельскага насельніцтва ў цэнтральныя гарады, якое моцна ўзрасло за апошнія 25—30 гадоў, прывяло да рэзкіх змен ва ўсёй сацыяльна-культурнай і прасторавай структуры гэтых гарадскіх арганізмаў. Мы з'я-

рылася тое ж, што і з Мінскам — у цэнтр хлынула перыферыя, галоўным чынам сельская, і горад стаў непазнавальным. Той жа горад, тая ж архітэктурна, але не тая «вуліца», не тое асяроддзе. Рэзка адчуваецца культурная раз'яднанасць у масе жыхароў, безадноснасць да архітэктурна-прасторавай структуры. У пачатку васьмідзсятых гадоў у Ленінградзе было праведзена сацыялагічнае абследаванне, якое паказала, што гістарычнае асяроддзе, як прыкмету цэнтра, прызнае большасць апытаных, але ў працэнтных велічынях становіцца выяўлена так: 24,6 працэнта людзі з вышэйшай адукацыяй і 14,5 працэнта — пры няпоўнай сярэдняй. Гэта вельмі мала для гістарычнага горада, асабліва такога, як Ленінград. Пры аналагічным абследаванні ў Таліне высветлена, што безумоўна каштоўнасць унікальнага асяроддзя Старога горада, неабходнасць захоўваць яго прасторава-архітэктурную цэласнасць прызнае 100 працэнтаў апытаных, а 60 працэнтаў лічаць яго агульна-гарадскім цэнтрам сучаснага Таліна. Гэта сведчыць аб высокім узроўні урбанізацыі эстонскай сталіцы і ў цэлым рэспублікі і аб меншай інтэнсіфікацыі дацэнтрабежных працэсаў.

Разглядаючы працэс урбанізацыі ў сферы функцыянавання ўсёй нацыянальнай культуры, трэба адзначыць, што некаторыя аспекты перыферыі адносін (этычныя фактары развіцця, фальклор і т. п.) патрабуюць спецыяльнага ахоўнага стаўлення, зафіксаванага ў актах заканадаўства. Цяперашняя рэчаіснасць паказвае, а практыка пацвярджае, што ва ўмовах навукова-тэхнічнага прагрэсу, калі імкненне ў «цэнтр» выйшла з камунікатыўнай формы, пераступіла яе мяжу і вылілася ў сацыяльны працэс перасялення сельскага насельніцтва ў буйнейшыя гарады, ахоўнага стаўлення і строгага заканадаўства патрабуе, перш за ўсё, гарадская культура (асабліва спадчыныя, гістарычныя, традыцыйныя яе пласты) ад разбуральнага ўздзеяння перыферыі свядомасці. Заўважана, што значная частка людзей, якія пе-

расяліліся з вёскі ў вялікі цэнтр, выступаюць звычайна як спажывыцы найбольш прымітыўных форм гарадской культуры. Утвараецца спажывецкі тып асобы. Гэтаму садзейнічаюць нізкі ўзровень урбанізацыі, вясюца і фактары, характэрныя для гарадскога ладу жыцця (запас вольнага часу, рознабавасць і частата сацыяльных кантактаў, зніжэнне ролі суседскіх і кроўных сувязей, лёгкая даступнасць тавараў бытавога і культурнага спажывання, інтэнсіўнае развіццё візуальных сродкаў масавай камунікацыі і т. п.).

Паводзіны большасці ўчарашніх перасяленцаў, якія імкнуцца быць «гараджанамі», у такіх умовах паўсюдна характарызуецца адвольнасцю: адмаўленнем ад этнічных творчых традыцый нацыянальнай культуры, часта нават грэбаваннем імі і перайманнем масавых, тыражыраваных, як правіла перыферыяльных, другасных узорак гарадской культуры. Сутыкненне масавай перыферыяльнай свядомасці з несфарміраванай, альбо аслабленай ці разбітай гарадской культурай цэнтра, з чужароднымі формамі сацыяльна-культурнай сувязі прыводзіць да зніжэння і распаду тых культурных фактараў, носьбітамі якіх з'яўляецца і сельскі, і гарадскі лад жыцця.

Адбываецца своеасаблівае анігіляцыя каштоўнасцей і пераадзэнне нацыянальнай культуры ў культуру спажывецкую, масавую. Распаўсюджанне спажывецкай псіхалогіі і ўзаемаадносін мы назіраем асабліва ў межах так званай культурнай «ускраіны» гарадскога грамадства. Прытым актыўнасць яе тым большая, чым менш развіты цэнтральныя аспекты урбанізацыі — духоўнае адзінства і традыцыі горада.

Той факт, што спажывецтва прасачылася па ўсёй структурнай лясвіцы руху аж у вёску, сведчыць перш за ўсё аб тым, што гэтая з'ява ёсць спараджэнне выдаткаў урбаністычнага працэсу ўтварэння звышгарадоў і што распаўсюджвальнікам і паскаральнікам яго, у першую чаргу, з'яўляецца «чаўнаковая» міграцыя той часткі культурнай перыферыі: урбаністычнага цэнтра, што не парвала сацыяльнай і матэрыяльнай сувязі з сялом. Аслабленне кантакту з зямлёй як першаснай эканамічнай і экалагічнай нацыянальнай каштоўнасцю, а ў некаторай частцы высоўваюць адрыў ад яе, спрыяе засвойванню заганных сацыяльна-культурных вынікаў «чаўнаковай» міграцыі, што адбываецца паміж вялікімі горадамі і вёскай.

Гарадская адаптацыя гэтай групы людзей адбываецца павольна і супярэчліва. Такі навабел фактычна да канца жыцця нясе ў сабе падвойную свядомасць: вясюца, што звязана з вёскай кроўнымі і матэрыяльнымі сувязямі, і гараджаніна, жыхара горада, дзе ён жыве, працуе, але не набыў тут пачуцця роднага дома, бацькаўшчыны, бо яно не так проста набываецца, асабліва калі «бацькоўскі парог» у іншым месцы. Адсюль няўпэўненасць, адсутнасць развітога пачуцця супрыналежнасці да гістарычных набыткаў свайго горада, абавязку і адказнасці за захаванне яго каштоўнасцей. Адсюль пасіўнасць, ці ў лепшым выпадку імпульсіўнасць, адносіны да гарадской спадчыны, няведанне яе, альбо неразумнае сэнсу гістарычных здабыткаў гарадской культуры. Таму так лёгка знішчаецца мураваная гісторыя гарадоў.

Аднак арганізм перанаселена-

га горада (і асабліва гістарычнага горада) стыхійна імкнецца знайсці сродкі ад растварэння ў перыферыяльнай свядомасці, шляхам стварэння сацыяльна-культурных згусткаў гарадскога руху і спосабаў абмену інфармацыяй. Дыферэнцыяцыя дзеянняў у такіх умовах выступае як неабходны момант культурнай інтэграцыі горада.

Сімптаматычна, што ў гарадах, якія захавалі сваю гістарычную спадчыну і аднавілі горадабудаўнічую прасторавую структуру (Талін, Каўнас, Вільнюс, Ерэван, Рыга, Тбілісі і інш.), якраз і назіраецца ажыўленне дыферэнцыраванай творчай дзейнасці, як праяўленне кансалідуемых урбаністычных працэсаў. Справа ў тым, што спецыфіка гарадской культуры, як мы адзначалі, залежыць ад уздзеяння арганізаванай архітэктурнай прасторы. Гарадская прастора заўсёды актыўна ўключана ў паўсядзённую сацыяльную рэчаіснасць. Паводзіны жыхароў горада, іх псіхалогія нібы нясуць «адбітак» прасторавага асяроддзя. Чалавек гарадской культуры ўсведамляе прастору горада як нешта самастойнае і адначасна як частку самога сябе. Адбываецца паступовае «пранікненне» гарадской прасторы ў чалавечую дзейнасць, уключэнне яе ва ўсе сферы адносін і ўяўленняў. Урэшце прастора як важная частка культуры горада становіцца фактарам культуры гараджаніна. Цяпер ён ужо не можа заставацца безадносным да архітэктурнага асяроддзя. Ён імкнецца павольна асэнсаваць горад, у якім жыве, яго цікавыя карані, выток, словам, спадчына, пазнанне якой дае яму ўсведамленне трываласці існавання, лучнасці з гістарычнай культурай горада.

Рэстаўрацыя гістарычнага асяроддзя горада заўсёды выцягвае працэсы кансалідацыі яго жыхароў, прыспывае іх, спараджае арыгінальныя формы культурнага ўзаемадзеяння.

У якасці прыкладу можна разгледзець Тбілісі, дзе ў 1978 г. была ажыццэўлена першая чарга рэстаўрацыі старога горада. «Шмат хто, у тым ліку і некаторыя тагачасныя кіраўнікі горада і рэспублікі, — піша грузінскі архітэктар Н. Мгалаблшвілі, — не разумелі, навошта аднаўляць усю гэтую старызну, гэтыя напаяўнічыя дамы, паруханыя «старамодныя» балконы». («Архітэктура СССР», 1982, № 7—8). Але калі частку старога Тбілісі адрэстаўравалі, тады ўсе здраўмелі, што гэта значыць для культуры горада. Тбілісцы выйшлі на вуліцы. «Небывалы энтузіязм гараджан, — зазначае Мгалаблшвілі, — які літаральна пераходзіў у трыумфаванне, амаль спантанна нарадзіў сапраўды народнае свята «Тбілісоба», што азначае «дзень Тбілісі». З таго часу «Дзень Тбілісі» святкуецца кожны год. Ён стаў «самым любімым і ўсеагульным традыцыйным святам».

Правямі кансалідуемых працэсаў у Мінску можна лічыць узнікненне мастацкай «Выстаўкі аднаго дня» ў Траецкім прадмесці, імправізаваных канцэртаў у старым квартале, свята «Гуканне вясні», арганізацыю «суботнікаў», «талакі» і некаторыя іншыя, пакуль што малапрыкметныя з'явы, якія варта падтрымліваць і разумець іх станоўчае значэнне ў фарміраванні культуры беларускага горада. Працэс урбанізацыі ў рэспубліцы — працэс неабарачальны. Задача ў тым, каб ён стаў стваральным сродкам у развіцці нацыянальнай культуры, чалавечай асобы і ў цэлым нацыі.

Зянон ПАЗНЯК,
кандыдат мастацтвазнаўства.

Пачынаючы гэтыя нататкі, ловіў сябе на супярэчнасці, абмінуць якую немагчыма. Чалавек, які свядома паставіў перад сабой мэту прагледзець пераважную большасць перадач рэспубліканскага тэлебачання за два тыдні чэрвеня, ніяк не падобны на звычайнага глядача. Звычайны глядач усё запар не глядзіць. Значыць, перад намі — выпадак нетыповы, можна сказаць нават, пра-

ны тэхналагічнымі падрабязнасцямі сельскагаспадарчай вытворчасці, але ні на крок не прыблізілі нас да разумення тых працэсаў, якія адбываюцца зараз у нетрах Аграпрама. Ствараецца ўражанне, што шыльда, якая адпавядае часу, проста навішана на даўно знаёмыя «рэіды» і «вахты». Грувасткасю, неўразумеласцю вылучаецца перадача «Чалавек і эканоміка», якая падрабязна

ся на дзвюх. Тэлевіктарына «Пра музыку ад «А» да «Я» заваявала трывалыя сімпатыі глядачаў. Хацелася б, аднак, пажадаць яе стваральнікам не губляць інфармацыйнай насычанасці, якая стала добрай традыцыяй гэтай праграмы. Чэрвеньскі выпуск значна страціў з-за вяласці рытму, расцягнутасці сюжэтаў. Адзначаючы плённасць ідэй новага цыкла музычнай рэдакцыі «Пеўчае поле», нельга ў той жа час не бачыць, што чэрвеньская перадача, якая пазнаёміла з калектывамі мастацкай самадзейнасці Гомельшчыны, атрымалася бяспрэсна-ілюстрацыйнай, а часам і косназыхай.

«Экран: праблемы, героі» — традыцыйная перадача аб праблемах кінематографа — на гэты раз была прысвечана сустрэчы з латышскім рэжысёрам Юрысам Подніексам і яго карцінай «Ці лёгка быць малым?» (Крыўдныя накладкі: гаворка пра гэты фільм у гэты ж дзень ішла чатыры гадзіны раней у другой перадачы — «Тэлевізійным маладзёжным цэнтрам»). Адзначаючы значнасць зместу перадачы, хацелася б усё ж падкрэсліць, што, відаць, цяпер у кінапраграмах патрэбен не толькі і не столькі мастацтвазнаўчы аналіз, колькі публіцыстычнае асэнсаванне тых праблем, пра якія кіно расказвае. Не будзем забывацца, што гэтыя перадачы, як і іншыя, робяцца для масавага глядача.

А цяпер — аб бяспрэчных лідэрах праграмы рэспубліканскага тэлебачання за першую палову чэрвеня. Стваральнікі «Тэлевізійнага маладзёжнага цэнтра» на гэты раз адмовіліся ад арганізацыі шумных маладзёжных зборшчак у тэлестудыі, але перадача ад гэтага толькі выйграла. Несумненнай яе вартасцю з'яўляецца атмасфера даверу і шчырасці, востры публіцыстычны дыялог вядучага (Сяргей Вінаградаў) з аўтарамі пісем, якія паступілі ў рэдакцыю. Цікавы сюжэт — сустрэча з маладымі дзпутатамі. У праграме шмат музыкі, з густым падабраным эстрадным нумароў. Глыбокі змест, яркая форма (рэжысёр Валерый Гаравы) робяць «ТМЦ» прыкметнай з'явай у чэрвеньскай тэлепраграме.

Перадача «Вечар — разам» — расказ пра вечар старшакласнікаў адной з баранавіцкіх школ са сваімі бацькамі. Яна тэлевізійная не па прысці, не па фармальнай прыкмеце, а па самой прыродзе сваёй. Яна змястоўная, гумарыстычная, філасафічная, прымушае задумацца і ў той жа час глыбока закранае нашы пачуцці, стварае адчувальнае поле эмацыянальнага прыцягнення. Як гэта дасягаецца? Тут няма магчымасці гаварыць пра гэта падрабязна. Скажам толькі, што перадачу вылучае высокая культура рэжысуры (Аляксандр Вавілаў), старанна прадуманая сцэнарная распрацоўка. Арганічнасць, натуральнасць вядучай, яе цудоўная рэакцыя, пластычнасць (аўтар перадачы і вядучая Алена Спірыдовіч) сталі неабходнымі кампанентамі вобразнай структуры перадачы. Праграма «Вечар — разам» — гэта як прыёмнае знаёмства з цікавымі людзьмі, якое запамінаецца надолга.

Эдуард МЕЛЬНИКАУ,
журналіст.

Магчымы варыянты

BT: разам ля экрана

ведзены эксперымент. Што ж паказаў ён?

Па-першае, можна лічыць бяспрэчна даказаным, што прыцыпы праграмавання (планаванне штодзённай праграмы рэгіянальнай студыі як адзінага цэлага, што ахоплівае максімальную колькасць тэматычных накірункаў, жанраў і г. д.) ніяк не супадаюць з рэальнымі ўмовамі яе прагляду масавым глядачом. Ён, глядач, арыентуецца ў акіяне тэлевізійнага вшчання, як рыба ў вадзе: па трох каналах ён «ловіць» усё самае прыкметнае, самае яркае, дадаючы да гэтага тое, што цікавіць асабіста яго. Такім чынам, у свядомасці кожнага складваецца індывідуальная праграма, варыянт якой — не злічыць. Усё гэта пераканаўча даказвае, што з кожным годам узрастае значэнне так званай міжпраграмнай вёрсткі, калі тэлевізійны канал не дубліруюць, а ўзаемадапаўняюць адзін аднаго.

Ёсць і іншыя назіранні. Пераканацца, што многія перадачы Рэспубліканскага тэлебачання па-сапраўднаму цікавыя, глыбокія, змястоўныя, можна толькі ва ўмовах «эксперыменту», калі ты скаваны жорсткай неабходнасцю: сядзі і глядзі, табе гэта трэба па рабоце. Аднак звычайны, радавы глядач у гэтым эксперыменце не ўдзельнічае: калі перадача не прывабіла яго ўвагі, ён вольны пераклучаць каналы, як яму захацца. Што ён і робіць з поспехам кожны дзень.

Гаворка ідзе пра вельмі сур'ёзны недахоп пераважнай большасці дакументальных перадач: яны рацыянальныя, а не вобразныя, яны размоўныя, а не відэаілюстрацыйныя, і значыць, не тэлевізійныя. Гэта можна сказаць і аб серыі перадач «Аргументы», падрыхтаванай Гродзенскай студыяй тэлебачання, і аб новай музычнай перадачы «Пеўчае поле», і аб рэгулярных выпусках «Слова — паэзіі», і аб шматлікіх перадачах на тэмы эканомікі, навукі, грамадскага жыцця, культуры. Тэлепрадачы не можа не будавацца па законах драматургіі, па законах эстэтыкі экраннага мастацтва, якім і з'яўляецца тэлебачанне. На жаль, пра гэта часта забываюць. Канечне, многае можна спісаць на выдаткі тэлевізійнай тэхналогіі і нават эканамічнай базы вшчання. Але ўбачанае за гэтыя два тыдні пераконвае: рэжысёры многіх праграм ствараюць эстэтычна паўнацэнны твор нават і не спрабавалі. Некаторыя перадачы ўвогуле не носяць слядоў якой-небудзь рэжысуры. Красамоўны прыклад — перадача «Пра гаспадару і яго справу», якая выйшла ў эфір 4 чэрвеня.

За два чэрвеньскія тыдні ў эфір выйшлі чатыры перадачы цыкла «Аграпром: вопыт, праблемы». Яны былі перапоўне-

пазнаёміла нас з тэхналогіяй і арганізацыяй вытворчасці пастамычных машын і падобнымі «карыснымі» звесткамі. Прыземленасць, адсутнасць абавуленніў, адкрытасці любому непрудзятату погляду ўласціва многім іншым перадачам народнагаспадарчай тэматыкі.

Але, магчыма, мы памыляемся, і такія перадачы з асалядай глядзіцей нейкі гіпатэтычны глядач, якому яны і адрабуюць? Але чаму ў такім выпадку гэтыя перадачы сарамліва хаваюць у самыя патаемныя куткі штодзённай праграмы — па буднях з 17 да 19, але ніяк не пазней? Ці не будзе больш лагічна меркаваць другое: шматгадовае ігнараванне масавым глядачом гэтых перадач замацавалася ў «сетцы» вшчання, стала праграмным прыцыпам? Праўда, у перыяд, што аглядаецца, было адно выключэнне: «Шчырая размова», тэлемот Мінск—Рыга, прысвечаны праблемам дзейнасці дзяржпрыёмкі на двух роднасных прадпрыемствах — ВА «Гарызонт» і Рыжскім аб'яднанні «Радыётэхніка». Выводчына, выгаднае месца ў эфіры адведзена перадачы за мінулыя заслугі. На жаль, выпускі «Шчырай размовы» ператварыліся ў вытворчыя планёркі і наўрад ці рэальна ўздзейнічаюць на масавага глядача, хоць і робяцца кідка, ярка, з размахам.

Можна скласці ўражанне, нібыта эканамічныя тэмы ўвогуле «нетэлевізійныя». Гэта, вядома, не так. Вялікую і цікавую пошту атрымліваюць «Дзелавыя сустрэчы» (абмен перадачамі вопытам сельскагаспадарчай вытворчасці). Праўда, штосці даўнавата мы іх не бачылі... Шырокай і заслужанай папулярнасцю карыстаецца перадача «Служба Вашага настроя». (У пачатку чэрвеня выйшла такая перадача — рэпартаж з мінскага магазіна «Зрабі сам».) Актуальныя выпускі, якія складаюць цыкл «Вашай работай незадаволены». Чарговая такая перадача была прысвечана недахопам у рабоце гандлю Гомеля. Уважана, аргументавана, яна ў той жа час была эмацыянальнай, таму што закранала вострыя, надзённыя праблемы.

У раздзеле літаратурна-мастацкага вшчання за першую палавіну чэрвеня вылучаюцца паўторы двух спектакляў — «Канат» па п'есе А. Алегрыя і «Калі імгненню я скажу» («Фаўст» Гётэ ў ілюстрацыі Арлена Кашкурэвіча). Думаецца, што тыднёвы паказ прыкметных работ з фондаў рэспубліканскага тэлебачання — добрая ідэя, і яго трэба прадаўжаць.

З музычных праграм спынім-

Саюз пісьменнікаў БССР выказвае глыбокае спачуванне пісьменніку Патру ШАСЦЕРЫКОВУ з прычыны напатаўшага яго гора — смерці брата Мікалая Паўлавіча.

Міхась СКРЫПКА

КАЛІ...

Калі і юнак абрасце барадою,
Не трэба лічыць гэта Нейкай бядою,
Абы толькі лоб Не зарос лебядою.

Калі ты будзеш лезці ўгору,
Панланіся людзям —

Спатрэбіцца у горы,
Як падаць зверху будзеш.

Калі ў наватары ідзеш,
Падумаць не пашкодзіць —
Ці не спазніўся дабрадзей
Зноў порах вынаходзіць.

Мікола ВЯРШЫНІН

НЕ ВЫПАДАЕ

Сустрэліся два таварышы,
Якія даўно не бачыліся.
Адзін прагульваўся, дыхаў
паветрам і радаваўся жыццю.
Другі заклапочана ішоў
з магазіна з гаспадарчымі сумкамі.

— Здароў, сябрук, няўжо не пазнаеш?

— Прабачце, я дрэнна бачу.

— Дык прыпыніся на хвілінку, пагамонім.

— Не маю часу.

— Але ж яшчэ рана. Хоць прывітацца можаш?

— У мяне заняты рукі.

— Тады пастаў свае сумкі.

— Баюся спазніцца дадому.

— Кінь ты, дадому яшчэ ніхто ніколі не спазніўся. Ты хоць памітаеш мяне?

— У мяне слабая памяць. Пастарэў.

— Якая старасць? Табе ж толькі сорак.

— Але ж ужо і не дваццаць.

— Як справы на рабоце?

— Нічога, выконваем.

— Як жонка, дзеці?

— Не ведаю, ад самой раніцы не бачыў.

— Зайшоў бы калі-небудзь да мяне ў госці, я жыў тут недалёка.

— Не магу, баліць ногі.

— Дык я завітаю да цябе, дай свой адрас.

— Няма чым запісаць.

— Каго-небудзь з нашых сустрэнаў? Сяброў, з якімі разам вучыліся, працавалі?

— Ці мала каго я сустрэнаў? Усіх не ўпамініш.

— Э, брат! Ды ты, бачу я, нікога не хочаш ні пазнаваць, ні паважаць. Самога сябе хоць паважаеш?

— Не выпадае...

— І ён безуважна патупаў далей.

ДЗІВАК-ЧАЛАВЕК...

— А гэты паэт яшчэ не знайшоў свайго твару.
Мал. А. КАРШАКЕВІЧА.

Мал. П. КОЗІЧА.

Раіса ЦІХАНОВА

НА ПРАФЕСІЙНАЙ ХВАЛІ БАЙКІ

ПІЯНІСТ

— Заклікаю берагчы тэатральнае абсталяванне. Што да мяне — мой інструмент не толькі піяніна, але і мае пальцы. Таму не крыўдуйце, таварышы, калі не прывітаюся з кім за руку.

ГЕОГРАФ

— Я ведаю настолькі да-

кладна географію краіны, што нават магу сказаць: заплюшчу вочы і — тычну пальцам у любы горад, які папрасіце. Але каб хто зараз мне паказаў на географічнай карце месца, куды збегла мая жонка з матэматыкам, быў бы таму вельмі ўдзячны.

МАРАЛЬ: Як зніклі абеда, не цешаць і веды.

Банадысь КАСТРЫЦА

АДКАЗ З БУДУЧЫНІ

Ён спадзяваўся — лепшы твор наперадзе. І ўсё пісаў, нялепшы пісаў. Ды адчуваў, што сэрца ў нейкім верадзе, Калі нястомна вершыкі складаў.

І ўсё ж набраўся храбрасці надоечы, Ён пазваніў у будучыню сам.

І адказалі з далечы, не толчы: Яго радноў не бачыцца і там.

НЕ ДАКАРАЙ...

Што выйшлі цымяныя радкі,
Не дакарай электрасетку.

Для генія — ва ўсе вянкі Святла хапала і ад свечкі.

ІРАНІЧНАЕ ПРЫЗНАННЕ МАЛАДОГА

Сказаў пра выдавецтва: «То — архіў. Надоўга кніжка паляжаць кладзецца. Здаецца, і не крута пасаліў, А вось ляжыць сем год і... не псуецца».

РАННІ КЛАСІК

«Я — класік. І дарма, што не друкуюць. Мае радкі, як афарызмы... Смяцца нельга, спачуваюць: Хварэе раннім класіцызмам».

Марцін КОЎЗКІ

ДОЛЯ ПРАЎДЫ

«Крытыкуйце мяне», — сказаў шчупак жабам. «Навошта табе крытыка?» — здзівілася чарапаха. «Крытыка не патрэбна, — адказаў шчупак, — крыкуноў хачу ведаць».

Падрачунак. За тое, што майстар абдурвае кліентаў, яго пазбавілі прэміі на пяцьдзесят працэнтаў. Але тое, што майстар выдурвае з кліентаў, пераўзыходзіць прэмію на пяцьсот працэнтаў.

Узыходжанне: на карачках, на кунішках, на дыбачках, на натурках, на хадулях, на чужым гарбе, на плячах блізкіх, па галовах, на макуцы!

Сярод негаваркіх: «Заходзь памаўчаць, абмяняемся думкамі». — «А пра што маўчаць будзем?» — «Пра тое, што менш гаварыць трэба».

Сіла ілюзіі: калі нерухома назіраеш, як рухаецца іншы, пачынаеш рухацца сам, гэтакім чынам удаецца нават спыніць таго, іншага.

Цімох ДЗЕРАЗА

МАРЫ І КАШМАРЫ

ВЯНОК ВАСЬМІРАДКОУЯУ

1 Ні Галка, ні Марыя,
Відаць, не прыгалубяць,
За сінякі старыя,
Бадай, яшчэ адчубяць.
Вываў і першай біты,
З другою — схапіў спаганне.
Вымовае славіты
Адаў я сэрца Ганне.

2 Спагадлівая Ганна
Не падсыпала перцу,
Забінтавала раны
Знявечанага сэрца,
Яна пароў весняй
Люляла майго сына,
А мне сплвала песні...
Гарэзлівая Ніна.

3 Гарэзлівая Ніна
З суседам фліртавала,
Пры ўсіх ля піяніна
Яго расцалавала.
Я цёленькае слоўка
Сказаў нявернай Ніне...
Але даў маху зноўку —
Паплакаўся Хрысціне.

4 Чароўная Хрысціна
Была сапраўднай ведзьмай:
Назваў аднойчы Нінай —
Не задушыла ледзьве.
Дыміла цыгарэтнай,
Маўчала тыдзень цэлы...
Даў цягу я ад гэткай
Да ўсмешлівае Нэлы.

5 Усмешлівая Нэла
Трашчала, як сарона,
Нутро мне пераела
Сваім жалезным рокам.

Жыццё было «вясёлым»...
Як імшаня ад нісы,
Я ўцёк амаль што голы
Да ўчэпістай Ларысы.

6 Сур'ёзная Ларыса
Мне паказала пенла.
— Да выпівох не рвіся!
Сказала, як арсебла,
Залашчыла ў абдымаках...
Схуднелы, пацішэлы,
Я на другую зімку
Прыбіўся да Анжэлы.

7 Лагодная Анжэла
Памыла мне сарочку,
Сама папрыгакзла
І нарадзіла дочку.
І чым была не пара?
Вазьмі тут, разбярся...
Сустрэлася ля бара
Дружынніца Раіса.

8 Дружынніца Раіса
Сказала:
— Добры вечар!
Чаго ж ты так напіўся,
Мой мілы чалавеча?
Вядзе мяне Раіса,
Мой хмель патроху гіне.
Марыя, заступіся!
Ратуя мяне, багіня!

9 Галіначкі, Маруські,
Гарэзлівыя Ніны,
Спагадлівыя Ганны,
Чароўныя Хрысціны,
Усмешлівыя Нэлы,
Сур'ёзныя Ларысы,
Лагодныя Анжэлы —
Адбіце ад Раісы!

з 29 чэрвеня па 5 ліпеня
29 чэрвеня, 20.10

II УСЕСАЮЗНЫ ФЕСТЫВАЛЬ НАРОДНАЙ ТВОРЧАСЦІ. ПРЫСВЕЧАНЫ 70-ГОДДЗІЮ ВЯЛІКАГА КАСТРЫЧНІКА

Выступленне ансамбля песні і таца «Беларусачка» Маладзечанскага вытворчага аб'яднання «Электрамо-доль».

30 чэрвеня, 21.40

«У ТЭАТРАХ РЭСПУБЛІКІ».

А. Гельман. «Зінуля». Спектакль Беларускага дзяржаўнага акадэмічнага тэатра імя Януба Коласа. Рэжысёр-пастаноўшчык — заслужаны дзеяч мастацтваў БССР галоўны рэжысёр тэатра В. Мазынскі, мастак — заслужаны дзеяч мастацтваў Беларусі А. Салаўёў. У ролі Зінулі — актрыса Т. Ліхачова.

2 ліпеня, 17.30

«МУЗЫКА МАЕЯ РЭСПУБЛІКІ»

У чарговай перадачы прагучыць кантата вядомага беларускага кампазітара А. Багатырова «Беларускія песні». Гэты твор напісаны ў 1970 годзе. Быў адзначаны Дзяржаўнай прэміяй рэспублікі. Выконвае яго Дзяржаўна-акадэмічная харавая капэла імя Шырмы і сімфанічны аркестр Беларускага тэлебачання і радыё.

3 ліпеня, 18.10

«МЫ АБАВЯЗКУ ВЕРНЫЯ»

Песні беларускіх кампазітараў выконвае В. Снорабагатаў.

4 ліпеня, 12.15

«КОЛАСАУЦЫ У ДОМЕ КОЛАСА»

Традыцыйная сустрэча артыстаў Беларускага дзяржаўнага тэатра імя Януба Коласа з супрацоўнікамі Дома-музея народнага песняра.

4 ліпеня, 13.10

«СЛОВА — ПАЭЗІЯ».

Вершы беларускіх паэтаў чытаюць артысты мінскіх тэатраў.

4 ліпеня, 17.30

Г. ВАГНЕР. «СЦЕЖКАЮ ЖЫЦЦЯ»

Спектакль ДАВТА БССР. Музычны кіраўнік і дырыжор спектакля — заслужаны дзеяч мастацтваў БССР У. Мазынскі, рэжысёр-пастаноўшчык — народны артыст БССР С. Штэйнін. У галоўных партыях — народны артыст БССР І. Сарокін, заслужаная артыстка БССР Н. Казлова.

5 ліпеня, 12.10

«У СЯМ'І АДЗІНАЯ»

Перадача расказвае пра «нруглы стол» украінскіх і беларускіх пісьменнікаў-перакладчыкаў у Львове. Вядучая — В. Іпатава.

5 ліпеня, 13.05

«СЫН ЗЯМЛІ БЕЛАРУСКАЯ»

Старонкі жыцця і творчасці народнага артыста СССР Г. Цітовіча. Сваімі ўспамінамі падзяляе народны артыст БССР Ю. Семянна, народны артыст БССР, прафесар В. Роўда, заслужаны дзеяч мастацтваў БССР М. Дрынеўскі.

5 ліпеня, 19.50

«СЛАУЛЮ РАДЗІМУ»

Прагучаць песні беларускіх кампазітараў у выкананні А. Манрэні, Г. Радзько, Я. Еудакімава, Н. Бярнацкай, С. Кульпа, ансамбля «Сябры».

У «КНІГАРНІ ПІСЬМЕННІКА»

А. КРЫГА. Медведзьяны шукае сяброў. Апавяданні. Мн., «Юнацтва», 1987. — 15 к.

У. ЛІПСКІ. Урокі Купрэвіча. Данументальная аповесць. Мн., «Беларусь», 1987. — 80 к.

ПЕРШЫЯ СЦЕЖКІ. Зборнік маладой прозы. Мн., «Юнацтва», 1987. — 45 к.

У. САВІЦКІ. Радасць зямлі. Аповесць, апавяданні. На рускай мове. Мн., «Мастацкая літаратура», 1987. — 65 к.

«Літаратура і искусство» — орган Міністэрства культуры і правлення Саюза пісателёў БССР. Мінск. На беларускай мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦН КП Беларусі.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
АТ 02201 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЕДАКЦЫІ: 220600, ГСП. Мінск, вул. Захарова, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, на месніна галоўнага рэдактара — 33-25-25, адзнака сакратара — 33-19-85, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела культуры і выяўленчага мастацтва — 33-24-62, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела пісьмаў — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацый — 33-44-04, 33-24-62, нарэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Матэрыялы прымаюцца надрукаванымі на машыцы (праз два інтэрвалы). Рукапісаў рэдакцыя не вяртае.

Галоўны рэдактар Анатоль ВЯРЦІНСКІ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Аляксей АСПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГЛЕП, Мікола ГІЛЬБ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Аляксей ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕЎ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар Пятро СУШКО.